

8105
2-80

მოსახლე

თვიური ჟურნალი

წელიწადი მეცხრე.

№ IV

თბილისი, 1902

ბუღალტრის

საქართველოს სახელმწიფო ბიბლიოთეკის კოლექცია

1902.

შინაარსი

- I—**დიდი-დედა მარიაში და ხატაურა.**—მოთხრობა შ. ანა-გვასპარეჯისა, (დასასრული) 1
- II—**დაძირული ზარი.**—დრამა ხუთ მოქმედებად **გერგატ ჭაუჭვანიისა, თარგმანი ინ-ანისა,** (დასასრული) 10
- III—**ტორკვევადა.**—დრამა 5 მოქმედებად, **გაქტორ-ჭუგაისი, თარგმანი კ. ყიფაახისა** 51
- IV—**წინაპრების თაყვანისცემა კავკასელეზში.**—პროფესორ მ. შ. კაგაღვესკისა, თარგმანი —ას 7
- V—**უცხოეთის მიმოხილვა.**—1. აგრარული კითხვა იტალიაში 2. მფარველობით სისტემა პროტექციონისში) ინგლისში.—3. საფრანგეთის საპარლამენტო არჩევნები.—4. კათოლიკური პარტია (ცენტრი) გერმანიაში და პოლონელები; პოლონელი წარმომადგენლები პრუიის ზემო პალატაში 15
- დამატება.**—საბერძნეთის ძველი ისტორია დასაწყისიდან დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე.—ფრანგულიდან ნათარგმნი ვ. ლორთქიფანიძისა 65—96

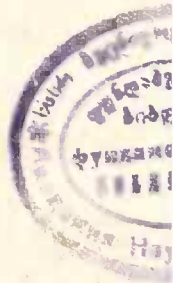
მ მ ა მ ბ ე

თ ვ ი უ რ ი ჟ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი მეცხრე

№ IV

ა პ რ ი ლ ი, 1902

ტფილისი

საქართველოს მემკვიდრეობის მინისტრის განკარგულებაში

1902

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 3-го Мая 1902 г.

შინაარსი

- I—დიდი-დედა მარიაში და ხატაურა.—მოთხრობა შ. ანა-გვისპირეღისა, (დასასრული) 1
- II—დაძირული ზარი.—დრამა ხუთ მოქმედებად გერგაც ჰაუპტმანიზა, თარგმანი ინ-ანიზა, (დასასრული) 19
- III—ტორკვემადა.—დრამა 5 მოქაედებად, გიქტორ-ჰუ-გოსი, თარგმანი კ. ვიფიანისა 51
- IV—წინაპრების თაყვანისცემა კავკასელეზი.—პროფესორ მ. მ. კოგედეგსკისა, თარგმანი —ასი. 1
- V—უცხოეთის მიმოხილვა.—1. აგრარული კითხვა იტალიაში.—2. მთარველობით სისტემა (პროტექციონისმი) ინგლისში.—3. საფრანგეთის საპარლამენტო არჩევნები.—4. კათოლიკური პარტია (ცენტრი) გერმანიაში და პოლონელები; პოლონელი წარმომადგენლები პრუიის ზემო პალატაში 15
- დამატება.—საბერძნეთის ძველი ისტორია დასაწყისიდან დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე.—ფრანგულიდან ნათარგმნი ვ. ლორთქიფანიძისა 65—96

დიდი-დედა მარიამი და ხატაურა

ზოთხრობა

v

დიდ-მარხვის უკანასკნელ კვირისთვის გადაჭწყვიტა ზიარება და ბზობიდან კიდევაც შეუდგა. რამდენიმე დღის წინად თავის ქალს—მიტრუას დედას—მისწერა წერილი და ეხვეწებოდა: „ჩამოდი, შვილო, თორემ წავწყმენდებიო“... მაგრამ ქალი არ მოუვიდა. მაინც დაიწყო მზადება. მთელ დიდ-მარხვას წირვა-ლოცვა არ გამოუტოვებია, ყოველთვის დადიოდა წირვა-ლოცვაზე, მაგრამ სეფისკვრის აღება არ შეეძლო, რადგანაც თავის ხატაურათი კარებქეში იდგა და შიგ არ შედიოდა. თავის ქალი მხოლოდ იმ განზრახვით გამოიწერა, რომ ხატაურა მიებარებინა და თითონ სხვებსავით საყდარში ეარნა...

ბზობა დღიდან მარხულობა დაიწყო. დიდ შაბათს უნდოდა ზიარება. მარხულობა ისე კი არა, როგორც დღეს ჩვენ გვაქვს წარმოდგენილი. გავძლებით ლობიოთი, ან სხვა რაიმე მცენარეულობით და ძლივას-ღა ვსუნთქავთ და ვიძახით: ვმარხულობთო, და, თუ ზომიერად ყველი, ან ერბოთი გაკეთებული საკმელი შექამა მარხვის დროს, ვუკიჟინებთ (ჩვენ სოფელზე ვამბობთ, თორემ ქალაქზე ამას არ ვიტყოდით)...

დიდი-დედა მარიამმა ნამდვილად მარხულობა დაიწყო. აკვეთა საკმელ-სასმელი, თუმცა კი ისევ თავის ხატაურათი

*) იხილე „მოამბე“ № 3.

დადიოდა და საყდრის კარებზეში წირვა-ლოცვის დროს გულ-მხურვალედ ლოცულობდა. ყოველ დღე თავის ქალს მოელოდა, რომ დროებით თავის ხატაურა იმისთვის გარდაეცა და სხვებსავით წინ წამდგარიყო. მაგრამ მისი ქალი არ მოდიოდა და დიდი-დედა მარიამი ისევ კარებზეში დაჩოქილი ღმერთ ავედრებდა თავის ცოდვილ სულს...

სოფლის ახალგაზდებმა და ხნიერებმაც - კი სულ სხვანაირად მოისაზრეს. კუდიანობა ღამე ახლოვდებოდა და გადასწყვიტეს: ჭიაკოკონაზე გადახტომის შემდეგ დიდი-დედა მარიამისთვის ეყარაულნათ და ენახათ, თუ ის კატაზე შემჯდარი იალბუხისკენ როგორ გაჰკურცხლავდა...

ჭიაკოკონა ღამეს სოფელი მთლად ცეცხლის ალმა მოიცვა; უცხო სზორიდან მნახველს ეგონებოდა, მთელი სოფელი იწვისო, და სოფლიდან ამოხეთქილი ჟრიალ-ხივილი და კისკისი ხომ ცრემლებსაც გადმოაყრევიანებდა და ათქმევიანებდა: „საბრალონი, უეცარი უბედურების გამო ბევრი გაგიყებულა და ამისთვის უგონოდ კისკისებსო“. მით უფრო იტყოდა ამას, რომ ხშირად კასკასში გაისმოდა სასოწარკვეთილი კივილი გასათხოვრად შეღერებულ ქალთა, რომელთაც ცეცხლზე გადალაჯებისა ჰრცხვენოდათ.

ტანისამოსის და თმის სუნი ტრიალებდა სოფელში, რადგანაც ბევრი გაძლიერებულ ცეცხლის ალში თუ ტყვიასავით ვერ გაეველებოდა თავის მოუხეშაობით და ცეცხლი წაეკიდებოდა, ან შიგ ჩავარდებოდა, მაყურებელთა ხარხარ-კისკისს ჰგვრიდა. ახალგაზდები ჟივილ-ხივილით იქით პირბოდნენ, სადაც უფრო ძლიერი ჭიაკოკონა იყო...

დიდი-დედა მარიამმა თავის ხატაურათი საღამოს ლოცვა მოისმინა და კარები შეიკეტა. სახლშიაც კიდევ ილოცა, თავის ხატაურას ასვა-აქამა და უჭმელ-უსმელობით გაყუნწებული, გასუსტებული ტანისამოსიანად მიწვა, რომ ძვლები მოესვენებინა. ჩქარა, სულ ჩქარა ღრმად მიეძინა..

მის ეზოში ცეცხლი არ ანთებულა. წინად, წინა წლებში მოვალედ სოფლიდა თავის-თავს ოდნავ შინც აებჟუტებინა

თავის ეზოში ჩალა, ზადგანაც კაქეჟის მომტანი არაგინ ჰყვანდა და სხვა რამეს ვერც იზოვიდა. დღეს კი სულაც არ მოჰგონებია, ისე გამოშტერებული იყო წაწყმედ-ცხონების აზრით და სიმშილ-წყურვილითა.

მეზობლებმა კი სულ სხვანაირად ახსნეს ეს გარემოება. „ემაკის კერძია და, აბა, როგორ ანთებდა თავის ეზოში ცეცხლსაო“?! — ბუტბუტებდნენ და, როცა ექვსიოდე ახალგაზდა ქალი და ვაჟი ყარაულობას დასთანხმდნენ, მხოლოდ მაშინ წავიდნენ და მოსვენებით დაიძინეს...

დარაჯებად სამი ვაჟი თავიანთ დედებით იყო და ამისთვის ვერაგინ ვერაფერს იტყოდა. თამამად გაისტუმრეს მეზობლები და თითონ კი შეკავებულ ფრუტუნ-სიცილით დიდი-დედა მარიაშის სახლის მოშორებით დარჩნენ, რომ ბუხრის თავიც კი დაენახათ.

შემთხვევით, თუ განზრახ, ან თუ ჭანგებამ შეარჩია ესე, სამივე ვაჟს მათთან მყოფი ქალები უყვარდათ, მაგრამ თავიანთ დები კი არა; დებს სოფელში სრულებით ყურადღებას არ აქცევდნენ და არც უყვართ, ისინი მეტ ბარგად მიაჩნიათ და ცდილობენ; თავიდან ჩქარა მოიშორონ, როგორც ხორც-მეტნი. არა. სამივეს სატრფოები იქ იყვნენ, და არც ერთი ერთმეორეს არ შეეცილებოდა. სულ ნახევარ საათი არ გასულა, რომ შეკავებულ ფრუტუნ-სიცილით წყვილად დაიყვნენ; მაგრამ ისე კი, რომ ვაჟი ვაჟს არ შეჰხვედრია და ქალი თავის ძმას. სამივე ვაჟს არც კი ახსოვდა, თუ მისი და აქ იყო, და ქალებს კიდევ — თავიანთ ძმების არსებობა. სულ უნებურად, მოუფიქრებლივ სამივე წყვილი სიცილ-ფრუტუნითვე, — თუმცა ერთი წყვილის ლაპარაკი მეორეს და მესამეს არ ეყურებოდა, მაგრამ სამივე წყვილის საფრუტუნ-სასაცილო ერთი და იგივე იყო. — დაჰშორდნენ ერთმანეთს რამდენიმე ათეულ ნაბიჯის მანძილით და, თითქოს სამივე წყვილს პირობა ჰქონოდა, ერთ დროს დასხდნენ და ვაჟებმა წამოიძახეს:

— აქიდან კარგად ვადევნებთ თვალს!

— ჰო, აქიდან კარგად ვადევნებთ თვალს! — უბასუხეს ქალებმა.

სამივე წყვილი დადუმდა; ხმას არ იღებს. სოფელი ხომ კარგა ხანია გაჩუმდა და მხოლოდ მის არსებობას ცაში ნატისუსლის სუნის ტრიალი-ლა ამხელდა. მდინარეები ხომ თავიანთ ჩვეულებრივ-მუდმივ ძილის-პირს მოსთქვამდნენ...

— უთუოდ ბუხრიდან ამოძვრება — ჩახველებით წამოიძახეს ვაჟებმა.

— იქნება კარებიდან გამოვიდეს! — უბასუხეს ქალებმა.

— ჰხუ! — ჩახველეს ვაჟებმა.

— ჰუხ! — ჩახველეს ქალებმაც.

განვლო რამდენმამე საათმა და სამივე წყვილი გაჩუმებული იხსდნენ. მხოლოდ ღრო-გამოშვებითი მხრების შმუშვნა და ოდნავ წაფშმუილება თუ გამცნობდნენ, რომ იგინი ფხიზლობდნენ, თორემ სხვა არაფერი. მხრების ჩეჩით და ტუჩების ოდნავის გაპობით ქურდულად შეჰხედავდნენ ვაჟები თავიანთ სატრფოებს, ქალები კი — ამის დამნახველნი — ჩაჰლუნავდნენ თავს, ვითომ ვაჟების თვალების ელვარება და სხეულის მოძრაობა არ შეუმჩნევიათო, და თავებს დაბლად იხრიდნენ. ვაჟები სწორედ ამ მომენტს აშტერდებოდნენ. ქალების ამგვარ თავის ჩაკიდვას თავისებურად ჰხსნიდნენ და გულ-ჩაწყვეტილები ფშმუილით თავებს უკანვე აბრუნებდნენ, დაბლა ეხრებოდნენ, და მხრები ძირს უცვიოდნენ და ღრმად, ძალიან ღრმად უფიქრდებოდნენ იმას, თუ ქალები ასე თავ-ჩაღუნულები რაზე ფიქრობენო...

ვაჟები რაკი მწუხარებით თავებს ჩაჰკიდებდნენ, ზევიდან გადაჰხედავდნენ და ისინიც ვაჟებსავით ღრმად, ძალიან ღრმად უფიქრდებოდნენ, თუ ესენი ასე თავ-დაღუნუილები რაზე ფიქრობენო...

ორივე მხარე ამ ამოცანაზე იმტრევედა თავებს. ორივე მხარე მზად იყო თავდავიწყებისთვის მიეცა თავი, მაგრამ მხოლოდ ის აზრი აყენებდა: „იქმნება არ მიმიღოსო“...

— ხომ არ გცივა?! — სწორედ ერთ წამს ჰკითხა სამივე ვაჟმა თავ-თავიანთ სატრფოს განთიადისას და ხელი წაატანა ხელის დასაჭერად, მაგრამ ქალებმა ერთ-ნაირად უპასუხეს: „არაო“, და ხელები მუხლებში ჩაიმაღლეს.

— ეჰ! — სხეულის შმუშვნით წამოიძახა სამივე ვაჟმა და მწუხარებით თავი ჩაღუნა.

— ეჰ! — ქალებმაც გულ-ჩაწყვეტით წამოიკვნესეს და თავები ჩაჰკიდეს.

არც ერთ წყვილს ერთმანეთისა არა ჰსმენია-რა, მაგრამ ერთსა და იმავეს კი ლაპარაკობდა, მოძრაობდა და ერთ გვარად ჰსუნთქავდა...

კარგა დროს ისხდნენ ესე თავ-ჩაკინტრულები და სრულებით დაავიწყდათ დიდი-დედა მარიამი...

— ამ დილა აღრიანად აქ რას უსხედხართ? — შეეკითხა მენახირე, რომელიც გუდა წამოკიდებული სანახიროსკენ მიდიოდა და თან გამხმარ პურის ლუკმას ჰლოდნიდა.

მხოლოდ მაშინ იგრძნეს, რომ თავს დაჰსთენებოდათ და თითქმის ყველამ ერთ-ხმად უპასუხეს:

— აი, დიდი-დედა მარიამს ვყარაულობდით!

— მერე, რა ჰნახეთ? — მენახირემ მაშინვე გაიგო, რისთვისაც უყარაულებდნენ, და ამისთვის ასე ჰკითხა.

— ვერაფერი! ვერც წასვლა და ვერც დაბრუნება ვერ ვნახეთ! — ფეხზე წამოდგომით უპასუხა ერთმა და სხვებს გადაჰხედა.

სხვებიც ამავე დროს წამოდგნენ და შმუშვნით, — ვერა, ვერ ვნახეთ! — დაემოწმნენ პირველს...

ამ დროს ცისკრის ზარი ჩამოჰკრეს. მაშინვე ყველამ პირჯვარი გადიწერა და ექვისივემ დაამთქნარა, მხოლოდ ეხლა იგრძნეს, რომ ეძინებოდათ.

— ჰო, ჰო, კუდიანის გზა-და-კვალს ვინ ადევნებს თვალყურს?! — წამოიძახა მენახირემ და ფეხი სანახიროსკენ გააშურა.

ქალ-ვაჟთ კიდევ გადაჭედეს ერთმანეთს, დიდი-დედა მარიამის კარებს შეჭხედეს, რომელიც ისევ მოხურული იყო, და: „როგორ გამოგვეპარა, როგორო“?!—თავების ქნევით სახლებისკენ წავიდნენ, მხოლოდ ისე კი არ იყვნენ დაწყვილებულნი, როგორც მთელ ღამეს... ცისკრის ზარი კი სამგლოვიაროდ გამოსცემდა ხმას...

VI

საზიარებელნი ჩქარა შეგროვდნენ საყდარში. ერთმანეთს დილაშვიდობისა უთხრეს და ყური დაუგდეს მეფსალმუნეს, რომელიც ისე კითხულობდა, როგორც ზარი ირეკებოდა. უეცრივ წინადადების პირველ სიტყვას ხმა-მალლა, ძალიან ხმა-მალლა წამოიძახებდა, როგორც ზარის ენის შემოკვრა, და შემდეგ კი გუ... გუ... გუ...ნის მეტი არა მოისმოდა-რა.

— ნააუუ... უგუ... გუ... გუ... ნააუ... უ... უგუ... გუ... გუ... გუ!...—მოისმოდა ზარის ხმა საყდარში.

ზარმა შესწყვიტა გუგუნი. მლოცველთაც გუგუნი შეჰსწყვიტეს. გუგუნებდა მხოლოდ მეფსალმუნე დასაყდარიც ზევით, გუმბათის ძირას ბანს აძლევდა.

დედა-კაცები ერთ ადგილას შეგროვდნენ და კაცები კიდევ მეორეს. დედა კაცებმა ჩქარა ერთმანეთში ჩურჩული დაიწყეს:

— ქა, როგორ მოხდა, რომ დიდი-დედა მარიამი თავის ხატაურათი კარებზე არ დაგვხვდა?—იკითხა ერთმა.

— მართლა, ქა?!—ეს სიტყვა ყველა იქ მყოფს პირში ამოეფლო.

— ქეშმეარიტად ჰობ, ჰობ!..—ერთგვარ გუგუნში წამომახვილებული სიტყვა ყურებში ჩაერქოთ და ყველა იქ მყოფთ წამოიძახეს თითონაც და ოხერით და ფშმუნენი პირჯვრის წერა დაიწყეს...

აირიდა ერთმანეთში ოხერა-ფშმუნვა და მეფსალმუნეს გუგუნი...

— ქეშმარიტად!..— წამოიძახა ერთმა ყველაზე უკან ჰდგომმა რამდენიმე წამის შემდეგ და იმანაც ღიაკენის გუგუნს შეუერთა თავისი გმინვა. ყველაზე გვიან იმას შეესმა სიტყვა „ქეშმარიტად“. სხვები რომ დაწყნარდნენ, იმან მაშინ წამოიძახა. უთუოდ ფიქრობდა რასმეზე, ან ხატების რამდენიმე ყვითელ სანთლის შუქზე. ციმციმობამ გაიტაცა იგი, რომ ძალიან გვიან გამოერკვია და იგივე ჩაიღინა, რაც სხვებმა რამდენიმე წუთის წინ. საყდარმა აიტაცა მისი „ქეშმარიტიც“ ზევით და ჯერ იქ, გუმბათის ქვეშ, სხვების ისევ მოძრავ ქეშმარიტს შეუერთა.

ყველამ მიიხედა უკან და, რა იცნეს, ვინც იყო, ისევ აღშოხსავლეთისკენ ჰქმნა პირი..

— დიდი-დედა მარიამი იქნება იმიტომ არ მოვიდა ისე ადრე, რომ წუხელის იმოგზაურებდა იალბუზის მთისკენ!— წაიჩურჩულა ერთმა ქალების ჯგუფითგან.

— ჰო, მართლაც, კუდიანობა ღამეს ხომ იქით მიფრინავენ, დასწყევლოს წმინდა გიორგიმ მათი თავი და ტანი!..— ყველამ თითქმის ერთად წამოიძახა და პირჯვარი გადიწერა...

— ქალო, წუხელის ხომ ჰყარაულობდნენ დიდი-დედა მარიამს?! ნეტა, დაინახეს თუ არა?!.

— ვინა, ქა?

— აი, ქუკაანთი, ღიპაანთი და შავლეგაანთ გოგო-ბიჭები!

— შავლეგაანთი კი არა, ქიპაანთი!— შეასწორა მეორემ.

— ნეტა კატაზე იჯდებოდა, თუ...

ამ დროს კრეტსაბმელი ხრიალით მიიკრიფა ცალ-მხრივ, გაისმა ოდნავი ჩხაკუნი და აღსავლის კარი გაიღო, სადაც მღვდელი გამოჩნდა.

ყველა აჩმუნდა, გულბრძან ყველას ოხვრა ამოკვდა და ყველამ თვალები აღსავლის კარებს მიაპყრო.

მღვდელი, თავის დაკერის შემდეგ, გატრიალდა და სამკვეთლოსკენ წავიდა, სადაც საცეცხლოური მიაწოდეს... ღიაკვანმა რაღაც საგალობელი დაიწყო.

მღვდელს წინ სანთლით ხანში შესული ზარის მრეკავი მოუძღვოდა. მღვდელმა ხატებს უკმია. საკმლის სული დადგა. მლოცავთაც უკმია და აღსავლის კარებში შევიდა:

მლოცველები მოძრაობდნენ, ქშენავდნენ, ოხრავდნენ... გამოვიდა ცისკარი. კარებზეში გამოვიდნენ თუ არა, უფრო ეუცხოვათ, რომ დიდი-დედა მარიამი ჩვეულებრივ იქ არ იდგა, და კუდიანთა მოგზაურობაზე ათასი რამ ჰთქვეს...

საყდარში და საყდრიდან მიმავალ-მომავალნი დიდი-დედა მარიამის სახლს ვერ აჰსცდებოდნენ. ამიტომ დედაკაცების ჯგუფმა ამ დილასაც აქით ამოიარეს, — მამაკაცებმა იმათზე აღრე აიარეს, — და უნებურად შესდგნენ და ეზოში გადიხედეს.

უეცრივ კატის გულ-საკლავი კნავილი მოესმათ და სარკმლის მინების მაგივრად ჩაყვითლებულ ქალაღზე ფხაქუნი. დედაკაცები სმენად გარდაიქცნენ და ადგილიდან აღარ იძვროდნენ...

კიდევ კნავილი, კიდევ ქალაღის ფხაქუნი და უეცრივ მინის მაგიერი ქალაღი გაიხა, და კატის კლანჭი გამოჩნდა. ამ გარემოებამ დედაკაცებს პირი ოღნავ დააღებინა, და, როდესაც ხატაურა გამოვარდა და პირ-და-პირ ამათკენ ისარივით გამოქანდა, ხომ „აჰ!“ წამოაკივლებინა.

ხატაურამ კი სასოწარკვეთილებით ხან ერთს წაჰკნავლა, ხან მეორეს და მესამეს და ტოტი წამოჰკრა; ბალან აბურძგვნილი ისევ ღობეზე გადახტა და ოთახში სარკმლიდანვე შევარდა.

დედაკაცები და ქალები აცმუკებდნენ ფეხებს და პირ-ჯვარს იწერდნენ.

მოფიქრება არც-კი დააცალა ხატაურამ. იგი სწრაფად უკანვე გამოსრიალდა და ისევ ის გულსაკლავი კნავილი, ისევ ის კლანჭის გასმა, და ქალების ფეხების ტოკვა...

— ქა, რაღაც უბედურება უნდა იყოს!.. — წამოიძახა ერთმა უფრო მიმხვედრავმა მათგანმა, როდესაც კატა ისევ ეზოს ღობეს გადაეგლო და ოთახში შევარდა, და ეზოს კარი შეიარა:

სხვებიც მიჰყვნენ იმას და ჩქარა ოთახის სარკმელს, მინის მაგიერ კატისაგან გახეულ ქალღმერთს უყვლა ცნობის-მოყვარეობით ჰკდილობდა თვალი მიეტანა.

ოთახში ბნელოდა. ვერა დაინახეს-რა...

— უიჰ!..—იკივლეს და სწრაფად თავები უკან გადიდეს: ცოტათი გულებიც აუტოკდათ და:

— მიაუუ!..—რომ გაიგონეს ფხაკუნზე, რამაც აგრე შეაშინა იგინი, დამშვიდდნენ და სიცილიც აუვარდათ, რათა ამ უბრალო ფხაკუნმა შეაშინა...

გამვლელ-გამომვლელი ყველა ეზოში შემოვიდა, და დედაკაცებში მამაკაცებიც აირივნენ. ზოგი ინდაურსავით თვალეზ დაჭყეტილი იდგა და ვერა გაეგო-რა, თუ ხალხი რად შეკრებილიყო აქ.

ჩქარა აყაყანდა ხალხი.

— დიდი-დედა მარიამ, დიდი-დედა მარიამ!..—დაიწყო ყვირილი სარკმელთან და კარებთან, მაგრამ ოთახიდან მხოლოდ დროგამოშვებით ხატურას კნავილი გამოისმოდა...

კარები შიგნიდან ჩაკეტილი იყო. რომ შესულიყვნენ, უნდა გაეტეხნათ. ერთი ახალგაზდა, გამბედავი (გამბედავად უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც სხვები ყაყანის მეტს არას აკეთებდნენ) მივიდა სარკმელთან, გახეულ ქალღმერთში ხელი შეჰყო, სარკმლის ქვევითა რაზა გააღო, მერე ზევითას აეპოტინა და, რადგანაც სარკმელი დაბალი იყო, ზევითასაც მისწვდა, გააღო სარკმელი და სწრაფად ოთახში გადაძვრა.

ყველამ ვერც კი მოასწრო გაბედულის მოქმედებისათვის თვალი მოეკრა, რომ კარები გაჯახუნდა, ტყვიასავით გარედ გამოვარდა და ეზოს ღობეში თავი წაჰყო სარკმლიდან გადაძვრაღმა:

ვისაც სარკმლიდან გადაძვრენა არ შეემჩნია, იმას პირი ღია დაჰჩია, თუ ეს ოთახში როგორ გაჩნდა, და ან ასე კისრის მტვრევით რამ გამოსტყორცნაო, და იმათ კი, ვინც დაინახა გადაძვრემა, პირი ღია დაჰჩიათ, თუ ეს კაცი ვინ გამოსტყორცნა ოთახიდანო.

ყველას შეეშინა. ერთ წამს პირ-დაღებულებს პირში ნერწყვი გაუშრათ და დაავიწყდათ, რომ ხმა ყანყრატოდან ამოდის. იგინი თედოებზე ეძებდნენ ხმას...

— წყალიიი!..— წამოიკნავლა ლობეში თავ-წყაოფილმა და ასე ქშენვა დაიწყო, რომ მის ცხვირის ქვეშ მიწას კორიანტელი ასდიოდა.

მხოლოდ მაშინ-ღა მიჰმართეს ყანყრატოს და პირჯვრის წერით:

— დიდება შინთვის, ღმერთო, დიდება შენტვის!— წამოიძახეს და პირქვე წაწოლილს მიჰსცვივდნენ.

გადმოაბრუნეს პირქვე წაგდებული, რომელსაც, თითქოს დამბლად ჩავარდნილიაო, მოძრაობის არაქათი აღარ შესწვდა, და ხელ-ფეხი მოწყვეტით გადმოუცვივდნენ გადმობრუნების დროს.

წყალი მოურბენინეს. დაასხეს. დაალევიანეს. მოსულიერდა, ნაცრად ქცეულ ლოყებზე სიწითლემ აითამაშა, გაბედულმა წამოიფშმუვლა და ძლივას შუბლზე ხელი გადისო.

— როგორ გაჰჩნდი იქ, ანდრო, რა დაგემართა?! გაკვირვებით ეკითხებოდნენ ანდროს, მაგრამ ანდრომ მხოლოდ ეხლა, როდესაც სისხლი ისევ ამოძრავა, დაიწყო კნავილით:

— რა როგორ, კაცო...

ბევრი კიდევაც გავიდა გარედ, ნამეტნავად დედაკაცები და გარედან ლობეს აეკუნწლნენ. შიგ ეზოში დარჩენა საფრთხედ მიაჩნდათ...

— გადავძვერ თუ არა... ჰო, ჯერ გულადად გადავყავ ფეხი და...— კიდევ გადისო შუბლზე ხელი...

კატა რამდენჯერმე გამოვიდა, შეჰკნავლა ამათ და უკანვე შებრუნდა, მაგრამ მისი კნავილი არავის გაუგონია, ისე გატაცებული იყო ყველა ანდროს ამბით.

— მაშინვე რალამაც თავზე მომიჭირა, სულ კისრისკერით კარებთან მხრებში ცემით მომათრია, და, მეც არ ვიცი, აქ

მართლაც, ანდრუა გადაძვრა თუ არა ოთახში, თვალის დახამხამებაზე იალბუზი, კატით მოგზაურობა კუდიანებისა, მათი გრძნეულობა და ჯადოხსნობა, რაც-კი აკენიდან აქნობამდის ამის შესახებ გაეგონა, ყველაფერმა ცხადად სურათებად გაუელვეს თვალ-წინ და, მართალი სთქვა, მერე აღარა გაუგიარა. თავში სისხლი შეუგუბდა, გული აუთრთოლდა და რომ კარის გაღებისთვის არ გადასულიყო და ეს ისე დაჰმართნოდა, უეჭველად, იქვე გაშრებოდა. მაგრამ მიზანმა კისრის-კვრით, როგორც თითონა სთქვა: „რალამაც“, მიატრია კარებამდის, უგონოდ გააღო კარი, მიახეთქა და, სინათლე რომ თვალთ მოჰხვდა, გადარჩენის შიშმა ჰკრა კისერში და გარედ გამო-სტყორცნა...

ბევრმა გაიგო ანდროს სიტყვები, ბევრმა კი ვერა, თუმცა ყველამ გაიგონა, ყველანი კი შიშმა დიტანა და ეზოს გარედ გასვლას უდილობდნენ...

— რა ამბავია? — შეუღრიალა მამასახლისმა, რომელიც გზირთან ერთად ნაღვინები, ვინ იცის, საიდან მოდიოდა.

— რა ვიცით, რა ამბავია?! — თითქმის ერთ-ხმად წამოიძახა ყველამ და გზა დაუგდეს.

— აგერ, შადი და გაიგებ! — ზოგიერთმა დაუმატა.

მამასახლისი, თუმცა გადაკრულში იყო, მიჰხვდა, რომ აქ რალაც ამბავია, გამოკითხვით ვერას გაიგებს, თუ თავის თვალთ არ გაჰსინჯავს, და ამისთვის წამოიძახა:

— აბა, გზირო, წინ გამიძელო! — და კისერში ხელი წაჰკრა გზირს.

გზირი ხმის ამოუღებლივ წინ გაუძღვა, მამასახლისიც უშიშრად მიჰყვა. რამდენიმე წუთის წინ რომ აქ ყოფილიყვნენ, ასე უშიშრად არ გაემგზავრებოდნენ; მაგრამ იმათ არა იცოდნენ-რა, მხოლოდ ავაზაკობის აღმოჩენის სურვილით იყვნენ გატაცებულნი, რომ დილა აღრიანად მოეხსენებინათ ბოქაულისთვის და მისი ნდობა დაემსახურებინათ და ამისთვის პირდა-პირ ოთახის კარისკენ გასწიეს.

მათმა უშიშრობამ ბევრს გააბედვინა, და ეზოში შეჰყვა. ეზო ჩქარა ისევ ქალებით და კაცებით აივსო...

საშინელის ცნობის მოყვარეობით იღრჩობოდნენ; მოელოდნენ მამასახლისისა და გზირის დაბრუნებას; მოელოდნენ კიდევ რაღაცას და გული უჩერდებოდათ, სუნთქვა ეხუთებოდათ; კარებთან ახლოს მისვლას მაინც ვერ ჰბედავდნენ...

— თქვე ოჯახ-დაქცეულიშვილებო, რა შორიდან გამოიციქირებით და კატის ამარა დაგიგლიათ ე მკვდარი? ჩალო სანთელს მაინც აუნთებდით, ერთი კვერცხის საკმელს მაინც დაუკმევდით, თქვე! — აღარ გაათავა სიტყვა კარებში და გარედ გამოვიდა...

— აქაც მამასახლისმა უნდა გიწინამძღვროთ?! — წყრომით წააფურთხა გამშრალ ხალხს და შემდეგ გზირს მიუბრუნდა:

— წადი, მღვდელს შეატყობინე, რომ მიცვალებულია...

VII

მართლაც დიდი-დედა მარიამი გაცივებული იყო, როდესაც მამასახლისი და გზირი შევიდნენ მის ოთახში. იგი საკუბოოდ მომზადებულიყო; გულ-ხელი დაეკრიფა და თვალები დაეხუჭა...

დიდი-დედა მარიამს დაძინების შემდეგ აღარ გამოჰღვიძებია. იგი გამოურკვეველად, თავის-და უნებურად, თითქოს ეს ხელმძღვანელობდა მის მოქმედებას, რომ გულ-ხელის დამკრეფი არ ეყოლებო, ძილის დროს დაიკრიბა ხელები, ფეხები გაშხლართა და ძილში უჩუმრად გაიპარა...

ხატაურას არ გამოჰპარვია დიდი-დედა მარიამის მოძრაობა. იმას ყოველთვის დიდი-დედის მკერდზე ეძინა. უკანასკნელი მისი მოძრაობა კატის გულზე მიკვრა იყო...

ხატაურა ამ ალერსით დადნა, სუნთქვა გაკმინდა ისე, როგორც დიდი-დედამ, და თავისი კისერი დიდი-დედის კისერს გადუჯვარედინა... რამდენსამე წუთს ასე იყო გატვრენილი... ეუცხოვა ხატაურას, რომ დიდი-დედა მარიამის სხეუ-

ლი ასე უმოძრაოდ იყო. სხვა დროსაც ჩაუკრავ გულში ხატაურა, მაგრამ ყოველთვის მისი მკერდის მოძრაობა უგრძენია, მისი ოღნავი სუნთქვა ჰსმენია. ეხლა კი არც ერთი და არც მეორე. უფრო გატვირინდა, თითქმის სმენად გარდიქვა. მაგრამ დიდი-დედის მდგომარეობისა ვერა გაიგო-რა.

დიდ ხანს იყო ასე ხატაურა. სოფელს მთლად მიეძინა. გარედან არავითარი ხმაურობა არ შემოისმოდა. ხატაურამ თავი აიღო და ჩვეულებრივ დიდი-დედის სახეზე მოისრისა თამისი პირი და...

თვალეზ დაჭყეტილი დააშტერდა მისსახეს. უფროდაიბნა და ველარა გაიგო-რა. სახის დასრესის დროს დიდი-დედის სახიდან სითბოს, რაც ისე საამოდ ურბენდა სხეულში და ჰშლიდა, მაგივრად სიცივე გადვიდა, რამაც ასე შეაშფოთა და თვალეზი დააჭყეტინა. ამოცანის ამოკითხვით აევსო სხეული, მაგრამ მისი ბრიალა თვალეზი მაინც ჰხედავდნენ...

დაეშო კატა. დაჭიმული ძარღვები მოადუნა, თუმცა მის სახეს თვალეზს არ აშორებდა. მარჯვენა წინა ფეხი ფრთხილად ცხვირზე გაუცაცუნა. მისმა ფეხმაც კი სიცივე იგრძნო. საჩქაროდ თავის ცხვირი დიდი-დედის ცხვირთან მიიტანა, უღვაშები ცხვირში შეეყუო, რომ ელიზინა, და თავისი ცხვირი რომ მის ცხვირს შეახო, სწრაფად უკან გადმოიზნიქა და შეჰქნავლა. სრულებით ველარა გაიგო-რა. დიდი-დედის ცხვირი გაყინული იყო...

მისმა კნავილმაც არავითარი შედეგი არ მოიტანა. მკერდიდან ბალიშზე გადახტა და იქ გაინაბა და თვალს არ აშორებდა დიდი-დედას... მამლებმა იყივლეს. ხატაურა შეშოშმანდა, წამოდგა სიხარულით და ძირსაც გადმოხტა ტახტიდან. ამ დროს დიდი-დედა მარამი იღვიძებდა და ლამპრის ანთების შემდეგ, თუ არ ლოცულობდა, დაფუსფუსებდა ოთახში, კარებსაც გააღლებდა ხოლმე.

ხატაურამ ყველა კუთხეები მიირბინ-მოირბინა, ლამპართანაც ახტა, რაც ჩვეულებად ჰქონდა და ელოდა, დიდი-დედა

მოვა და გააშუქებსო, მაგრამ მოლოდინი გაუტრუვდა, კნავორით ისევ დიდი-დედა მარიამის ბალიშამდის მივიდა, ზედ წამოჯდა და დალონდა.

მამლებმა მეორედ იყივლეს, შესამედაც, მაგრამ დიდი-დედა არ ინძრევა.

მისთვის გაუგებარი ამოცანა უფრო და უფრო იხლართება, რთულდება.

ცისკრისთვის რომ ზარი ჩამოჰკრეს, მაშინ ხომ მისი მდგომარეობა აუტანელი გახდა. ამ დროს ისა და დიდი-დედა კარებქვეშ იდგნენ ხოლმე და ეხლა კი ოთახის კარიც არ გაღებულა.

ახმაურდა ხატაურა: დაიწყო კნავილი, კლანჭებით ბალოშისა, საბნის ფხაჰენა, რამდენჯერმე დიდი-დედის ხილაბანდსაც გაჰკრა კლანჭი და თითქმის ნახევრად გადააძრო! მაგრამ იგი მაინც არ ინძრევა...

დაწყნარდა ხატაურა... ზარის ხმა დიდი ხანთა შესწყდა. სულ გათენდა. რამდენი ნიშანი ჰქონდა, რომ დიდი-დედა ამდგარიყო... არც ერთ დანიშნულ დროს არ ადგა და მაშ...

გადმოფარდა ძირს. ასტეხა საშინელი კნავილი, კარების ფხაჰენა. რაკი კარებს ვერა დააკლო-რა, სარკმელთან მიიბინა და გაიმარჯვა კიდევაც: უნდოდა მოეწვია ვინმე, რომ აფხსნათ მისთვის, და აკი მოიწვია...

ვერა გაიგო-რა ხატაურამ: ლაპარაკი, საღამოთი ტირილიც, სანთლები, შემოსილი შღვდელი, ყოველგვარი მოძრაობა, ეგონა, დიდი-დედა მარიამს ფეხზე წამოაყენებსო, მაგრამ დიდი-დედა არ ინძრეოდა. ისაც ვერ გაიგო, თუ რად უბარტყუნებდენ იმას ხან ფეხს, ხან კიდევ ხელს და თავს მიწაზე უგლიდნენ. ვერ აელსნა.

ეხლა საცოდავი ხატაურა კნავილსაც ველარ ახერხებდა. რაიმე ნივთს ამოეფარებოდა, რომ არავის დაენახნა, და იქიდან თავის საყვარელ დიდი-დედა მარიამის გახევებულ უძრავ სახეს უმზერდა...

გასვენეს დიდი-დედა მარიამის გვამი, ხატაურა შორიან-ლოს გაჰყვა, რომ არავის შეეხებინა იმისთვის. მინდვრად, სად-ღაც, საცა ჯერ არ ყოფილა, დადგეს გათხრილი მიწის პირას. ის ქვებში ჭაინაბა და იქიდან აღძვნებს თვალ-ყურს. ცოტა მოძრაობისა და—მისთვის გაუგებარ—ბუტ-ბუტის შემდეგ ჩაუ-შვეს შიგ თხრილში და ხრიალი აუყენეს, მიწას აყრიდნენ... წავიდ-წამოვიდნენ... ოთხი-ღა მუშაობდა. რაღასაც ლაპარაკობდნენ. თხრილი ამოივსო, მივიდა ხატაურა და მოწიწებით:

— მზაუჟ!—შეჰკნავლა. თითქოს ეკითხებოდა: „გეთაყვათ, დიდი-დედას რა უყავითო?..“

— აი, შეე!..—თითქმის ოთხივე შესაფლავემ ერთად შეუტია და ნიჩბები შოუქნია.

ხატაურა გახტა. ქვებიც მიაყოლეს, მაგრამ ქვებში დამალვა მოასწრო.

სრულებით დაცარიელდა სასაფლაო. მხოლოდ გაზაფხულის ნიაფი-ღა დაფარვაშობდა და აქა-იქა წინა-წლის გამხმარ-გაროკილ ნარ-ეკალს აზუზუნ-ასისინებდა; ახალი კი ჯერ დედა-მიწას არ აჰკდენოდა...

ხატაურა ნელის ნაბიჯით მიიპარა დიდი-დედა მარიამის საფლავამდის და დასავლეთით გაწვა. ყური მაგრად დააჭირა დიდი-დედის საფლავის ჯერ ისევ სველ მიწას და სალამომდის ასე გამწარებით მოელოდა საფლავიდან ამოხმას...

მთლად გარეტიანებულმა დიდხანს უარა გარს დიდი-დედის საფლავს; დავთრები სულ აერია და მოქანცული გაუგებრობით და სიმშლით სოფლისკენ ლას-ლასით გაემგზავრა. ცოტა არ იყოს, თავში უეცრივ გაურბინა იმ აზრმა, რომ დიდი-დედა მარიამი იქნება შინ იყოსო...

სარკმლიდან მოწიწებით—ბოლო ღროს მისი მოძრაობა მოკრძალებული იყო, რადგანაც ცემა-ტყეპის მეტი არა მიუღია რა—გადაძვრა, უჩუმრად მიიარ-მოიარა და ორ გაშლილ ლოფინს წააწყდა. ფეხ-აკრებითვე შემოუარა გარს; თავებზე დააცქერდა, მაგრამ არც ერთი მათგანი დიდი-დედა არ იყო.

პირველ-ნახვაზე კინალამ სიხარულით გულში არ ჩაეკრა, მაგრამ მერე კი წელ-მოწყვეტილი გაშტერდა...

დღემდის დიდი-დედა მარიაში მის თვალთ წინ იყო. დღეს კი თვალიდანაც მოაშორეს. ვერც მოსიარულეს და ველარც უძრავად მდებარეს ვერ ჰხედავს. ეს რა მოხდა?!.

— მიაააუუუ!...—სასოწარკვეთილებით წაიკნავლა ხატაურამ და სრულებით დაავიწყდა, რომ ოთახში იყო...

დედა და შვილი გულებ-დახეთქილები—ეს მიტრუა და მისი დედა იწვნენ დიდი-დედის ოთახში—წამოცვივდნენ და ორივემ ერთად შეჰკივლეს:

— ჰა, რა იყო?!..

ხატაურა კი ამათ კვილზე განაბვით სარკმლის რაფაზე შეხტა და სწრაფად შურდულის ქვასავით გარედ გავარდა. მინის მაგიერად გაკრულმა ქალღმერთმა უეცრივ გაიშრიალა კატის შეხებისაგან...

ორივე მიჰხვდა და ორივემ ერთად წამოიძახა:

— ი ვერანა ხატაურა იქნებოდა!..

ორივეს ერთად გაურბინა აზრმა: „ნამდვილი კუდიანი ყოფილა, რო...“ მაგრამ არც ერთმა სიტყვებით არ გამოთქვა, ერთმანეთისა დაერიდათ...

— მუთაქა მინც მიაღე ი ვერანა სარკმელს!—უეცრივ წამოიძახა მიტრუამ.

— ჰო, მართლა!..—პასუხად სთქვა მიტრუას დედამ და წამოდგა...

— შვილო, მიტრო, —დაუძახა დედამ კარგა სიჩუმის შემდეგ, როდესაც სარკმელს მუთაქა მიაფარა და ისევ ლოგინში ჩაწვა:—ხვალ შინ წავიდეთ, თორემ სახლი დაგვეღუპება!..

— ჰო, კარგს ვიზამთ!..

— ე ქოხს რაღა ვუყოთ?!

— გავყიდოთ!

— ჰო, კარგი იქნება!.. მყიდველი გამოჩნდება.

სიჩუმეა. არც ერთს არ ეძინება, თუმცა ორივეს თვალები მოხუჭული აქვთ. ორივე ფშმუვილით კოტრილობენ ლოგინ-

ში. ორივე შიშმა შეიპყრო, მაგრამ ვერც ერთი ვერ გამოტეხილა. შინ წასვლაც მხოლოდ შიშმა აფიქრებინა ორივეს, თორემ სახლის დაღუპვამ კი არა...

ხატაურა კი სასაფლაოსკენ გაეშურა და ამის შემდეგ დიდი-დედის ქოხს აღარ მიჰკარებია. დარწმუნდეს, რომ დიდი-დედა მიწის ქვეშ არის და არა ოთახში. ამისთვის სულ იქ იყო... დღე გაჩუმებული იყო, რადგანაც ეშინოდა დიდი-დედის მგზავსებისა, რათა ყოველ იმის შეკითხვაზე; თუ ეს რა ამბავიაო, კისერში, თავში, ფერდში, გვერდში ან ჯოხს, ქვას, ხელს, ფეხს ან ნიჩაბს მიიღებდა პასუხად. ღამე კი თავისუფალი იყო და შესძახდა ცას, ღამის მნათობთ, თვით საფლავს, თუ რა დაემართა მის დიდი-დედას?!. მისი მოთქმა კატის კნავილი არ იყო, იგი მწუხარე ადამიანის მოთქმას ემგზავსებოდა. ამისთვის იყო, რომ შეგვიანებული მგზავრი ამ ხმაზე შიშისგან კანკალს იწყებდა და, თუ კი შეეძლო, ფეხ-მარდად ეშურებოდა სახლისკენ. ერთი კიდევაც გულ-შეწუხებული შემთხვევით იპოვეს დილა აღრიანად სასაფლაოს მახლობლად. როცა მოაბრუნეს, თავის ჭკუაზე აღარ იყო. ღამიანად წასულიყო ტყეში და რა დაემართა და რა არა, ვეღარა გაიგეს-რა...

ბევრმა გაიგონა ეს გულ-საკლავი მოთქმა და სოფელი დაშინდა. ვერავის გაეგო, თუ რა იყო. ბევრი ამბობდა: „უთუოდ, ცოდვილი სული შესტირის ღამ-ღამობით ღმერთსა და პატიებას სთხოვსო!“ ბევრსა ჰჯეროდა. ნაკლებნი კი ამბობდნენ: „ეგ უთუოდ დიდი-დედა მარიამის ხატაურა კნავისო!“; მაგრამ პასუხად უმრავლესობა ეუბნებოდა: „ადამიანო, ხატაურა როგორ ილაპარაკებს?!. ადამიანივით მოსთქვამს და ტირისო“... ყველა დარწმუნდა, რომ ხატაურა კი არა, თითონ დიდი-დედა მარიამის სული ტირის, მოსთქვამს, რადგანაც იგი კუდიანი იყო და უზიარებელიც მოკვდა... „უთუოდ ისეთი ცოდვილი იყო, რომ ეშმაკებაც არ მიიღესო!“—გაიძახდნენ ბოლოს დროს სოფლელები, და შიშით ღამ-ღამობით კარშიაც ვეღარ გადიოდნენ, უფრო დიდი-დედის მეზობლები. ყველას ჰჯეროდა, რადგანაც სოფელში ყველაზე ჭკვიანად მიმჩნეული მანდილი...

სანი, მთლად გათეთრებული და ქმარ-შვილით გახარებული—
ერთი ქალი კიდევაც გაათხოვა, ისეთი ბედნიერება ეწვია, —ამას
ამტკიცებდა და აბა სხვები, რომელთაც, ქვევრებივით, რასაც
ჩაჰძახებ, იმას ამოიძახებენ, როგორ არ გაიმეორებდნენ ბედ-
ნიერი მანდილოსნის სიტყვებს და სხვებსაც როგორ არ დაარ-
წმუნებდნენ?!...

მ. შაველაძე

დაპირუული ზარი

დრამა-ზღაპარი 5 მოქმედებად

გერგარტ ჭაუხტმანისა.

მოქმედება მეოთხე.

(ქონის მოწყობილობა შიგნიდან ისრეთივითა, როგორც მე-3 მოქმედებაში. მარჯვნივ, კედლის კედელში, გამოქვაბულია, მარცხნივ სამჭედლოა, საბერველებითა და ბოლის ასსეფელ ბუხრით. სამჭედლო კერაზედ ცეცხლი ღვივის. კერაზედ ცოტა მოშორებით სამჭედლო გრდემლი სდგას).

1

ჭენრის გრდემლზედ გახურებული რკინის ნაკერი უჭირავს. ჭენრისის გვერდით ექვსი ქონდრის კაცი სდგას, მანების მთხრელთა ტანისმოსით. პირველს ქონდრის კაცს ჭენრისთან ერთად მარწყხი (მაშა) უჭირავს; მეორე უშველებელს ჩაქუჩს სცემს გახურებულს რკინისა; მესამე საბერველით ცეცხლს აღვივებს; მეოთხე მუშაობას უურადებით თვალს ადევნებს; მეხუთე ცდაშია, ხელში წერაქვი უჭირავს; ეტეობა მზად არის ესაც საქმეს შეუდგეს; მეექვსე ჰატარა შემადლებულს ადგილზე ზის: თავზედ

*) იხ. „მომბე“ № 3.

ბრწყინვალე გვირგვინი ადგას. გარშემო მოსჩანან სხვა-და სხვა გვარი ჩამოსხმული მზა ფორმები, სახუჭოთ-მოძღვრო საშკაულნი, ფიგურები.

ქენრახი. დაჰკა, სანამდის ძალა გაქვს! ეგ შენი დაღლა სრულიადაც არ მაწუხებს: არ გააკეთებ, როგორც დაგინიშნევი და მაშინვე წვერს შემოგტრუსავ. (შეორე ქონდრის კაცი ჩაქუხს გააგდებს). ო, შე ცბიერო, განა არა, ვიცოდით აგრე იზამდი, მაშ კარგი, ჰნახავ ახლავე, რომ არ გეხუმრებოდი. (წააფლებს ხელსა და ცეცხლზედ ატრიალებს. ქონდრის კაცი ფართხალებს და ჭეივის. საბერკელზედ მომუშავე ქონდრის კაცი უფრო ერთგულად უბერავს ცეცხლს).

ზირგ. ქონდრის კაცი. ოსტატო, მეტი აღარ შემიძლიან, ხელი დამიბუჟდა!

ქენრახი. ახლავე მოვალ (შეორე ქონდრის კაცს). რა, დაისვენე? (შეორე ქონდრის კაცი თავს მხიარულად უკანტურებს, ჩაქუხს ისევ აიღებს და სცემს) ვფიცავ მამალსა, მხოლოდ შიშითა და მუქარით შეიძლება თქვენი მორჩილება! (მაწუხს მოსჭიდებს ისევ ხელს). ნალი რა არის, ნალს ვერ გამოჰკვერავდა მქედელი, რომ თქვენისთანა ზარმაცებს თავაზიანად მოეპყრას. დაჰკრავთ ჩაქუჩსა და გგონიათ, მეორეზედ ძელა აღარ შეგყვებათ, არავითარი მუყაითობა და სურვილი არა გაქვთ რიგთანად იმუშაოთ. ჰა, ცოცხლად დაჰკა! არ გესმის, შენ რალას სხადიხარ მანდა?

ზირგელი ქონდრის კაცი (ერთგულდობით გატაცებული, ხელითა სცდის გახურებულს რკინას საჭირო სახე მისცეს). ხელით მინდა ყალიბში გამოვიყვანო.

ქენრახი. უგუნურო! იქნება გინდა ხელი დაიბუგო? რალა ვქნა მაშინ, რომ სამსახური ვეღარ გამიწიო? როგორ-ღა ავმართო მზემდე ჩემი ტაძარი?

ზირგელი ქონდრის კაცი. ყალიბი მზად არის. ხელი-კი ცოტათი დამიბუჟდა, დამელალა, მეტი არასფერო.

ჭენრისა. ჩქარა აუზისაკენ, წყლის ბერს უთხარ, თითებზედ მწვანე შლამი დაგაღოს. (შეოჩე ქონდრის კაცს) კარგი, გეყოფა, დაისვენე, ზარმაცო (ახლად გამოკვეთილს რკინის ნაჭერს აიდებს, დაჯდება და სინჯვას დაუწყებს). მშვენიერია! საუცხოვოა! ნატერას ველირსე. ჩემის დღევანდელ შრომით სრულიად კმაყოფილი ვარ: უბრალო რკინის ნატეხმა აზრიანი სახე მიიღო, ხაოსიდგან საუცხოვო რამ გამოვიდა. ახლა ის-ღაა საჭირო, რომ ეს ახლად გაკეთებულ ნაწილი დაუმთავრებელს ქმნილებას შეუერთდეს, სხვა არასფერი (შეოთხე ქონდრის კაცი ტახურეცხედ შედგება და ჰენრისს ეურში რადასაც ჩასჩურჩულებს). რას მეჩურჩულები?.. გამეცა! მომწყდი, მომასვენევი, თორემ ხომ იცი, შეგკრავ და ემა ავ-ყია, უგნურს პირს მალე დაგიცობ! (ქონდრის კაცი გაიქცევა). რაო? ვითომ რა არ მოგწონს ამ ნამუშევარში? რით არ არის მთელ ქმნილებასთან შეთანხმებული? მითხარ, შენ გეკითხები: არსად ისე სწორედ და კარგად არ მიმუშავნია, როგორც ახლა: ხელი აზრს სრულიად ემორჩილება და შენ-კი მიბედავ, მუშაობას მიწყუნებ? ან იქნება მე ხელოსანი არა ვარ? იქნებ შენ ჩემზე ხელოვანი ხარ! მოდი და გამაგებინე, რისი თქმა გინდა? (ქონდრის კაცი მიჯა და ეურში ჩასჩურჩულებს: ჰენრისი გაფითრდება, ოხრავს, აიდებს გაკეთებულს ნაჭერს რკინისას და ისევ გრდემლზედ დასდება). დეე, ეშმაკმა დაამთავროს მაშ ეს ჯოჯობეთის სამუშაო; მე-კი მებოსტნეობას შევუდგები ისევ; დავრგავ კომბოსტოს, კართოფილს, მოსვენებითა ვჭამ და ვიცოცხლებ, მერე-კი მოვკვდები კიდეც. (მესუთე ქონდრის კაცი გრდემლთან მიჯა) არ გაპბედო, ხელი არ ახლო! გესმის? ვხედავ, როგორა სცახცახებ სიბრაზისა და ბოროტისაგან, თმები ჯაგარივით როგორ ავბურძგენია, თვალებს ელვასა-

ვით აკვესებ, მკვლელიო! კარგად ვიცი, — რომ, ვინც ღამორჩილებას ვერ შესძლებს შენსას, მაგ წერაქვს იქით გზა არა აქვს, უნებურად თავი უნდა შეუშვიროს! (მეხუთე ქონდრის კაცი გაკეთებულს ნაჭერს რკინისას გასტეხავს. განრისხებული ჭენრისი კბილებს აკრაჭუნებს). კმარათ! დღეს საღამოთი უქმეა. მუშაობა გათავებულია. წადით. დილაზე კი კვლავ ძალას შემოვიკრებ და თქვენც მოგიწვევთ. შენ რაღას სდგებარ საბერველთანა? დამეკარგევი! (ყველა ქონდრის კაცები გადიან, გარდა იმისა, რომელსაც გვირგვინი ადგას). შენც, გვირგვინოსანო, მთელს სიცოცხლეში რომ ერთხლის მეტად არ ჰლაპარაკობ, რაღას უცდი? წადი. არც დღეს, არც ხვალ შენს ბედითს სიტყვას ჯერ ვერ იტყვი. ღმერთმა იცის, ველირსები, თუ არა, გავიგონო: „აღსრულდა ყოველივეო!“ ოჰ, დავიღალე. არ მიყვარს ეს საღამოს ჟამი მწუხარე, დღე-ღამის შუა რომ მიიპარება და ერთისაც და მეორისათვისაც უცხოა. ხელიდან ჩაქუჩს დამაგდებიანებს ხოლომე, მაგრამ ძილს-კი არ მომაკარებს. ძილი-კი ხომ სიცოცხლეს და ძალას უკანვე გვიბრუნებს. განთიადის ნათელი დიახ გვამხნევენს, მაგრამ, დავა მზე თუ არა, წამსვე ქვეყნად მოწყენილება მეფდება, მარტოდ მყოფნი ბნელა ღამეში უძლოურად ვკანკალებთ. დილით მეფენი ვართ — საღამოთი მხოლოდ გლახანი. (ქვაზედ წამოწვება და თვალებ-გახელილი თცნებას ეძლევა. კედლის ხვრელიდან თეთრი ბურუსი ჩამოწვება. მერმედ ისევე გადიურის და აუზიდან წყლის ბერი ამოჭყფთვს თავს).

წედის ბერი. ყვარაქს! ბრეკეკეკს! ხელოსანს მოუსვენია. წევს და არა-რა ესმის, ვერც-თუ რას ჰხედავს, რომ იქ, კლდეებზედ, აჩრდილნი და ცოცვენ, მუშტებს იღერებთან, იმუქრებიან, გამწარებულნი ცოფიანებივით ჰყვირიან... ჩვენი ხელოსანი-კი დაღლილი წევს.

ძვლებში ტკივილსა და სიცივესა ჰგრძნობს, მაგრამ სიზმარშიაც-კი დღის მუშაობისათვის თავი ვერ დაუღწევია. სჯობს თავი დაანებო! ეგ შენი შრომა უქმი ბრძოლაა. ღმერთს ებრძოდი, მაგრამ გარე მიიქცია პირი თვისი შენგანა და შენც დასუსტდი! (ჭენრახი კენესით გადაბრუნდება). ეგ შენი მსხვერპლი სულ ტყუილია, დამნაშავე ხარ, მაგრამ დანაშაულს ვერაფერ შრომით ვერ გამოისყიდი. ზეცისგან კურთხევა არა გაქვს აღებული, რომ ცოდვა მადლად, სასჯელი ჯილდოდ ჩაგეთვალოს. სიამაყემ, სიამპარტავნემ გძლია, მაგრამ სამაგიეროს ჟამმაც მოაწია. მთის ბორცვნი სულნი ხეობაში სანადიროდ შეყრილან. გესმის, გესმის შავი ძაღლი როგორა ჰყეფს? უთუოდ საზრდოს იპოვნის ბორცვი! ჰხედავ: ბუმბერაზთ ღრუბლებში როგორ შავი ციხე-დარბაზნი აჰმართეს, როგორ ახლიან მთის ციცაბოებსა და ანგრევენ, რომ ქვეშ მოგიყოლონ, მატლივით გაგსრისონ შენც და შენის ოცნების საცოდავი ქმნილება!

ჭენრახი. ვიზრჩეები, რაუტენდლეინ! სადა ხარ, მოდი, მიშველე!

წყლის ბერი. დეე, ისმინოს და მოვიდეს, მაგრამ შველით-კი ველარ გიშველის. თუნდაც მშვენიერ ფრეთაც იქცეს და შენ კიდევ ბალდერად; თუნდაც მზის სხივებს იტყორცნებოდე შურდულით, მაშინაც ველარა გიშველის-რა, დაიღუპები! ჰო, ყური დამიგდე, რა გითხრა: იქ, ტბაში, ქვიანს ნიადაგზედ, დაძირული ზარი სძევს და ჰლამობს ამოცურებას, სად ლურჯს, მოშაო ტალღებში, ცის მნათობთა შუქი გამოჰკრთის და საცოდავად გუგუნებს;

თითქოს მკვდრისათვის ჰრეკავდესო

— ბიმ-ბომ!

ოჰ, ითრთოლებ მწარე ტანჯვისგან,

როდესაც მოგესმის ხმა,

— ბიმ-ბომ!

სამარადისოდ დაჰკარგავ ძილსა,

სამარისებურს რომ მოისმენ ხმას

— ბიმ-ბომ!

ქენრახი. მიშველეთ! მიშველეთ! (გამოეღვიძება). რა დამემა-
რთა? მოგკვდი თუ ცოცხალი ვარ? (თვალებს იფშვინე-
ტავს და აქეთ-იქით იუურება). არავინ არის?

წაუტენდღეანი (ქახის შესაფაღში გამოჩნდება). აგერ აქა ვარ,
შიძახდი, არა ჰენრიხ?

ქენრახი. ჰო, ჰო, მოდი ჩემთანა, მოდი! ხელი მომეცი! გახუ-
რებულ შუბლზე დამადე. ჰო აგრე. მინდა შენს აქ
ყოფნას, შენის აბრეშუმის თმების შრილოს, შენს
გულის ძვერასა ვგრძნობდე... დამეყრდნე გულზედ.
მაკოცე! მაგ შენს კოცნას გაზაფხულის სულ-თქმა,
ტყისა და ყვავილების სუნნელოვნება მოაქვს თანა.

წაუტენდღეანი. ოჰ, ჩემო ძვირფასო, ავად ხარ თითქოს?

ქენრახი. არა... არასფერია... აქ ვიწექი, გაფცივდი... საბა-
ნი დამხურე... გრძნობა დავკარგე, გულმაც თი-
თქოს ცემა შესწყვიტა, მეგონა ბოროტნი სულნი
დამესივნენ და მტანჯავდნენ, მაწვალეზდნენ... მა-
გრამ ყველაფერმა გაიარა. ახლა ველარავითარს მო-
ქმედებას ვერ იქონიებენ.

წაუტენდღეანი. ვინ, ჰენრიხ?

ქენრახი. მტრები.

წაუტენდღეანი. რომელი მტრები?

ქენრახი. ყველანი, ყველანი, არ ვიცი, რას ეძახიან. მგელ-
კაცივით ბნელაში მომეპარნენ, ჩემი დაღუბვა უნ-
დოდათ. მაგრამ არ დავმორჩილდები, არა?

წაუტენდღეანი. ჰენრიხ, შენ სიცხე გაქვს.

ქენრახი. მართალია, ცოტათი თითქოს მაციებს, მაგრამ ნუ
შეშინდები, მომეხვიე, მაგრა მომეხვიე... აგრე.

წაუტენდღეანი. ჩემო საყვარელო! ჩემო ძვირფასო!

ქენკისი. მითხარ, ჩემო კეთილო: გჯერა რამ ჩემი?

რაუტენდჯინი. ჰენრიხ, ჩემო ღმერთო! შენ ხარ ჩემი ბალდერი! სახე მკრთალი, მძლავრი რაინდი მზისა! ჰხედავ, თეთრს შუბლს გიკოცნი, შენის თვალების ცქერით ველარა ვძლები! (ჰაუზა).

ქენკისი. მართალია, აგრეა. ბალდერსა ვგვევარ, განა? ხომ თვითონა სთქვი? ჩემო კეთილო მეგობარო, გულში ჩამიკარ მაშ, დამარწმუნევი კიდევ, რომ აგრეა. შემოქმედებისათვის სასმელი რამ თავდავიწყებისა საჭირო არის. როცა-კი მუშაობისგან მარჯვენა გელდება, ჩაქუჩი და მარწუხი ხელიდგან. გვარდება და რაიმე მცირე მარცხი გაწუხებს, გაღელვებს, ან მხნეობა და რწმენა სულისა გეკარგება, ბრწყინვალე იდეალი და ციური ნიჭი ზეშთაგონებისა მიმკრთალებიან, სდგევხარ მაშინ მოტყუებული და ჰნატრობ, ამ შემოქმედების ტანჯვას, როგორც ფუჟს ოცნებას, თავი როგორმე დააღწიო... მაგრამ ამის შესახებ ახლა მეტს აღარას ვიტყვი. კვამლი ჩემის სამსხვერპლოისა პირდაპირ ზეცად ფლევლინება, მაგრამ თუ მარჯვენე უფლისა ისურვებს და უკანვე მოუვლენს დედამიწას, მაშინ მე უძლური ვარ, ველარას ვიღონებ. მოვიხსნი მაშინ ქურუმის სამოსელსა და ბედს დავემორჩილები; ჯერ-ჯერობით-კი დეე, იბრწყინვოს ვარსკვლავმა! აბა, აანთე ჩირალდნები! თვალთმაქცობა მიჩვენე შენი: მოიტა ღვინო და, როგორც უბრალო ხალხმა, ვიმხიარულოთ, ბედნიერების ვიგემოთ წამი.

რაუტენდჯინი. მე, ჩემო საყვარელო, ობობასავით ქარსვლევდი კვალში, ციცინათელასავით ყვავილებსა და ბალახებს თავს ვეველებოდი და ყველასაგან ფიცს ვითხოვდი, რომ არავითარს ვნებას არ მოგაყენებდნენ. დედამიწის არც ერთი ბოროტი სული თავის

ისარს სასიკვდილოდ შენ წინააღმდეგ არ გაჰლესავს, რაც უნდა მტრობა ჰქონდეს!

ქენჩიხი. რაო, რას ამბობ, ისარიო? მერე, ვინ იქნება, რომ ისარი მტყორცნოს?

რაუტენდჯიანი. არავინ, ჩემო კარგო, არავინ, დამშვიდდი. ჩემთან არასოდეს შიში არა გაქვს. მანიშნე ერთი და წამსვე ნათელი თვალთ-მაქცობის შემოგვევლება, აბჯრად დამცველად გარეშემო შემოგვერტყმება, რომელსაც ვერც ხმა ხალხისა და ვერც ნაღვლიანი ზარისა რეკა ვერ შემოუვა. მანიშნე და კლდენი ალყად შემოგვერტყმიან, მხიარულნი სულნი ტყისანნი შენდა სამსახურად მზად იქნებიან, სადღესასწაულო სუფრას, თავხეებს, კედლებს, არე-მარეს ყვავილებით შეგვიმკობენ, იგრგვლივ ყველგან სათვალთ-მაქცო ცეცხლის ალი აფარდება...

ქენჩიხი. არა, საყვარელო, ყველა მაგას თავი დავანებოთ! მე-ჯლისი მე ვერ გამახარებს, ვიდრე ეს ჩემი ქმნილება ასე საცოდავად არის დარჩენილი. დადგება ის ნეტარი წამიც გამარჯვებისა, როდესაც სული ჩემი სრულს სიხარულს იგრძნობს. მინამდის-კი ისევ იქით, ზევით, ვისწრაფვი: მინდა ჩემი შემბორკველი უცხო შენობა ვიხილო. აიღე ჩირალდანი, გზა გამინათე! ვგრძნობ, რომ ვილაც უსახელო მტრები ჩემს ძვირფასს ტაძარს საძირკველს დაფარულად უთხრიან. მოქმედებაა საჭირო და არა მხიარულობა (უნდა წავიდეს, მაგრამ გასაფაღში შედგება). მაგრამ რისთვის მოგიწყენია, ჩემო კარგო? იქნება რითიმე შეურაცხველი?

რაუტენდჯიანი. არა... არა...

ქენჩიხი. მაშ რა დაგმართენია?

რაუტენდჯიანი. არასფერი.

ქენჩიხი. საბრალოვ! მესმის, რაც გაწუხებს: ბავშვი ციციანათელას სიხარულით დაიჭერს ხოლმე, მაგრამ ჰკლავს

იმიტომ, რომ უყვარს. ნუ-თუ ციციანათელას აღარ ეჯობივარ?

რაუტენდელიანი. მერე, მე რილათი. არა ვარ იმ ბავშვზე უკეთესი?

ქენრახი. ოჰ, რასაკვირველია, უკეთესი ხარ! ეს რომ ოდესმე დამევიწყნა, მაშინ ხომ სიცოცხლესაც აზრი და ბრწყინვალეობა მთლად დაეკარგებოდა. მოდი მაშ ჩემთან! ეგ ცრემლი ნალველს და მწუხარებას, ჩემგნით შემოძღვნილს, ჩემო კარგო, ნათლად მიჩვენებს. მერწმუნე მიყვარხარ! ნუ სტირი. შენ არ იყავი, რომ კვალად საბრძოლად აღმადგინევი, ღმერთებთან საქმის დასაჭერად ოქრო მომეცი. აგერ, ახლაც-კი ვგრძნობ, რომ ეგ შენი მომხიბლველი სილამაზე ჩემს ტანჯულს გულს ჯილდოდ აუწერელად მოევლინა, მიუწლომელ ბედნიერების ვიგრძენი ძალა! მაშ წინ, ჩემო კარგო, მინათე ბნელი!

2

ქაჯი (შესავაღთან). აქეთ! აქეთ! მარდათ ამოდით! რას იზლაზნებით და იგვიანებთ, ეშმაკმა-კი წაიღო თქვენი თავი! წინ, ბ-ნო პასტორო! წინ დალაქო! ყველაფერი აქ არის, ჩალაც, ფიჩხიც, კუპრიც. ხელოსანი ჰენრიხი-კი თავისს ფერიასა ჰკოცნის.

ქენრახი. ვგონებ, გაცოფებულია სულელი. შენ ეი, რა გაღრიალებს ამ ლაშით? მიფრთხილდი, თორემ ხომ იცი!

ქაჯი. ვისი უნდა მეშინოდეს? შენი თუ?

ქენრახი. მაშ, თუ ეგრეა, ჰნახავ როგორ დაგიორვე მაგ წვერით, შე თხის ფეხიანო არამზადავ! ვიცი, შენისთანებს კისერი როგორ მოვეუგრებო. გიჩვენებ მართლაც, რომ ხელოსანი ვარ! მთლად გაგკრეჭავ. აი, მაშინ მოხვალ გონსა, ერთგულად მემსახურები. ჰხე-

დავ ამ გრდემლსა და ჩაქუჩს? ვგონებ, საკმაოდ მძიმეა, რომ ლავაშივით გაგაპრტყელოს.

ქაჯი (ზურგს მიუშვებს). სცადე აბა და დამარტყი! ჩაქუჩი-კი არა, მახვილიც-კი არ მიდგება, მხოლოდ ოდნავ მილიტინებს ხოლმე.

ჭენრახა. დამაცა, მაშ, წყეულო ყვიყვიანო ქაჯო! არა უშავსრა, თუნდაც აი იმ ფიჭვნარზე ბებერი და დათვზე ძლიერიც იყო, მაინც შევიძლებ ძაღლივით დავაბა; ჰნახავ მალე წყალსა და ქვას როგორ გაზიდვინებ, ქოხს გაგვეინებ! დაზარმაცდები და სახრით ტყავს აგაძრობ!

რაუტენდღეინი. ჰენრიხ, ეგ ხომ მხოლოდ გაფრთხილებს.

ქაჯი. აქეთკენ, ბიჭებო, აქეთ! ჰა, მხიარულად! კარგი ოინი-კი იქნება. მეც მოგეხმარებით. აი, ხომ ჰხედავ, ხბოსავით აკკუწავენ მოსახრაკადა. მე-კი გოგირდს, ზეთსა და კუპრს მოვუტან. ისეთს ცეცხლს ავაგურგურებთ, რომ კვამლმა ქვეყანა დააბნელოს! (მიდის. სტენის იქიდან ბრბოს უფირიჭი ისმის).

რაუტენდღეინი. გესმის, ჰენრიხ, ხალხის ხმაა! გემუქრებიან! ახლოვდებიან! ბები! გვიშველე! (ქეკები ცვიფა. ერთი რაუტენდღეინს მოჭხვდება).

ჭენრახა. მესიზმრა, ვითომ შავი ძაღლი მომდევდა უკან. აგერ, ეს ყმუილი ახლა მესმის. არ მეშინიან, მოლით! თუნდაც ანგელოზიც ჩამოვიდეს ახლა ზეციდან და დამარწმუნოს, რომ ჩემი შრომა ასე დიდმნიშვნელოვანია, მაინც ვერას გახდებოდა; ნაკლებ გავუგონებდი, ვიდრე ამ საზიზღარს ყმუილს. მოლით! მოლით! ვეცდები თქვენისავე თავის წინააღმდეგ დაგიცვათ როგორმე: ჰა, ჩემი სიტყვა!

(მიდის)

რაუტენდღეინი (შეშფოთებული). გვიშველეთ! გვიშველეთ! წყლის ბერო, გთხოვ: ამ კლდეებზედ მოუშვა წყა-

ლი და ყველანი წაღეკო, გარეკო! გევედრები, ამისრულე ეს თხოვნა!

წელის ბერი (აუზში გამოჩნდება). ბრეკეკეკეკს! რაო, რა უნდა ვქმნა?

რაუტენდლეინი. გადარეცხე, წაღეკე ყველა.

წელის ბერი. არ შემიძლიან.

რაუტენდლეინი. კმარა, წყლის ბერო, ვიცი, რომ შეგიძლიან.

წელის ბერი. მაგრამ, მოითმინე, რა აზრი ექნება? ვერ ჰხედავ, განა, რომ ჰენრიხი მხოლოდ გვაბრკოლებს ჩვენა. ღვთისა და ხალხის ბატონობა განუზრახნია. დეე, მოჰკლან. ჩემთვისაც უმჯობესია.

რაუტენდლეინი. წადი ჩქარა, მიეშველე.

წელის ბერი. მერე, ამისათვის რას მომცემ?

რაუტენდლეინი. მითხარ, რა გინდა, რომ მოგცე.

წელის ბერი. რა და შენ. ბრეკეკეკეკს! მინდა, ეგ შავგვრემანი მხრები გადმიხსნა, ფეხიდან წითელი მესტი წაიძრო. გაშიშვლდე ისრე, როგორც წინად იყავი, ჩამოხვიდე ჩემთანა და წამომყვე შორს, შორს, საცა წაგიყვან.

რაუტენდლეინი. ჰხედავთ, რა კარგად მოუფიქრია! იცოდე, მაშ, რაკი აგრეა, რომ არასოდეს მე შენი არ გავხდები, თუნდაც ბებიანზედ ორჯელ და სამჯერ დიდიც იყო, თუნდაც მარგალიტივით სადაფში ჩამსვა, — გესმის: არასოდეს!

წელის ბერი. მაშ თუ აგრეა, დეე, ლაილუბოს ხელოსანი!

რაუტენდლეინი. სტყუი, ბებერო, ვგრძნობ, რომ სტყუიხარ! გესმის, მეძახის! ჰა, შეგეშინდა, ხმა რომ გაიგონე! (წელის ბერი დაიმალება. შემოდის ჰენრიხი. ბრძოლისაკან მთლად აღდგებული, და გამარჯვებული როგორღაც ველურად ხანხარებს).

ჰენრიხი. ძაღლებივით დამესივნენ, ძაღლებივით ანთებულ მუგუზლებით გავლაღე: კლდეს ვგლეჯდი და ლო-

დებს ბურთივით ვესროდი ზემოდგან: ვინც გადარჩა, ყველა გაიქცა. წყალი მასვი. ცხარე ბრძოლა მუდამ სულს გვიახლებს: სისხლი მარდად სჩქეფს, სიყვარულსა და სიძულვილს გული უკეთ გრძნობს.

რაუტენდლეინი. აჰა, დალიე ჰენრიხ.

ჰენრიხი. მოიტა, მოიტა, ჩემო კარგო! კვლად მწყურიან სიყვარული, მასთან ნათელი!

(ჰსვამს).

ესვამ შენს სადღეგრძელოსა, ჩემო ზეციურო ბედნიერებავ; ჩემო სიყვარულო. ვიცი დაიღუპება უთუოდ, ქვეყნიურს ბოროტს ველარა სძლევეს, ვინც შენ არ გმეგობრობს. იყავი ჩემთან: ერთად-ერთი ჩემი გამამხნევებელი, ჩემო კარგო, შენა ხარ! გევედრები, ნუ დამტოვებ!

რაუტენდლეინი. შენ არ დამტოვო, ჰენრიხ, თორემ...

ჰენრიხი. არა და არა! ღმერთმა დამიფაროს. აბა, ერთი საკრავი რამ გამაგონევი!

რაუტენდლეინი. აქეთ, ჩემო პაწიებო, სოროებიდან, ნაჩვრეტებიდან, კლდეთა ნაპრალეებიდან, ყველა მხრიდან აქ შემოაკრბენით! წკრიალა სალამური და ფანდური მომართევით. დეე, სიხარულით აღიბეჭდოს ეს გამარჯვების დღესასწაული!

(მუსიკა ისმის).

თქვენის საკრავების ხმაზედ მეც ტურფად ცეკვას დავუვლი! ოქროს ფერს ხუჭუჭებზედ ციცინათლებისაგან შეკონვილს სამკაულს დავიდგამ; დეე, ცოცხლად იელვარის ფერიის თავზედ!

ჰენრიხი. ჩიუ-უ,—ცსს! მეღანდება, ვითომ...

რაუტენდლეინი. რა, ჩემო კარგო?

ჰენრიხი. არ გესმის, განა?

რაუტენდლეინი. რა არ მესმის?

ჰენრიხი. ისე, არასფერი...

რაუტენდლეინი. მაგრამ, რა დაგემართა, ძვირფასო?

ჭენჩიხი. არ ვიცი...

მეჩვენა, ვითომ ამ მუსიკის ხმასთან ერთად რაღაც უცნაური ხმა შემომესმა...

რაუტენდჯინი. რა ხმა, ჰენრიხ?

ჭენჩიხი. ხმა საბრალოსი... რომელიც დიდი ხანი ალარ ის-მოდა... მაგრამ ეს არასფერი... თავი დავანებოთ. მოდი, მოდი ჩემთან და მაგ მომხიბლავს ფიალას— მშვენიერს წითელს ტუჩებს დამაკონე, რომლის წყურვილითაც კაცი აგრე ადვილად ვერ გაძლება. დეე, დამატროს ეშხმა, თავი დამავიწყოს. (ერთმანეთს ჭკოცნიან, ხანგრძლივი ჰაუზაა. შემდეგ ხელი-ხელს გადახვეუდნი გასავალ კართან მივლენ და მთის ქედობათა დიდებულ სანახაობით სტკებებიან).

შეჰხედე აგერ: შავი კლდეებიდან ძირს ველი ჩასდევს. აღამიანები სცხოვრობენ იქა. მეც ხომ კაცი ვარ. მაგრამ უცხო ვარ მათთვის; გესმის: სახლში ყველას ვეუცხოები. და აქ, მთებშია, ასრევე უცხო ვარ... ხომ გესმის ჩემი ნათქვამი!

რაუტენდჯინი (ჩუმად). მესმის, ჰენრიხ! მესმის!

ჭენჩიხი. ეგ „მესმის“ თითქოს როგორღაც უცნაურადა სთქვი, არა?

რაუტენდჯინი. ჰენრიხ, მეშინიან.

ჭენჩიხი. რისა?

რაუტენდჯინი: არ ვიცი, რისა?

ჭენჩიხი. წავიდეთ, დროა მოსვენებისა. (აქეთ გამოიყვანს, მაგრამ შესავალ კართან უცბად შედგება და აქეთ-იქით იუუ-რება) მაგრამ ერთი რამ მენატრება: რომ ეს მკრთალი მთოვარე თავისს შუქს დაბლა ველს, ჩემს სამშობლოს, არ აფრქვევდეს: დეე, ნულარ ვიხილავ მას, რაც ჯანყით დაფარულია... მაგრამ ეს რა არის?.. არ გესმის, განა, ჩემო კარგო?

რაუტენდჯინი. არა. ვერც შენის ნათქვამისა გავიგე რამე.

ჭენჩიხი. როგორ? არც ახლა გესმის?..

რაუტენდჯიანი. რა უნდა მესმოდეს, არ გამეგება? მესმის აი, რომ ქარი ბალახს, ფოთლებს აშრიალებს, ბუს ძახილიც მესმის და მასთან შენი უცნაური სიტყვები, შეშინებული რომ მეჩურჩულები.

ქენჩახი. იქ, დაბლა, სისხლის ფრად აშუქებს მთვარე. ჰხედავ, წყალში როგორ ჩასახულა?

რაუტენდჯიანი. ვერაფერსაც ვერა ვხედავ.

ქენჩახი. როგორ ვერ ჰხედავ შენ, რომელსაც მიმინოს თვალის-კი ვერას გამოგაპარებს? შეუძლებელია! ნუთუ ვერ ჰხედავ, რომ ქვეიდან რალაც ნელ-ნელა, წყნარად, ზემოდ მოცოცავს?

რაუტენდჯიანი. ვერა, ჩემო კარგო, ვერ ვხედავ! უთუოდ მოგეჩვენა!

ქენჩახი. არა, სუ, სუ! სრულიადაც არ მომჩვენებია. ეს ისრევე მართალია, როგორც ის, რომ ზეცისაგან პატიების იმედი მაქვს. შეჰხედე, აბა, აგერ, ბილიკის პირად, ქვებზედ, ვილასიც აჩრდილი წამოდგა...

რაუტენდჯიანი. კმარა. იქით ნულარ იცქირები. კარებს დავკეტავ. ვეცდები ძალათი როგორმე გადაგარჩინო.

ქენჩახი. თავი დამანებე, გესმის? მსურს ვუცქირო, დავინახო!

რაუტენდჯიანი. გთხოვ მოჰშორდე. სუსტადა ხარ. იქ, დაბლა, ზევში, ღრუბლებს ატრიალებს ქარი და იმისი ნაჩრდილი ღელვა მოსჩანს.

ქენჩახი. არა სუსტად არა ვარ. არაფერია. გამიარა.

რაუტენდჯიანი. ჰო, ეგ კარგია. მოსულიერდი, ჩემო ჰენრიხ, და კვლავ დაეუფლე იმას, რაც ბედმა მოგცა: აიღე ჩაქუჩი და კვალად ძლიერად მოიქნიევი!

ქენჩახი. ნუ-თუ არც ეხლა ჰხედავ? აგერა, მთაზედ მოცოცავენ?..

რაუტენდჯიანი. სად, სად?.

ქენჩახი. აიქ, მაღლა, მთის ბილიკზედ. მარტო ჰერანგები აცვიათ...

რაუტენდჯიანი. ვის, ჰენრიხ?

ჭენჩისი. ფეხშიშველა პაწია ბიჭუკებს. თან რაღაც კოკა მოაქვთ. მაგრამ ისრე მძიმე, რომ ძლივს ერევიან: ხან ერთი შეუღდამს მუხლს, ხან მეორე...

რაუტენდელინი. მითხარ, ჰენრიხ, რა გეშართება?

ჭენჩისი. თითქოს წმიდანები არიანო, ორთავეს შარავანდელი აღვია თავზედ.

რაუტენდელინი. არა, ეგ მხოლოდ მოჩვენებაა. შორის მიმკრთალი ცეცხლი გატყუებს.

ჭენჩისი. არა-ღა, არა! აბა, ხელი მიიშველიე და შეჭხედე. ვერც ახლა ჰხედავ? აგერ, აგერ ისინი. ხომ ჰხედავ? (ჭენჩისი მუხლის თავზედ დაისრქებს. გამოჩნდება ორი ბავშვი, ტანთ მსოფლად ჰუჩანგები აცვიათ, მოკრძალებით მოდიან და თან კოკა მოაქვთ).

შირგელი ბავშვი. მამი!

ჭენჩისი. რა გინდა, შვილო?

შირგელი ბავშვი. დედამ გვიბრძანა სალაში მოგვეერთმია.

ჭენჩისი. გმადლობ, ჩემო საყვარელო ბიჭუკა. სხვა, ხომ კარგადა ცხოვრობს დედა?

შირგელი ბავშვი (თვითოველ სიტყვას მკაფიოდ და ხმის ამაღლებით ამბობს). კარგად.

(ძირიდან ურუდ და ოდნავ ზარის ხმა მჩისმის).

ჭენჩისი. ეგ რა მოგიტანიათ?

მეორე ბავშვი. კოკა.

ჭენჩისი. ჩემთვის ხომ არა?

მეორე ბავშვი დიახ, შენთვის, მამა.

ჭენჩისი. შიგ რა არის?

მეორე ბავშვი. სასმელი, მლაშე სასმელი.

შირგელი ბავშვი. თან მწარეც.

მეორე ბავშვი. დედი-ჩვენის ცრემლებია:

ჭენჩისი. ო, ღმერთო მოწყალე!

რაუტენდელინი. ვის უყურებ აგრე გაშტერებული?

ჭენჩისი. იმათ, იმათ...

რაუტენდელინი. ვის იმათ?

ჭენჩახი. ვერ ჰხედავ, განა? იმათ. მერე, დედა თქვენი სად არის ახლა?

ზიკგელი ბავშვი. დედა სად არის?

ჭენჩახი. ჰო, დედა.

მეორე ბავშვი. იქ, წყალ ქვეშ, ვარდები როა.

(კვლავ ისმის ზარის ხმა).

ჭენჩახი. ზარის ხმაა!.. აგერ... აგერ კიდევ...

რაუტენდლეი ი. ზარისა-კი არა?

ჭენჩახი. ის არის, ის... ძველი ზარი... ტბაში რო გლია... ის უკრავს!.. მერე, ვინა ჰქმნა, ნეტა, ეს?.. არ მინდა მისი გაგონება, არა, არა!.. მიშველეთ!

რაუტენდლეინა. გონს მოდი, ჰენრიხ, რა გემართება!?

ჭენჩახი. ო, ღმერთო, შემადლებინე! კიდევ უკრავს! არ გესმის, როგორ ყრულ გუგუნებს, თითქოს სამარბდან იძახისო?... მალლა... მალლა... ამოდის...

(რაუტენდლეინს სელსა ჰკრავს).

მომშორდი! მძულხარ!.. თორემ დაგარტყავ რასმე, თვალთმაქცო, კუდიანო!.. შორს ჩემგან!.. წყევა და ჰრულვაა ჩვენს თავსა, ჩემს ქმნილებასაც იგივე ჰხვდა წილად, მთლად ქვეყანა წყეულ-კრულია!.. აქა ვარ... აქ... მაგდა... მოვდივარ... ოჰ, ზეცავ, შემბრალებ...

რაუტენდლეინა. გონს მოდი, ჰენრიხ!. წავიდა!.. წავიდა!..

მოქმედი მხუთე

ზირველის მოქმედების დეკლარაცია; ველის მთაში ვიტყვისს ქახითურთ. შუადამე გადასულია ჭის ზირად სამი ალი ზის,

- ზირველი.** ცეცხლი ანთია ყველგანა.
მეორე. ქარი ჰქრის, გაბრაზებული მოშხუის მალლა მთიდგანა.
მესამე. ჩამოდგა კვამლის ღრუბლები ფიქვნარიანი კლდიდგანა.
ზირველი. იქ-კი, დაბლობში... ბურუსი დაუხვევია თეთრადა...
მეორე. ჭალა სთვლემს, გესმით, ბულბული როგორ მღერს გულ-საკლავადა, გამგონი, ქვისაც რომ იყოს, დაილეოდა ცრემლადა...
მესამე. უცნაურია სწორედ! ყვავილებში გაბმულ, საუცხოვოდ და წარმტაცად ჩაწნულ ობობას ნაზს ქსელზედ ჩამეძინა. ფეიქრობდი სამეფო საწოლში ვარ-მეთქი, ისე კარგადა ვგრძნობდი თავსა. დღე-ღამის გაყრის უამს, დასავლეთის ალიონზედ, იგრგვლივ ნაპკური ნამი ბრილიანტებივით მოელვარებდა. ტკბილად მეძინა. გამომეღვიძა. არე-მარე უკვე ბნელს მოეცვა, დაღამებულიყო. ბოლოს ამოპრიადდა მთვარე და კლდოვან მთავრეხილს გადმოჰხედა, დაბლა ჩრდილი გადმოუშვა; სისხლის ფერმა ნაზმა შუქმა ჩაძინებულ-ჩამკვდარი ჭალა და ველი თითქოს გამოაცოცხლა. მოისმა ოხვრა, ჩურჩული, შესაბრალისი ხმები, ტირილი... შიშის ზარმა ამიტანა, შემკრთალი ციცი-ნათელას შევეხმაურე, რომელმაც ის იყო თავისი

მწვანე ფარანი გამოანათა და ცხვირ-წინ გამიფრინა, მაგრამ ხმა არ გამცა, წავიდა. საშინლად დაღლილი და დაღვრემილი ვიწექი... უცხად ქრიჭინის მოელვარე ფრთებზედ საიდგანლაც ჩემი სატრფო გაჩნდა. ვებგეოდით, ვეალერსებოდით, ერთმანეთს ვკოცნიდით... ჩამიკრა გულში სატრფომ, მწარედ მოჰყვა ტირილსა და მითხრა: „ბაღდერი მოკვდაო“...

ზარგელი (წამოდგება). ცეცხლები მოჩანს ყველგანა!

ქორე (ესაც წამოდგება), ბაღდერს გაუჩაღებია!
(მიეფარება).

მესამე. დიად, მოკვდა, ჰმარხავენ საწყალს!
(ესაც მიეფარება).

ზარგელი. სასიკვდილო კოცონიდან ავარდნილ კვამლივით დედამიწას წყევა-კრულვა მოეფინება! (გელს ჯანყი დაჭუჭყავს. რომ გადიურის, აღნი აღაჩა სჩანან. ტუიდან გამოდის ქაჯი).

ქაჯი (ჯში ჩასძახის). შენ, ეი! ბაყაყების მეფევე, ზემოთ ამო! წყეულო ჰყუბალავ! არ გესმის? გძინავს თუ რა არი? შენ გეუბნები, ჩქარა ამოდი-მეთქი! თუნდაც უუმშვენიერესი ალიც გეალერსებოდეს, დასტოვე ეგ შენი შლამის ლოგინი და ამოცურდი. იმისთანა ახალს ამბებს გიამბობ, რომ სიხარულით, ბებერო, ბუქნა დაუარო!

წყლის ბერი (ჭიდან). ბრეკეკეკეკეს!

ქაჯი. ამოდი, კარგი! რასა ბუზღუნებ?

წყლის ბერი. თავი დამანებე. არა მცალიან.

ქაჯი. უყურეთ ერთი, არა მცალიანო! აი, შე ყურყუტო! შენ ეი, არ გესმის: რაღაცა შევიტყე. გახსოვს, რომ ვიწინასწარმეტყველე, ასრულდა. ხელოსანმა გოგო მიატოვა. თუ რომ მარჯვედ იქნები, ძვირფასს თევზს ადვილად გააბამ ბაღეში.

წყლის ბერი (ჭიდან ამოცურდება, თვალებს ცბიერად აკვესებს).
მაშ, მიატოვა! მერე, გგონია, ახლა იმას გამოვეკიდები?

ქაჯი. თუ შენ არ გინდა, მე მაინც გამაგებინე, სად არის.

წყლის ბერა. მერე, შე ქაჯო-და, მე ხომ არ მოგიძებნი? ნახე, იქნება იპოვო სადმე.

ქაჯი. ვეძებე ყველგან. მთელს ღამეს ჯანყსა და ბურუსში დავძრწოდი; მაღლა კლდის ფრიალოებიც-კი მთლად მოვიარე, სად ჯიხვთათვისაც სიარული საშიშო არის. ვკითხე თხუნელას, მაგრამ ვერც თხუნელამ და ვერც მთის შავარდენმა ვერა მითხრეს-რა, არ იცოდნენ, სად არის იგი. ვნახოთ, გაჩაღებულს ცეცხლს წავაწყდი; დავავლე ხელი ანთებულს მუგუზალს და დავუწყე ახლა ტყეში ძებნა. ბევრი ვეძებე, მაგრამ ვერას გავხდი. უცბად ბოლოს მთაში სამკედლოს წავადექი. სამკედლოს. ახლა ცეცხლი უკიდია, ბოძებსა და კოჭებს ტკაცა-ტკუცი, გურგური გააქვს. ხელოსნის დიდებას ბოლო მოეღო: სამუდამოდ დაიფუტკნა!

წყლის ბერა. ეგ ხომ მეც ვიცი. იქნება მაგისტვის შემაწუხევი? ეგ კიდევ რა არის! ვიცი, მაგალითად, რომ ზარმა დაუკრა. ვიცი ისიც, ვინ იყო, რომ მკვდარი ენა აუმოძრავა, დააკვრევინა. ო, რომ გენახა, რაც აქ, ტბის ძირად, ამბავი მოხდა!.. ვნახე, დამრჩვალმა დედაკაცმა ხელი შეახო ზარსა, აამოძრავა და ზარმაც უცბად რეკვა იწყო... გაისმა გრგვინვა-გუგუნი და ძუ ლომივით საზარელი ღრიალი მოართო, მთასა და ხევს მოეფინა, ხელოსანს ეძახდა... ვნახე დამრჩვალის სახეც: ოჰ, რა საზარელი, საცოდავი სანახავი იყო: მთლად გამხმარს თმები ქალაზედ გაჰკვროდა. შეეხებოდა თუ არა მისი გამხმარი თითები მოზანზარე ლითონს და ერთი ორად ძლიერად

იწყებდა გუგუნს! მართალია, მოხუცი ვარ და ბევრიც მინახავს, მაგრამ, გამოგიტყდები, შიშისაგან ჭალარა თმები ყალბზედ დამიდგა. ოჰ, რო გენახა ეს საზარლობა, იმ გოგოთი უთუოდ თავს აგრე აღარ მომაბეზრებდი? არარაობაა იგი, სხვა არასფერი? დეე, ისევ ყვავილიდან ყვავილზედ იფრინოს. კმარა! მომწყინდა ამდენის ხნის შეყვარება.

ქაჯი.

ჰო, კარგი! ვითომ-და! მე-კი არ მომწყენია. ვისაც რა მოსწონს, იმასა სჩადის: თუ რომ როგორმე მისი მშვენიერი, ცოცხალი ტანი ხელთ ვიგდე, არას დაგიდევ მიცვალებულსა; დეე, იწვეს თავისთვის ტბის ძირად, რა მენადვლება?

წელის ბერი.

ყვარაქს! ბრეკეკეკეკს! ეძებე, სადაც გინდა, თუნდ ათი წელი, შენ იმას ვერ იპოვნი. არ იცი, განა, რომ რაუტანდლამ მე შემეყვარა? მაშ არა-და მაგ თხის თავს შეიყვარებდა, ჭირივით რომ სძულს, არა? მშვიდობით! იქ, ძირს, ჭაში საქმე მაქვს. გესმის? თუ რომ შენც საწადელს მიადწევ, ქაჯო, აი, მე—წყლის ბერი—სიტყვასა ვდებ, რომ უახლოგაზრდეს აღის ტაშის ცემაზედ ბუქნას დავუვლი.

(ჭაში ჩაეშვება).

ქაჯი

(ზევიდან ჩსძახის). მაშ თუ აგრეა საქმე, მალე ადამიანთა საჯილგაგოს აკვანსაც დაარწებ! მართალია ეს ისრევე, როგორც ის, რომ ცაში ვარსკვლავნი ბრწყინავენ, წყალში თევზები დასკურავენ, ფრინველნი ჰფრინვენ. ღამე მშვიდობისა, პაპი! მე-კი... ისევ დაბურულს ტყეებსა და ჭალებს მოვედები!, (თხასავით მისკუზალობს. ვიტტისა ქოხიდან გამოფა და ფანჯრის დარბებს გამოადებს).

გიტტისა.

ადგომის დროა. განთიადის სიოსა ვგრძნობ. წუხელ როგორღაც საშინლად რუხ-რუხებდა.

(შამაფი ყივის).

ი, შენ! ყიყლიყო! თუ გინდა, სხვები დააღვიძე; ჩემთვის-კი ნულარ გაირჯები. უმაგ ყიყლიყოვოთაც კარგად ვიცი ამ ქვეყნად რა ხდება. ქათამმა ოქროს კვერცხი დასდო. მალე ცას ალიონი გააშუქებს. აბა, ერთი შენც დასძახე, ყვინჩილავე. ახალი დღე გვითენდება, ეს მართალია. წამცდენი ცეცხლი ხომ არსად მოსჩანს? უი-და, ის ჩემი წითელი თვალი კინალამ სულ არ დამაფიწყდა. რა ვუყავი, ნეტა? აგერ აქ არის.

(ჯიბიდან საუცხოვო ლაქს ამოიღებს).

ქენრახი. (სცენის იქიდან). რაუტენდლიენ!

გატციხა. ჰო, გასძახე აგრე! მე ვიცი ეხლავ არ მოგივიდეს. ხმა-მალლა, თორემ ვერ გააგონებ!

ქენრახი. რაუტენდლიენ! აქა ვარ. იქნებ არ გესმის, რო გეძახი?

გატციხა. დიად, არ ესმის უთუოდ.

(ქახის თავზედ გადმოკიდებულს კლდეზე გამჩნდება ქენრახი; სცდილფხს მდეგვარს დაემაღხს როგორმე. მთლად გადაფითრებულნი და დახეულია. მარჯვენა ხელში ღოდი უჭირავს და ძირს, ღრანტეში, უპირებს გადაგებასა).

ქენრახი. გაჰბედეთ, აბა! ვინც უნდა იყოს: პასტორი, მასწავლებელი, მეწვრიმალე, დალაქი, თუ სხვა ვინმე, სულ ერთია, ამოსდგამს თუ არა ფეხს ზემოდ, მაშინვე ძირს მოსძვრება ბრაგვანი! მე-კი არა, თქვენ, თქვენ დაახრჩევით ჩემი ცოლი, მაწანწალებო!

(ღოდას გადასვრის და ზემოდ მიდის)

გატციხა. შესდექ, ეი. ნულარ მიხვალ. მაგას იქით ასვლა შეუძლებელია.

ქენრახი. ბებერო, ზემოთ ის რა იწვის?

გატციხა. რა ვიცი, რა იწვის! ვილაცა კაცი იყო, არ ვიცი საყდარს აშენებდა, არ ვიცი სასახლეს. მერე სადღაც წავიდა. ეს ის შენობაა, რომ იწვის.

(სასწრაფოა თუ არა, უფრო მეტად სტდილბს, რამ მაღლა რეგორმე ავიდეს).

არ გესმის, კედელს იქით გადასავარდნია? იქ ამსვლელს ფრთები უნდა ესხას. შენ-კი უკვე დაგ-მტვრევია ეგ ფრთები.

ქენრისა. დამტვრევია თუ არა, სულ ერთია, მე მაინც ავალ-ის შენობა, ბებერო, ჩემი ნამოქმედარია, მე ვარ ის ფილაცა, ვინც ეს ტაძარი შექმნა: მთლად ჩემი არ-სება, ჩემი სული ჩავებერე ამ ტაძარს... მაგრამ იწვის... და მე-კი არ შემოძლიან... ძალა აღარ მაქვს... არა... რომ...

(სიჩუმე).

გიტტისა. ცოტა დაისვენევი. ჯერ კიდევ ბნელა. აგერ სკამი დაჯექი.

ქენრისა. დავისვენო? და ისიც ეხლა? არა! მთლად თივთიკშიაც რომ ჩამაწვინო, ისაც კი ვერ წამიტყუებდა, ჩონჩხების გროვად მეჩვენებოდა. თუნდაც დედას, — მაგრამ ვაჟ, რომ დიდი ხანია მომიკვდა ისიც, მშობელს დედას ეკოცნა ჩემთვის გაყინულს შუბლში, ისიც-კი ვერ დამამშვიდებდა.

გიტტისა. ვინ იცის აგრეც იყოს, არ აგინირდები. მაგრამ მოიცა, ვგონებ, სარდაფში ღვინო უნდა მქონდეს.

ქენრისა. მოცდა, არა, მოცდა არ შემოძლიან! წყალს დავლევ! (ქას ეცემა).

გიტტისა. ამოიღე, მაშ, და დალიე.

(ქენრისი ჭის ჰიზად ჩამოჯდება, წყალს ამოიღებს და და-ლევს. უცხად ჭიდვან ხელი და ტკბილი ხმა მკესმის).

ხმა. ჰენრის, ჩემო საყვარელო,
ტალღა მაწევს, ტალღა მძირავს.
ავათა ვარ... ვიტანჯები,
მყინავს და არა მწირავს...
მშვიდობით, მშვიდობით!

(სიჩუმე)

ქენრახი. მითხარ, ბებერო, ვინ იყო ეს!? ასე საცოდავად, ასე წყნარად ვინ შეძახოდა: „მშვიდობითო“? ან შენ ვინა ხარ, მე სადლა ვარ? ასე მგონია ეხლა გამომეღვიძა, აგერაკლდეა, აგერ ქოხი, შენც აქა ხარ,— ყველა ეს ნაცნობია, მაგრამ თან უცხოც. ან იქნება, რაც-კი რამ დღემდისა ვნახე, მხოლოდ სიზმარი იყო? შენ ვინ ხარ?

ვატკიას. ვინა ვარ? ეგ რა საჭიროა. შენ ის სთქვი, თვითონ ვინ ხარ?

ქენრახი. მე? ვინა ვარ მე? გინდა გაიგო, ბებერო? თვითონაც ბევრჯელ ჩავეკითხე მაღალს ზეცასა,—ვინა ვარმეთქი? მაგრამ პასუხს ვერ ველირსევი! გმირი ვარ თუ არარაობა, ან მხოლოდ სუსტი ადამიანი, სულ ერთია,—ვიცი, რომ მზეს, ჩემსა მშობელსა, სული ესწრაფვის. ვნადვლობ უძღურად მზისათვის, თვალით თუ გულით, მუდამ მისის ნათლისა და სხივების მოტრფიალე ვარ, მსურს განუყრელად ჩემთან იყვნენ, მაგრამ ვერა ხერხდება... მაგას რას აკეთებ?

ვატკიას. აი, ჰნახავ, რასაც ვაკეთებ.

ქენრახი. ეგ კარგია? მაგ სისხლის ფრად მანათობელ ფარნით გზა გამინათე, რომ იქ, მაღლა, კვალად აღვიდე. ამ კლდეებზედ ზომ მე ვიყავ ერთს დროს მბრძანებელი. იქ დავლევ სიცოცხლეს, ვიდ განდევილი, ქვეყნის ზრუნვასა და კაცთ უფლებას მოძულებულ-მოცილებული.

ვატკიას. არა მგონია, რომ აგრე იყოს. რასაც შენ იქ, მაღლა, დაეძებ, სულ სხვა ადგილას არის.

ქენრახი. მერე, შენ საიდან იცი?

ვატკიას. განა, ეგ ვიცი მარტო? არ იყო ხალხი მოგდევდა. მაშ! ხალხი მგელია, თუ სდევნის ვისმე. მაგრამ საკმაოა სიკვდილი გაახსენოთ და წამსვე ცხერის ფარად გადაიქცევა. ასეა მუდამ. ყოჩაღები არც

მეცხვარეები არიან! ჰყვირიან: არიქათ, თავს უშველეთო! და ძაღლებს უსევენ—მგელს-კი არა—არა! ისევ თავის ცხვრებსა და მგელს აქმევენ. არა, ერთი ეს მითხარი, თითონ შენ-კი, განა, სხვებზედ ბევრით უკეთესი ხარ? შენ არ იყავი, რომ ვითომ ნათელს ცხოვრებას ეძებდი და სიკვდილს-კი ვაეკატურად ვერ შეეგებე.

ჰენრიხა. ეჰ, არ ვიცი, ბებერო, როგორ მოხდა, რომ ნათელს ცხოვრებას ხელი ვკარ. დიახ, დიახ. ხელოვანი ვიყავ და ჩემს ნაშრომს შევირდსავით გავექეცი. ზარმა, რომელიც მე შეექმენ, თავისის ნაღვლიანის, მწუხარე ხმით მევე შემაკრთო, დამიმორჩილა; მაგრამ ჩამომსხმელის ხელი მაინც მბრძანებლად დარჩა და მთლად დავამსხვრიე ჩემი ქმნილება!

გიტტისა. რაც იყო, იყო, მორჩა, წავიდა. უკან ვეღარ დავაბრუნებთ. იქ, მალლა, ასვლას ვეღარ ეღირსები. ძლიერი იყავ, მაგრამ დაჰკარგე ძალა. საქმისათვის იყავ მოწვეული, მაგრამ რჩეული-კი არა. მოდი, აქ ჩამოჯექ.

ჰენრიხა. მშვიდობით, ბებერო!

გიტტისა. გეუბნები, მოდი-მეთქი. რისდამიც აგრე ძლიერად მიგწევს გული, ახლა მხოლოდ ფერფლის გროვალაა. ცოცხალს-კი, როგორც ამბობენ, სიცოცხლე თურმე იზიდავს. იქ-კი ვერასოდეს ვერ ჰპოვებ მასა.

ჰენრიხა. მაშ, დეე, ისევ აქ მოვკვდე.

გიტტისა. აგრეც იქნება. ვინც შენსავით აგრე მალლა აიწევს ნათლის სფერაში და ისევ ჩამოვარდება, უთუოდ დაიჩეხება.

ჰენრიხა. მეც ამასვე ვგრძნობ. ვხედავ, რომ დღენი მეღევა. გათავდა ყველა.

გიტტისა. აგრეა სწორედ.

ჭენჩახია. მაშ თუ აგრეა, შენთვის ხომ საიდუმლო თითქმის არა არის რა, მითხარ უკანასკნელად: საწადელს მივალწევ თუ არა? ვპოვებ თუ არა, რასაც ამდენი ხანია ვეძებდი? მითხარი, ნუ-თუ ამ სიბნელიდგან ისევე უარესსა და უსაზარელესს სიბნელეს უნდა შევეუერთდე და დაკარგულს ნათელს ვერ ველირსებო, ველარ ვიხილავ?

ვატციახა. ვისი ნახვა გინდა?

ჭენჩახია. მისი, მისი! სხვა, აბა, ვისი!?

ვატციახა. ჩაიფიქრევი, მაშ, და აგისრულდება.

ჭენჩახია (სწრაფად). ჩაიფიქრე!

ვატციახა. ჰნახავ.

ჭენჩახია. ნუ-თუ ეს მართლა შესაძლებელია? ამდენი ძალაც გაქვს, განა? მაშინაც სიკვდილის პირად ვიყავი მიღწეული, სულთ-მობრძავი, მაგრამ მოვიდა იგი და გაზაფხულის სასიცოცხლო სიოსავით გულში ჩამბერა, გამაცოცხლა, მომარჩინა; აგერ ახლაც სულ მთლად მომეშვა, თითქოს ძალას ვგრძნობ, რომ კვალად აღვიდე იმ სიმაღლეზედ....

ვატციახა. არა, ეგ-კი აღარ მოხდება. მეტად მძიმე ბოლო-თრია გეწევა დედამიწისაკენ. და შენნი მოძმენიც—ხალხი—ძლიერი არის: ვერა სძლევ. გესმის, აი: მაგიდაზედ სამს ფიალას დავსდგამ. ერთში თეთრი ღვინოა, მეორეში—წითელი, მესამეში—ოქროს ფერი. პირველს დაჰლევ, ძველებური ძალ-ღონე დაგიბრუნდება; მეორეს—უკანასკნელად მოგვევლინება ის ზეციური ნიჭი, რომელიც ახლა დაკარგული გაქვს. მაგრამ იცოდე, ვინც ამ ორს ფიალას დაჰლევს, იმან უთუოდ მესამეც უნდა დალიოს. (ქოხისაკენ მიდის, მაგრამ უცხად შედგება და წინადად,

გარკვევით ეუბნება) ხომ გაიგე: უნდა უთუოდ დალიო. გათავებულობა!

(მიდის)

(ჭენჩისი სწრაფად წამოხტება. ვიტტისა რომ იტყვის: გათავებულობა! ჭენჩისი გაფითრდება, უკან წაბარბაცდება. შემდეგ დაუძღურებული დაეშვება სკამზე).

ჭენჩისა. დიახ, გათავებულობა... გათავებულობაო, სთქვა გულთამხილავმა სივილლამ... ოჰ, გულო, გულო! ჰგრძნობ, რომ ამ სიტყვამ სიცოცხლის ძფი სამუდამოდ გასწყვიტა? ყოველივე ასრულდა. დაყოვნება ფუჭი-ლაა. ხეობილამ განთიადის სიომ დაჰბერა. ამ ლამის ბნელს ზეწარს რომ დღისა ნათელი დაჰხვეწს, ეს დღე ჩემი აღარ იქნება. ბევრი დღე დამილამებია, მაგრამ უკანასკნელი ჩემთვის ველარ გამოაშუქებს

(პირველს ფიალას აიღებს)

აგწევ ფიალავ, ვიდრე სამარადისო სიბნელის უტყვობა ჯერ კიდევ არ შემხებია, არ დავმუნჯებულვარ. ვხედავ, ძირში ერთი ცვარი-ლა სდგას; ნუ-თუ ბებერს მეტი აღარა ჰქონდა?

(დაჭლევს)

ახლა მეორე.

(აიღებს მეორეს)

შენთვის დავლიე პირველი, მაგრამ ეგ შენი სუნნელოვანი შუშხუნა სასმელი რომ არ მეგემნა, იმ მეჯლისისთვის, რომელიც ღმერთს ჩვენ, საცოდავ უბედურთათვის, გაუმზადებია, მადლობას უთუოდ არ ვეტყოდით; ახლა-კი მადლობელი ვარ.

(ჭსვამს)

ეს-კი ტკბილი და საამურია სწორედ. (ჭენჩისი რომ ჭსვამს, ამ დროს ეოლას აწფის ხმა ისმის. მთლად და-

დაღუღი, გადაფითრებული და მწუხარე რაუტენდლეინი
ჭიდან ამოვა, ჭის ზიკად დაჯდება და გრძელს თმებს
ივარცხნის. მთვარის შუქია).

რაუტენდლეინი (ჩუმად მღერის).

მშვენიერი რაუტანდლო,
მარტოდ-მარტო ბნელა ღამით
თმას ივარცხნის ოქროს ფერსა,
სძინავს ყველა ტყის ჩიტებსა.
ცეცხლი ჩაჰქრა, ჩაიმუშლა,
მთამ ბურუსი ჩამოშალა...
(წელის ბერი ჭიდან)

წელის ბერი. რაუტანდლო!

რაუტენდლეინი. მოვდივარ!

წელის ბერი. ჩქარა.

რაუტენდლეინი. კაბა ვიწრო მაქვს... ტანსა მწვავს...

საბრალო ვარ დაწყევლილი...

წელის ბერი. რაუტენდლეინ!

რაუტენდლეინი. ახლავე, მოვალ.

წელის ბერი. მარდათ.

რაუტენდლეინი. თმას ვივარცხნი მთვარის შუქზედ... და სულ
იმაზედ-ლა ვფიქრობ, ვინც მიყვარდა, გამახარა...
აგერ ზარის თავა ყვავილი ბიბინებს და უკრავს თა-
ნა, მაგრამ ბედნიერებას თუ მწუხარებას, არ ვიცი?
მგონი ორივეზედ უნდა ამბობდეს რასმე... ძნელია
ტბის ძირად ცხოვრება, იქ მხოლოდ წყალი და შლა-
შია, მაგრამ წყლის ბერი მეძახის და მეც უნდა წა-
ვიდე.

(ჭაში ჩასვლას აზიარებს)

ვინ არის, ნეტა, ასე წყნარად რომ მეძახის?

ჭენახი. მე.

რაუტენდლეინი შენ ვინა ხარ?

ჭენაძე. მომიახლოვდი: ნუ-თუ ვერა მცნობ?

რაუტენდლეინი. არა, ვერა გცნობ, გირჩევ წახვიდე! თორემ ვლუპავ ყველას, ვინც-კი ჩემთან ლაპარაკობს.

ჭენაძე. ნუ მტანჯავ, მომე ხელი და მიცნობ.

რაუტენდლეინი. არა, არასოდეს მე შენ არა მცნობიხარ...

ჭენაძე. როგორ! მაშ ჩვენ ერთმანერთი არსად გვინახავს?

რაუტენდლეინი. არ მახსოვს.

ჭენაძე. მრისხავდეს ღმერთი, მაშ, თუ მე შენთვის არ მე-კოცნოს.

რაუტენდლეინი. არასოდეს.

ჭენაძე. მაშ შენ ჩემთვის არსად გიკოცნია?

წყლის ბედი (ჭიდან). რაუტენდლეინ!

რაუტენდლეინი. მოვდივარ.

წყლის ბედი. დროა სახლში დაბრუნებისა.

ჭენაძე. ეგ ვინ-ღა ლაპარაკობს მანდა?

რაუტენდლეინი. ჩემი ქმარი.

ჭენაძე. ვერ მხედავ, განა: ვიტანჯები, სიკვდილს ვებრძვი, ვიღვევი; ნუ მტანჯავ, გამანთავისუფლე როგორმე!

რაუტენდლეინი. მერე, რა გინდა?

ჭენაძე. მოდი ჩემთან.

რაუტენდლეინი. არ შემიძლიან.

ჭენაძე. არ შეგიძლიან? რატომ?

რაუტენდლეინი. იქ, წყალ ქვეშ, ფერხულს ვაბამთ და ვცეკვავთ ხოლმე. ფეხი დამიბუყდა, მაგრამ დავიწყებ ცეკვას და გამივლის, არა უშავს-რა. მშვიდობით, მშვიდობით...

ჭენაძე. ნუ წახვალ... ნუ... სად მიხვალ?

რაუტენდლეინი (ჭაში ჩადის, ჩადმალვბა თითქმის). იქ, სად მუდამა ბნელა.

ჰენრიხი. იქ... ფიალა სდგას. ოჰ, მაგდა... მაგდა... როგორ გაფითრებულხარ... მოდი ეს ფიალა მომაწოდე... ვინც ფიალას მომაწოდებს, მეც მას დავლოცავ უკანასკნელად...

რაუტენდლეინი (მიუახლოვდება). მე მოგაწვდი!

ჰენრიხი. როგორ, შენ გინდა, მაშ, მომაწოდო?

რაუტენდლეინი. მიცვალებულებს თავი დაანებე.

ჰენრიხი. ვგრძნობ, ზეციურო არსებავ, შენს მოახლოვებას!..

რაუტენდლეინი. მშვიდობით! მე შენი აღარა ვარ. ერთს დროს კი შენი ვიყავი, გიყვარდი: ჰყვოდა მაშინ ჩვენთვის მაისი... ეხლა კი ყოველივე სამუდამოდ გაჰქრა...

ჰენრიხი. გაჰქრა?..

რაუტენდლეინი. სამუდამოდ... გახსოვს: ვინ იყო, რომ სიმღერით გაძინებდა და მერმე ისევ ასეთის მომხიბლველის ხმით გაღვიძებდა?

ჰენრიხი. შენ, ძვირფასო, შენ...

რაუტენდლეინი. ვინა?

ჰენრიხი. რაუტენდლეინი!

რაუტენდლეინი. ვის ჰკარი ხელი და მოიშორე?

ჰენრიხი. შენ.

რაუტენდლეინი. ვინა?

ჰენრიხი. რაუტენდლეინი!

რაუტენდლეინი. მშვიდობით! მშვიდობით! მშვიდობით!

ჰენრიხი. მეც თან წამიყვანე, თან წამიყვანე... ლამდება... ყველას შესაზარად...

რაუტენდლეინი (მიჭვარდება, მუხლებზედ მოეხვევა და აღტაცებული წამოიძახებს). მზე ამოდის!

ჰენრიხი. მზე!

რაუტენდლეინი (ქვითინითა და აღტაცებით) ჰენრიხ! ჰენრიხ!

ჰენრი. გმადლობ...

(რაუტენდლეინი ჰენრის მთხევება და ტუჩებს დაუკოტ-
ნის, შემდეგ მამაკვდავს მიიმედ დაუშვებს სკამზედ).

იქ... მალლა... ჰრეკვენ... ზარები ჰრეკვენ... ცა
განათებულია... და შვეც... შვეც ამოდის!..

ან-ან.

(განთიადია)

ტოტოკვემადა

დრამა ვაქტორ ჭიუგოსი 5 მოქმედებად.

მომქმედნი პირნი

ფერდინანდ, — ისპანიის კოროლი.

ისაბელა, — ამისი მეუღლე.

ტოტოკვემადა, — ბერი, ისპანიის დიდებული ინკვიზიტორი.

დონ-სანჩო დე-საღინას, — გრაფი ბურგოსისა.

დონა-როსა დ' ორტეც, — მარკიზა ორტეცისა.

მარკიზ დე-ტეუნტელ, — ფერდინანდის თანამზღებელი.

ჭერცოგ ალაგა, — ფერდინანდის ჯარის უმფროსა.

ლატეკანის მონასტრის წინამძღვარი.

ურგელის ეპისკოპოსი.

ბერი, — მონასტრის წინამძღვარი.

ქრანჩესკო დე-პალო, — განდევნილი ბერი — უდაბნოელი.

ბორჯია, — რომის პაპა.

კოროლის მოძღვარი.

მოსე ბენ-ხაბიბ, — ებრაელთ მთავარ-რაბბინი.

გუჩო, — მასხარა ფერდინანდისა.

კაპუელანი, — ფერდინანდის თანამზღებელი.

სასახლის კაცი.

ქალთა და კაცთა ამაღა ისპანიის კოროლისა.

ოცი ბერი, ლიტონიაში მონაწილეობის მიმღებნი.

ოცი ქაშილიანი — ინკვიზიტორები, ლიტონიაში მონაწილეობის მიმ-
ებრაელნი, ქალნი, კაცნი, ბავშვნი. ლებნი.

ჯარის კაცნი.

მოქმედება სწარმოებს ისპანიაში და იტალიაში.

პირველი მოქმედება

პარველა სურათი

(სცენა წარმადგენს კატალონიას¹⁾). გარეშე მთის სერი. ლატერანის²⁾ მონასტერი, ავგუსტინების³⁾ ბერების სადგომი. მონასტრის ძველი სასაფლაო. სშირი ბაღი. შუა დღეა. ყვავილები: ბალახებში და ხის ძირებში მოჩანს საფლავები, ჯვრები, ძეგლები. სცენის სიღრმეში მოჩანს მონასტრის გალავანი, დაძველებული. ერთს აღაგას ეს გალავანი გარდუეულია, ქვები ურია. ამ გალავანთან ერთს საფლავს არჭვია რკინის ჯვარი; ამისთანავე ჯვარი მოჩანს გალავნის ერთს კედელზედ. სცენის შუა გულზე სჩანს ასლად ამოთხრილი საფლავი და ამის გვერდით დიდი თლილი ქვა, ზედ დასაფარებლად. ამ საფლავში უნდა სჩანდეს კიბე რამდენიმე საფეხურით.—ფარდა რომ აიხდება, სცენაზედ დგას ამ მონასტრის უფროსი ბერი, ავგუსტინების ანათორაში მოსილი; სცენის სიღრმეში კი ნელის ნაბიჯით გაივლ-გამოივლის მოხუცი ბერი, დომინიკანელი⁴⁾ ბერის ტანთსაცმელი ჩაცმული. ეს ბერი ნელა მოძრაობს, ყოველ საფლავთან დაიჩქებს და ჩუმად ლოცულობს, შემდეგ სრულებით გავა სცენიდან. უფროსი ბერი მარტო რჩება).

1) კატალონია,—ძველს ისპანიის საკოროლოში იყო დიდი სათავადო-შვილოს მანრა.

2) ლატერანის მონასტერი იყო უპირველესი მონასტერი ქალაქს რომში, რომის პაპის უწინდელი საცხოვრებელი.

3) ავგუსტინები,—ესე იგი: ღვთის-მეტყველები; ამათ ჰქონდათ თავისი საკუთარი მონასტერი. ამათი ტანთ-საცმელი იყო: შავი ფერის ანაფორა, ქვეშ ჩასაცმელი თეთრი, განიერი ტყავის შემოსარტყავი და ფეხშიშველნი დადიოდნენ.

4) დომინიკანელი;—იყო ერთი ბერი, სახელად დომინიკე, რომელთა ისპანიაში თავისი მონასტერი, რომლის ბერებიც სდევნიდნენ ბს.

პირველი სანახაში.

მონასტრის უფროსი ბერა (მარტო)

(შელოტია; თავის გარეშემო არტყია ქაღარა თმა, წვერი თეთრი, უბრალო მატყლის ანაფორა აცვია. მონასტრის გაღვანს თვალს გადააფლებს და დაფიქრებული, გასს უფლის საფლავებს).

ბერა. ვერ არის მოვლილი ჩვენი მონასტერი! ყველგან ასკილია, ჯაგი და ეკალი. დრო წმიდა ადგილებსაც კი ავერანებს (გაღვანის გარდვეულს ადგილსა შინჯავს). ამ ნანგრევიდან მწირიც კი ადვილად გაიპარება. თითქო გაღვანსაც მოსწყენია სამსახური; დიდი-ხნის დგომით თითქო დაღალულიყოს. ოჰ, როგორა ჰგავს ეს ყოველიფერი ჩვენი უფლებების დარღვევას. აქაც კი ყოფილა თავისი ჟანგი, თავისი ხრწნილება. აღარც მოვლა, აღარც ყურადღება, აღარც წესი და აღარც ადათი,—მოისპო, აღარ არის! დავეციოთ, დავეციოთ! ისიც კი არა გვჯერა, რომ ჩვენ შორის იყოს ბოროტ-მოქმედება, შური და მტრობა. მთავრობა ძალას გვატანს ბატონიშვილების ბიჭ-ბუჭების აღზრდაზედ, ყველას—გოგო-ბიჭებსაც კი გვასწავლებინებენ. ვინ იცის, იქნება ბუშებიც კი იყვნენ? რა გაეწყობა, მორჩილნი ვართ! (ახლად ამოთხრილ საფლავთან გაჩერდება) და თუ შეგვრჩა-ლა რაიმე ძალა და უფლება საქმის განხილვისა და სჯისა,—ისიც მხოლოდ ჩვენ შორისვე (ისევე გაღვანს მიუბრუნდება). ჩვენი უძველესი შენობაც კი, ჩვენსავითვე, დროთა-ვითარებისა გამო იდრიკება, ბერდება, ირღვევა. ქრისტე სისხლით იღვევა, ჩვენ კი ხელის ცეცებითა ვგრძნობთ ჩვენ თავსა და თან-და-თან ვიმალებით სიწყვდიადეში და სიწბილეში. (გაღვანის გარდვეულში გამოჩნდება უცნობი კაცი, სირდა მოსხმული, შლიაზა ზედ

თვალეზედ აქვს ჩამოფარებული. ეს კაცი ნანგრევ-ქვე-ზედ შედგება. ბერი თვალს მოჰკრავს).

ბერი. ადამიანო, წადი აქედან!

უცნობი. არ წავალ!

ბერი. წადი, მეთქი!... და გახსოვდეს, ბრიყვო, რომ აქ სასაფლაოა!

უცნობი. რაო მერე?

ბერი. სახელ-განთქმული მონასტერია აქა!

უცნობი. ჰო, ო?!..

ბერი. აქ არავინ შემოდის, თუ არ ბერები დღისით და მკვდართა სულნი—ღამით, თავიანთ სულარაში გახვეულნი; ვინც უნდა შემოვიდეს, მოწყალება აქა არავისთვის არ არის. ცული—თუ ჰერცოგია, და თოკი—თუ გლეხია! აქ შემოდინ მხოლოდ ისინი, ვინც ამ მონასტერს ეკუთვნიან. მაშ ფრთხილად, მეთქი! გაეთრიე აქედან, უვარგისო! (დაცინვით და უხრდელად) თუ რომ თვითან კოროლი არა ხარ!

უცნობი. ვარ... კოროლი!

ბერი. შენა—კოროლი!?

უცნობი. აგრე მეძახიან!

ბერი. რამ უნდა დამიმტკიცოს მე ეგა?

უცნობი. აი რამ! (ხელით ანიშნებს. ნანგრევიდან გასვანში უცხად შემოცვივა ერთი დასი შეიარაღებულ სალდათებისა. კორელი სალდათებს ბერს უჩვენებს) ჩამოახრჩეთ! (შემოვლენ სალდათები სცენაზედ, ბერს გასს შემოერტყმიან; მათ შემოჭყვებიან: მარკიზ დე-ქუენტლ და გუჩო. მარკიზ დე-ქუენტლ ჭადარა წვერიანი, ალკანტარის⁵⁾ მდიდარს ტანისამოსში მორთული. გუჩო—მომცრო ტანის ჯუჯა, შა-

⁵⁾ ალკანტარა;—არაბული სიტყვაა, რომელიც ჰნიშნავს: „ხიდი“. ისპანიაში იყო ფრიად გამაგრებული ციხე, მდინარე ტაგოს მარცხენა კიდეზედ. აქვე იყო დაარსებული ალკანტარას მონასტერი, რომლის ბერები ისპანიის სამზღვარს დარაჯად უდგნენ მავრების წინაშე.

ვებში ჩაცმული, ქუდი ჟღარუნებით. ხელებში უჭირავს ორი ჟღარუნა, ერთი ოქროსი, კაცის გამოსახვით, მეორეში—სწილენძისა—ქალის გამოსახვით).

მეორე სანახაში

**ბერი, კარალი, მარკიზ დე-ტუენტლ, გუჩო,
ამალა და სალდათები.**

ბერი (მუსლის მოდრეკით). შემიწყალეთ, მეფევ!

კარალი. კარგი!—ერთის პირობით კი... რა ხარ ამ მონასტერში?

ბერი. წინამძღვარი გახლავართ.

კარალი. მაშ გამოგონე! ყველაფერი უნდა შემატყობინო, რაც აქა ხდება. ტყუილი თუ სთქვი—ჩამოგახრჩობ! მართალი თუ სთქვი—შეგიწყალებ! (მოშორდება ბერს, რომელიც სალდათების ჯგუფში რჩება, და მიუახლოვდება მარკიზ დე-ტუენტლს, რომელიც ავან-სცენაზეა დგას) მარკიზ! ლოცვით დავიწყოთ! (წამოსასხამს მთხისნის და მსახურს მისცემს და ღარება აკანტარის ტანისამოსში, ხელში სქელი ლოცვანი უჭირავს. რამდენსამე ხანს სიჩუმეა, ლოცვანსა კითხულობს, მერე მარკიზს ეტყვის) დედოფალი შორს არის. მე ახლა ვცოცხალვარ! რა კარგია—მარტოდ ყოფნა! რომ დავქვრივებულვიყავი, უფრო კარგი იქნებოდა. მე ვიციანი!

გუჩო (მიწაზეა ზის; ჟღარუნები ხელში უჭირავს და ერთს საფლავს მიუუდება. იქით). შენ იციანი, შენი სამეფო კი სტირის!

კარალი (მარკიზს). ამ მონასტრის გაცნობა მინდა; ამისი მიზეზი დიდია: ახლავე შეიტყობ. მომიახლოვდი! (ხელთ ანიშნებს, რომ განზე გადაგნენ და მიუახლოვდება იმ საფლავს, სადაც გუჩო წევს).

მარკიზ. გისმენ, მეუფეო!

ქუჩო (იქით). მე კი ვუსმენ ქარს, რომელიც თქვენი ნამოქმედარის ზემოდანა ჰბერავს.

კორძლი (მარკიზს). ერთს საიღუმლო საქმეზედ რჩევა მინდა გკითხო.

გუჩო (იქით). ეჰ, მე კი ოღონდ ვსჯამო და ვიძინო!

მარკიზ (კორძლს). გუჩო ხომ არ გავაგდო?

კორძლი. არა... მაგას არა ეყურება რა! (გუჩოს) მანდ იწეკი! (გუჩო, რამდენადაც შესაძლებელია მოიკუნტება კორძლის ზურგს უკან. კორძლი მიუახლოვდება მარკიზს). მარკიზ, ლამაზი ქალები ძალიან მიყვარს. შენში ის მომწონს, რომ სირცხვილისა არ გეშინიან; თუ უწინ არ გეშინოდა. შემდეგ, შე ბებერო, ფარისეველი, სალოსი გახდი და ძალიან კარგი! ესეც მომწონს! მაგრამ სარწმუნოება კაცს ამშვენებს, ადამიანს უკეთესადა ხდის, ლაქა მოცხებულს ასუფთავებს (შირჯვარს იწეკს).

მარკიზ. ეს მონასტერი, მეფევე, რომლის გაცნობა გსურთ, ემორჩილება ორს მთავრობას,—ერთი გახლავსთ კაგორში⁶⁾ და მეორე—გენტში⁷⁾.

კორძლი. შენ განთქმული შურიანი იყავი, ეხლაც მაგისთანა ხარ! ამბობენ, ბევრს ლამაზ ქალებს, შენი გულისათვის, ბევრი სისულელე ჩაუდენიათო. შეუძლებელი იქნებოდა, რომ შენ მშვენიერ პაჟად ყოფილიყავი და, მართლაც, რატომ არაო? დილა—მხიარული, დღე—ღრუბლიანი. ხომ მოხდება ხოლმე ასე? იცი, შენზედ რას ამბობენ? ვითომც ერთ დროს სასახლის ხელთ-მსახურათა ყოფილხარ თურმე? შენ გეძახდნენ როდისმე—გავრონად?

⁶⁾ კაგორი,—არის ქალაქი და დიდი ციხე, სადაც დაიბადა რომის პაპა იოანნე ოცდა მეორე; საფრანგეთში.

⁷⁾ გენტი,—ერთი დიდი ქალაქის სახელია; გენტის მცხოვრებლები ისპანიის მეფის წინააღმდეგნი იყვნენ.

მარკოზ. არა. რისთვის?

კორნელი. იმისათვის, რომ, როგორც დარწმუნებით ამბობენ, შენი სიმდაბლით და ცბიერობით დაეფარათ შენი კავშირი პრინცივსათან.

მარკოზ. მე, არასდროს!

კორნელი. ისიც მითხრეს, ვითომც შენ ერთვის სულელ კორნელისათვის მემკვიდრე ვაჟი გეჩუქებინოს. არ იციან მხოლოდ, სად და რა ქვეყანაში მოხდა ეს ამბავი. ტყუილი უნდა იყოს, უთუოდ!

მარკოზ. რასაკვირველია, ტყუილია. თქვენ მე გრაჟობა მომანიქეთ და ამიტომაცა მტრობენ.

კორნელი. სრული უფლებაცა აქეთ! ჩემი წესი ის არის, რომ თუ გინდ მართალიც იყოს, თუ გინდ ტყუილიც იყოს რამე, მე მაღლა მინდა ვიდგე იმაზედ, რასაც კაცის ჰკუა გამოიგონებდეს; მეტადრე მაშინ, როცა საქმე მე არ შემეხება. მე—კოროლი ვარ! შენი ჩამომავლობა, თუ გინდ ტაკი-მასხარასთან იყოს შეკავშირებული, თუ გინდ ხელთ-მსახურთან, შენი ბოროტ-მოქმედება, შენი შურიანობა—ჩემთვის მეტად სასარგებლო არის! ვერავინ ვერ იტყვის, და ვერც შენ თვითონ, თუ ვინ იყო მამა შენი. მე აღტაცებული ვარ იმითი, რომ შენ ისე დამალე შენი ჩამომავლობა, ისეთ დროს, როცა სუყველას თვალის წინ იდექი: ზღვის ყვავის ბუდე, ხვლიკის სორო, შესაძლებელია, რომ შენი ოჯახი იყო, რომელიდამაც შენ გამოხვედი შერცხვენილი და მაწანწალა. მე შენ გრაჟის წოდება მოგანიქე, კასტილიის⁸⁾ გრანდად⁹⁾ გაგხადე, მარკოზად; სასირცხვო

⁸⁾ კასტილია,—დიდი მაზრა არას ისპანიაში, რომელშიაც არიან ქალაქები: ბურგოსი, ლოგროვო, სანტანდერო, სორია, სეგოვია, ავილა, პალენსია და ვალიადოლიდა.

⁹⁾ გრანდი,—ისპანიაში მაღალ-ხარისხოვანი აზნაურების წოდება.

აღმალლება და წოდება, შენგან კარგად დახმსაურებული, საძაგლად ნაშოვნი. შენ ადვილათ მოქმედობ ცბიერობითაც და ძალ-დატანებითაც. შენ შეებრძვი მთელს ბრბოს და შიგ რომ ეშმაკიც იდგეს, მაინ განდევნი. შენ თავხედი ხარ და მასთან მოხერხებულიც. თუმცა კი დაბადებული ხარ, რომ სხვის წინაშე იკლანქებოდე, მაგრამ არაფრის შიში არა გაქვს. შენ კარგათ იცი, საჭიროებისამებრ, თავის განწირულება და შენ, ბებერო, მაშინ მზათა ხარ ხმალსა სატაცო ხელი. შენ სხვას ურჩევ ბოროტებას, მაგრამ თვითონ შენ კი არ ჩადიხარ. შენ, გრაძო, ისე იქცევი, რომ არც ერთს საქმეში შენ არას დაიბრალებ და ამიტომაც დარწმუნებული ვარ, რომ შენ ყოველ-ნაირის საქმისათვის მზათა ხარ; სიყვარულისათვისაც კი მზათა ხარ, რომ შეიყვარო ვიბმე. რომ დაეუჯეროთ, რასაც ამბობენ, შენ ჯერ მსახური იყავი და ავაზაკად გახდი; და ავაზაკი—სასახლოს კაცად. შენ საქციელზედ მეცინება. დიდის სიამოვნებით ვუცქერ ხოლმე ანკარა-გვლის დაკლაკვნას. შენი განზრახვა, რომელსაც ჩუმად ბადესავითა ქსოვ, ჰგავს იმ ძაფს, რომლის ბოლო არსადა სჩანს. შენი ნიჭი, შენი ჭკუა, შენი შეძლება, ყოველი შენი უწმინდურება, სულ ერთიანად ისეთ რადმე უცნაურათა გხდიან შენა, ისეთის უმაღლოთა რისსამე გხდიან,—რომ შენისთანა კაცის სამსახური მიყვარს მე.

ძარკაზ. მეფევე, თქვენ ხელთ არის ტაგოც¹⁰⁾, გვადალკვივირიცი,¹¹⁾ ებროც¹²⁾ და კასტილიის სამფლობელოსთან.

10) ტაგო, —სახელი დიდი მდინარისა, რომელიც მიმდინარეობს ისპანიისა და პორტუგალიის სამზღვარზედ.

11) გვადალკვივირი, —სახელი დიდი მდინარისა, რომელიც მიმდინარეობს ისპანიის უკეთესს მოსავლიან ადგილებზედ.

12) ებრო, —უდიდესი მდინარე ისპანიაში, რომელსაც რომაელები ეძახიან: „იბერ“.

თქვენმა მეუფებამ ნეპოლიც¹³⁾ დაუმატა; საფრანგეთის კოროლს თქვენზედ თავისი ხმალი გადაუტყდა. ჩემის მეფის წინაშე აფრიკა თრთის; ყოველ დღე თქვენი ძალა თან-და-დან ჰფარავს ალჟირს. თქვენ სოსსაში¹⁴⁾ ხართ დაბადებული, ნავარრაზედ¹⁵⁾ ისრე ახლო, რომ თქვენ გეკუთვნით მისი მფლობელობა და რომ არც ერთი მეფე უსასჯელოდ არ იბადება ქვეყანაზედ. მე მზა ვარ გამოვაცხადო, რომ ჯერ ძუძუ-მწოვარმა თქვენ დაიპყარით ეს სახელმწიფო. თქვენ, მეფე — კათოლიკე, დაადგით ფეხი ეკლესიას, რომელშიაც სუფევს რესპუბლიკანის დაწყობილობა; თქვენის მიზეზით, თვით რომის პაპი თრთის კოროლის წინა-შე და თქვენს ნაბათთან მისი ზარის ხმა სწყდება. ეტნას ძირიდან მოყოლებული ინდუსების ნაპირებამდისინ თქვენი დროშები ფრიალებენ და გარდა ამისა თქვენ ზელთ არის კორდუანის გონზალვი.¹⁶⁾ მაგრამ რა, თქვენ მარტო, სხვის დაუხმარებლად იგებთ ხოლმე ომის ბრძოლას. თქვენ ყმაწვილი ჰმეფობთ სხვა კოროლებზედ, ვითომც და მათი წინაპარი იყვეთ; რომიც კი, თავის განრისხებაში მარტო ბუტბუტებს, როცა ჰხედავს, რომ მისი სასულიერო წოდების წარმომადგენელი მის მაგიერ იბრძვის თქვენს კატორლის მუშაობაზედ. ოჰ, მეფევ, ტოროს¹⁷⁾ დამმარცხებელო! თქვენს წინაშე ვგრძნობ, რომ ყოველი ჩემი სიტყვა ფუჭია. თქვენა ხართ — თვით

13) ნეპოლი, --სახელი დიდი ქალაქისა იტალიაში.

14) სოსსა.

15) ნავარრა, — უწინდელი დიდი მაზრა ისპანიაში, ახლა საფრანგეთს ეკუთვნის.

16) გონზალვი, —სახელი მეომარი კაცისა, რომელიც ისპანიის სამეფო ტახტის მაძიებლობის დროს განდევნილი იყო საფრანგეთში.

17) ტორო, —სახელი ისპანიის მიზრისა.

უფლიერესობა, მე კი—თქვენი მტვერი. მე თქვენი ერთგული ვარ, მეფევ!

კარაღი. სიცრუვეა!

მარკიზ. მეფევ!...

კარაღი. შენის ერთგულებით, გთხოვ, ნუ შემაწუხებ. მე შენთვის ბნელი ვარ—შენ კი ჩემთვის—უუბნელესი. მე შენი ბატონი ვარ, შენ კი ჩემი მონა; მაგრამ ერთმანერთი კი არ გვიყვარს; მე მრცხვენია ჩემი მონისა, შენ კი გაუღს შენი მეფე შენ, თუ შეგეძლოს, მომკლავდი; და მე კი—იქნება როდისმე გავსცე ბრძანება, რომ თავი მოგკვეთონ; მაგრამ, ამასობაში, მაინც მეგობრები ვართ მე და შენ (მარკიზს რიდასიღ თქმა უნდა). ცბიერო, შეაჩერე შენი ენა! მე გაუღვარ, შენც მძულხარ! ჩემში სიწყვედიადგა, შენში ბნელი გულის-თქმა, ავზორცობა და ორივეს ჩვენს გულში დიდი უფსკრულია (მარკიზმა კიდევ წადაცა უნდა სთქვას, მაგრამ მეფე უშლის). კარგათა ვსცნობთ ჩვენ ერთმანერთს. ჩვენ ერთმანერთს თვალს ვადევნებთ და ამითი ჩვენვე ვხედავთ ჩვენს ავგულობას. შენს სიყვარულს, შენს ერთგულებას მე დავსცინი, ძველო მოლალატევ! მანამდისინ შენ გექნება ძალა და ღონე, რომ ჩემის ჯიბიდან ზილო ოქროები, მანამდისინ შენი ანგარიში, ყოვლად საფუძვლიანი მე და შენ გვაერთებს; მე ვისარგებლებ; მარკიზო, შენის რჩევით, თუმცა კი ვიცი, რომ რაც უფრო მეტად იქნები გააფთრებული, მით უფრო ერთგულად მემსახურები. კმარა, მოიხსენი პირ-ბადე! მეც ჩემსას მოვიხსნი! ასე მირჩევნია! მართლის თქმა.—ეს არის სხვისი შეურაცყოფა, რომელსაც მე ვერ მიხედავენ და მე კი ყველას ვეუბნები; როცა მოწმად გაიძვერა მოწამე მყავს, მაშინ მე გულ-წრფელობა მირჩევნია. მეფის წინაშე თუ ჭეშმარიტებას არა აქვს ადვილი, მაშინ თვითონ მეფის ბაგეს აკე-

რია ჭეშმარიტება. და შენც, შენის მზაკვრულის ტიტინით დაამტკიცებ, რომ მე, კოროლი, გულ-წრფელი ვარ და შენ კი, მსახურო ჩემო—ცრუ და მატყუარა ხარ! ახლა კი მოვილაპარაკოთ.

მარკაზ. მაგრამ....

კოროლი. მეფედ ყოფნა!—რა სამძიმოა! მე ვარ ყმაწვილი კაცი, აღსაესე სიმძაფრით, სიმძულვარით, გრძნობების აღიაქოთით, ცოცხალი, მდულარე, ფიცხი, დამცინავი, აღსაესე ვნებით, ყმაწვილი კაცი, რომელშიაც არეულია სხვა და სხვა სისხლი, ცეცხლი, ჟინი, თითქოს ელვარების შეკრული კონა იყოს, რომელსაც სურს ყოველიფრის გარდატანა, ყოველისფრის გაპილწება, ყოველისფრის დამონავება, ქალების მწყურვალი, სიამოვნების მაძიებელი, უმანკოების ხილვას მოკლებული, ნადავლის მაშოვარი, გარყვნილების მიმდევარი, გულისა, კენეტას და ფბრეწას გამოუცდელი; ვგრძნობდე თავით-ფეხამდის, რომ მე ვარ ნაყოფი ადამიანის თესლისა და ღამისა სიწყვდიადემში, ამ ჩინებულს ჯოჯოხეთში, მუდამ მესმოდეს ხმა, რომელიც მეუბნებოდეს: იყავ ოცნება, იყავ მოჩვენება!.. ოჰ!.. კოროლათაც რომ არ ვიყო, ოჰ, რა საშინელებაა! მარტო სახელმწიფოდა ყოფნა! ვგრძნობდე, რომ ყოველი ჩემი სურვილი, ყოველი ჩემი მისწრაფებანი, ჩემი ბუნებითი მიდრეკილება არის მხოლოდ რაღაც უსაშინელესი შემახორციელებელი სხვა-და-სხვა ქალაქებისა და სახელმწიფოებისა; ვგრძნობდე, რომ ქვით-კირის კედლები და მაზრები ირევიან ჩემს გულში, როგორც ნასკვი რისამე და ვეტყვი ჩემ თავს, როცა რუკასა ვხედავ: აი ეს—მე ვარ ჟერონა¹⁸⁾—ფეხებათა მაქვს და თავის მაგიერად—ალკალა!¹⁹⁾ ჰხედავდე შენს ჭკუაში, რომელიც ყოველ

¹⁸⁾ ჟერონა,—ერთი ქალაქია და მაზრაც საფრანგეთში.

¹⁹⁾ ალკალა,—სახელი ერთის ქალაქისა ისპანიაში.

დღე თან და თან მცირდება, იცვლება, იმპერიის ფორმას; გრძნობდე, რომ შენს ტანზედ წყლები მიმდინარეობენ. ჰხედავდე—რომ ზღვები, თავისის მრისხანე ზვირთებით, მიმარტოვებენ ღრმა სიწყვდი-ადეში! იხრჩობოდე და ჰქრებოდე, როგორც ალი წყლის ქვეშ და გრძნობდე, რომ შენს გულ-გვამში გამოჟვანავდეს მთელი ქვეყანა! ჩემი ცოლი კი რა-ღაც უგრძნობი ვეშაპია! მე ვარ მონა მისის დღისა, ტანჯული მისის ღამისა. მარტანი ვართ ამ უსაზო-მო სიწყვდიადეში და მძლავრნი და მქმუნვარნი ერ-თადა ვდგევართ. ურთი-ერთის შეხებით ჩვენ სიცი-ვესა ვგრძნობთ. უსაზომო სიმაღლეზედ, არაგონას,²⁰⁾ ჟენას,²¹⁾ ალგავრას²²⁾ ბურგოსისა,²³⁾ ლეონას²⁴⁾ და კასტილიაზედ უფრო მალლა ღმერთმა დააყენა ორი მწერი, ორი მცბიერობა, ორი მრისხანე სიმცირე—კოროლი და კოროლევა; ის არის—საშინელება, მე კი ვარ—ზარი, ელდა! აბა, რასაკვირველია, ამის სააწინააღმდეგოთ ვინ რას იტყვის? კოროლად ყო-ფნა კარგი იქნებოდა, თუ რომ მტარვალზედ არ ყოფილიყო მძლავრი მტარვალობა! მაგრამ, მუდამ თვალის-დევნა თავის-თავზედ, მუდამ თვალით-მაქცო-ბა, უნდა წარმოვადგინოთ ორი უფერული სახე, ორი მდუმარება, თავის დღეში არ ვიცოდეთ არც სიცილი და არც ტირილი!.. ჩემ ცოლში სცოცხ-ლობს ინეცა,²⁵⁾ ჩემში მოჩანს ალონზო;²⁶⁾ მარმარი-

²⁰⁾ არაგონა,—მაზრა ისპანიაში.

²¹⁾ ჟენა.

²²⁾ ალგავრა,—მაზრა პორტუგალიაში, რომელიც ეკუთვნოდა მაგ-რებს.

²³⁾ ბურგოსი,—იკითხე „კასტილია“.

²⁴⁾ ლეონა,—მაზრა ისპანიაში.

²⁵⁾ ინეცა,—ქალის სახელია. ისპანიის მეფის დონ-პედროს მეუღლის თანამხლებლად იყო, და როცა დონ-პედრო დაქვრივდა, ინეცაშეერთო და მერე შემთხვევის მოთხოვნით ინეცა დე-კასტრო მოკლულ იქმნა.

²⁶⁾ ალონზო.

ლოს კაცი გვერდით უდგას სპილენძის ქალს. ხალხნი, თავ-დახრილნი ჩვენ თაყვანსა გვცემენ და იმ წამს, როცა ჩვენ გვლოცავენ, ჩვენს გულში მაშინ ვგრძნობთ წყევლას. მათი გუნდრუკის კმევა ჩვენამდინ თრთოლვით ამოდის და სიწყვედიადეში კი კერპი ჩერდინანდი უერთდება კერპს იზაბელლას. სამეფოს ჩვენი ორი ტახტი, ეს ტყუბი, ერთმენერთის სიეღვარეს უქრობენ ისე, რომ ჩვენ ერთმანერთს ვერ ვამჩნევთ ხოლმე, და თუ დავილაპარაკეთ, გვეგონია, რომ თვით საფლაგმა დაალო ჩვენთვის პირი. მე ჯერაც არა ვარ დარწმუნებული, მოკვდა თუ არა? ისეთი რამ მძოვრია, როგორც მტარვალი და მეც ავათრთოლებ ხოლმე, როცა სკიპტრას მოვჰკიდებთ ხოლმე ხელსა, ვითომც ღმერთს შეეერთებინოს მუმიას ხელი-ჩონჩხის ხელთან. მაგრამ, მე ვცოცხლობ! ეს ჩინებული მოჩვენება, ეს ლანდი მე არა ვარ, არა და არა! და ამიტომაც, როცა შევიძლებ ხოლმე, უკუვაქცევ იმ დიდებულებას, რომელიც ვალათა გვდევს;—მე ვიძრობ მეუფების წასახვევს და როგორც ვეშაბი, მზის შუქისაგან გაღვიძებული, ვგრძნობ გამოღვიძების სიტკბობას. როგორც გიყი, როგორც ქარიშხალი, მე, სამეფო ტახტის მონა—გავრბივარ მიუხედავად! არ მინდა უღელი! როგორც მთვრალი, ვესწრაფი ბოროტებას და ბედნიერებას ერთის აზრით გატაცებული, რომ დავრჩე მხოლოდ პირუტყვად; ჩემისვე ფეხითა ვქელავ ჩემს მეფობის პორტირს; გული ჩემი მზათ არის შეითვისოს ყოველი სისაძაგლე, მე, მეფე, მონა და წვალებული, ვხედავ როგორც მეზრდება ჩემი ბრქუალები. ქალი თავისის მორცხვობით და ეპისკოპოზი თავისის ყვარჯნით მეტის-მეტად მაბრაზებენ, ისე, რომ ხან სიმხიარულეს ვეძლევი, ხან სიბრაზეს და ის გრძნობა ადამიანობისა, რომელიც ჩემში ღვივის, მაიძულებს

მე შურიანობას, დემონად ქცეულს! (ჩაფიქრდება). ხვალ კი ხელ-ახლად აჩრდილად უნდა გარდვიქცე, ლანდათ! (მარჯივს). იოტისათვის—კოლოსი გაუგებარია, და შენც ვერ განსჯი იმას, თუ მე რათ ვამბობ ჩემ თავზედ იმას, რაც ეხლა ვსთქვი, ამ ხალხის წინაშე; მაგრამ მე კარგათ ვიცი, რომ; როცა მე გულ-ახსნით ვამბობ რასმე, ესენი ჩემზედ უფრო მფრთხალები არიან ისე, როგორც მე ამათზედ მეტად უსირცხველ ვარ; და მიხარია, როცა ვხედავ თქვენ შორის მოციინარს, როცა მე ბოროტად გეჩვენებით და ამითი დამცირებულსა ვხედავთ. როცა ფეხითა ვქელავ ყოველს პატივის-ცემას და დიდებას, როცა გადავიძრობ ამ აღვირს, მე, კოროლად ნამყოფი, მაშინა ვგრძნობ ჩემს სრულს თავისუფლებას! ეს გრძნობა შენ არ გესმის? შენა თრთი გაოცებულნი? მით უკეთესი! ხვალ, როცა დაინახავ ჩემს მრისხანებას, შენ უფრო მეტად ითრთოლებ შიშისაგან, რომელიც სიზმრად მოგეჩვენება! (აიღებს ხელში ლაგანს) ახლა კი ჩვენი ლოცვა დავასრლოთ.

გუჩო (იქით, წაბზ შეკრული კორფლს შეჭეულებს). მშვენიერათა სჯი! ილოცე!

კორფლი. ლოცვის შემდეგ, ამ ბერს ჩვენებას ჩამოვართმევ. (ხელში აიღებს კრიალსანს).

გუჩო (იქით, კორფლს თვალს ადევნებს). ორპირო!—ბოლო ცუდი ექნება ამ კოროლს. ულმობელი და უკეთური არა ჰრწამს-რა! რა უთავბოლო გრძნობებით აქვს საესე გული! „მამაოჩვენოს“ კითხვის დროს—უგრძნობლად იქცევა; მაშინ მზათ არის პაპს დაემორჩილოს და სობოროს თაყვანი სცეს. მღვდელს რომ დაადგამს ფეხს, მაინც ეშინიან მისი; მის ფეხის მტვრად მიაჩნია თავისი თავი (ზიჯჯვარს გადიწქარს). კარგი, აგრე იყოს! გარყვნილი, ცრუ, უკეთური, ბრუ-

დე, ულმობელი, ყოვლად მურტალი, ატეისტია²⁷) და მასთანვე ნამდვილი კათოლიკე. რასაკვირველია, შემდგომი სწორეთ ასრე დაარქმევენ. (მეფე ჯიბეში ჩაიდებს კრიალფისანს და სკელით ანიშნებს ბერს, რომ მიუახლოვდეს).

კარაფი (ბერს). აქ მოდი! (ბერი მიუახლოვდება; ტუჯ-ხეჯ დაკრეფილი და თავ-ჩაღუნული) ვაი შენ, თუ ყველაფერი გულ-ახსნით არ მომახსენე! (ბერი, თანხმობის ნიშნად თავს მოიდრეკს) მართალი სთქვი! მიფრთხილდი! (კიდევ თავს მოიდრეკს თანხმობის ნიშნად. რამდენიმე ხანია, რაც ისევ ის მოსუცი ბერი საფლაგების წინ მუხლებს მოიდრეკს და ჩუმად ღატყვებს ამბობს. კარაფი დაინახავს ამ ბერს და იმაზედ უჩვენებს) ჯერ ერთი ეს მითხარი: ეს დაღვრემილი ბერი ვინ არის? შენსავით არ აცვია და ყოველს საფლაგთან მუხლებს რად იდრეკს?

ბერი. ჰკუაზედ შემცდარია!

კარაფი. ფერ წასულია!

ბერი. არა სძინავს; მარხულობს. თავის სხეულსა სტანჯავს; თავის-თავად ლაპარაკობს; მზეზედ თავ-შიშველა დადის და სულ იმასა ჰბოდავს, რომ ჰაპასთან უნდა წავიდე რომშიო, რომ მუხლ-მოდრეკით აფუხსნა მოძღვრის მოვალეობაო. როცა ჩვენ წინ გამოივლის, ჩვენ ჩუმად უნდა ვიყოთ ხოლმე; ამ მონასტერს არ ეკუთვნის; აქ ეს გახლავთ მხედველობის ქვეშ. ჩვენ მონასტერში შეამწყვდევენ ხოლმე ისეთს სასულიერო პირებს, რომელიც სოფლებში ჰქადაგებენ ისპანიის ეკლესიის ნება-დაურთველად.

კარაფი. რაზედ არის შემცდარი?

²⁷) ატეისტი,—სახელი იმ კაცისა, რომელსაც არა სწამს ღმერთი. ატეიზმი—სახელი იმ შემეცნებისა, რომლითაც ამტკიცებენ, რომ ღმერთი ვითომც არა ჰსუფევს.

ბეკი. ცეცხლზედ! ეზმანება ჯოჯოხეთი; სატანა. დიდი ხანი არ არის, რაც აქ გიახლათ.

კარაფი. მოხუცებულია.

ბეკი. ვგონებ სიკვდილს მალე მოესწროს. (მხუცებულები გაიფიქრეს, ვერაფრის ვერ შეამჩნევს).

გუჩო (იქით, თავის ქაღალდებს უცქერის). ორი ჟღარუნა მაქვს; ერთი—სპილენძისაა, მეორე—ოქროსი! ერთსა ჰქვიან—ბოროტება, მეორესა—სიკეთე, ორივე ერთნაირათ მიყვარს. არაფრობა—ჩემი მიზანია. (უცქერის ბაჯახს სწოფაფთან) აქ ყვავილებია, იქ გამხმარი ბალახი.

კარაფი (ბერს). ბერო, თქვენს მონასტერში სასტიკობა დაირღვა!

ბეკი. მეუფეო....

კარაფი. ამ მონასტერში ბევრჯელ ქალები უნახავთ.

ბეკი. ეს მონასტერი ურსულინის²⁸⁾ საქალებო მონასტრის მახლობლად არის; ის მონასტერი ამას ექვემდებარება და ჩვენ....

კარაფი. თქვენ თხები ხართ და ცხვრებს აძოვებთ!

ბეკი (თავის დახვრით). მეუფეო....

გუჩო (იქით). ყოველი მონასტერი—მოძღვარია საქალებო. მონასტრისა; ცოდვას თვითონ ჩადის და თვითონვე მამობრულად მიუტევებენ ცოდვას. ქალებს იმონავეებენ, სიკეთეს უსპობენ და თვითონვე ქალ-წულობას უბრუნებენ. ორი სასწაული ერთად; განდობის საიდუმლო.

ბეკი (კარაფს). მეუფეო, ძენი ლევიტისა²⁹⁾ და ასულნი სიონისა...³⁰⁾

²⁸⁾ ურსულინის—საქალებო მონასტერი, რომლის წეს-დებულება ვალად სდებს ღარიბთა და ავად-მყოფთა პატრონობა-მოვლას და გასახ-თხოვარ ქალების სწავლა-განათლებას.

²⁹⁾ ლევიტი,—არის დიაკონის წოდება ისპანიაში.

³⁰⁾ სიონი,—ერთ-ერთი პატარა მთა, რომელზედაც გაშენებულია იერუსალიმი.

კარაღი. სცხოვრობენ თანხმობაში; მე ბოლოს მოვიღებთ ისე, რომ რომიც კი შეიტყობს.

ბენი (თავ-დახრით). მეუფეო....

კუჩო (იქით). როცა ამისთანა მონასტრის ალაყათის კარებში, სადაც თავდება იესოს მფლობელობა, ძველი წარმართების ღმერთი კუბიდონი³¹⁾ დაარახუნებს, მაშინ თვით პაპა სიკსტი,³²⁾ ქალ-წულისაგან ორი ბიჭის შემძენი, ვერ დაიწყებს ლანძღვას, თუ გაუღეს კარები.

კარაღი (ბენს). რომი დასასჯელად შზათ არის და, როგორც ვატყობ, დროც არის (ბენს დაატყურობს). ურგელის³³⁾ ეპისკოპოზი თქვენთან არის, მე ვიცი კარგათ. (ბენს თავს იხრის) თქვენი დასჯის დიდი უფლება აქვს!

ბენი (თავის დახრით). მეუფეო, მხოლოდ სჯულ-დებულებების კანონებში აქვს დასჯის ნება, სხვა არაფერი.

მარკიუს (მეფეს უკრწი). თქვენ უფრო კარგათა ხედავთ, თქვენივე თვალთ.

კარაღი (მარკიუსს, დახლა). მიყვარს ცქერა, დაკვირვება. (კარაღი დააკვირდება ახლად ამოთხრილს საფლავს) ეს რა არის?

ბენი. ახლად გათხრილი საფლავი.

კარაღი. ახლილია?

ბენი. დიახ, მეუფეო!

კარაღი. მერე, ვისთვის?

ბენი. მხოლოდ მაღალმა ღმერთმა იცის, ვინ როდის უნდა მოკვდეს.

31) კუბიდონი, — სიყვარულის ღმერთი; ასე უწოდებენ რომაელები.

32) პაპა — სიკსტი; — პაპა არის წოდება უმფროსის ეპისკოპოზისა ქალაქს რომში, რომელსაც ყოველისფერი ემორჩილება, რაიცა რომ საკათოლიკო ეკლესიას შეეხება. სიკსტი — სახელია ერთის ეპისკოპოზისა, რომელმაც პაპას წოდება მიიღო.

33) ურგელის ეპისკოპოზი, — ისპანიის ერთი მონასტრის სახელია, რომლის წინამძღვარს ასე ეძახიან.

კორძა. ეს საფლავი ვისთვის არის მომზადებული? (ბერი ჩემად არის) ეხლავე მითხარი, სთქვი, მიპასუხე!

ბერი. არ ვიცი. იქნება (ცოტას შეჩქრდება) მე მელის ეს საფლავი; იქნება თქვენ გელოდესთ.

მარკოზ (მეფეეს ყურში). როცა მონასტერში რომელიმე ბერი თავის ამხანაგებზედ ამალლებას მოიწადინებს, მაშინ იმას დასჯიან ხოლმე.

კორძა (ხმა დაბლა). დიახ, კარგი საშუალებაა სიკვდილი მოწინააღმდეგე ამხანაგისა.

მარკოზ. არა, მეუფეო, ეკლესიას სისხლი სძულს; იმისთანა მოწინააღმდეგეს ცოცხლივა ჰმარბვენ.

კორძა. ჰმ! მესმის!

მარკოზ. ეს ადგილი—უდაბურია. რამდენიც უნდა იყვიროს კაცმა, ვერავის ვერ გააგონებს; რომ ეწინააღმდეგოს—ვერავინ ვერ უშველის, გამვლელ-გამომვლელი არავინ არის. (უჩვენებს საფლავზე და მერე საფლავის კიბეზედ) აქ, კაცი ჩადის ამ კიბის საფეხურებით და, სულ ძირამდინ რომ ჩავა, ამ ქვას ზედ თავზედ გადაათარებენ ხოლმე; სიწყვდიადე თვლებს საუკუნოდ დაახუჭვინებს და ტყე და ხალხი, წყალი და ქარი, ზეცა—ეს სულ საფლავის გარედან იქნება. ამ რიგათ ცოცხალი....

კორძა. ცოცხალი ადამიანი—მკვდრად იქცევა. დიახ, ეს ძალიან ადვილია.

მარკოზ. ამ რიგად თუ უნდა, ასე კვდება; ეკლესია კი სისხლს არ ანთხევენებს ადამიანს. (კორძა თავის ქნევით თანხმობას უცხადებს).

კორძა (ხმა მაღლა). რაც უნდა სთქვას ამ ბერმა, ქალები კი...

ბერი. აქ არ შემოდინ.

კორძა (მარკოზს). როგორა სტყუის! აგერ, ერთ ქალსა ვხედავ! (ბადის სიღრმეში აცქერდება) და იმასთან, ერთს

ჩინებულს ყმაწვილ-კაცსაც; უწვევრ-ულვაშოა, ბავ-
შესა ჰგავს, ლამაზი ტანისა....

ბერი. მეუფეო, ეგ პრინცესა გახლავსო.

კაროლი. ყმაწვილი კაცი ვილაა?

ბერი. მეუფეო, ის პრინცი გახლავსო,

კაროლი (მარკიზს დაბლა). მაშ კარგათ მოვიქეცი, რომ აქ შემო-
ვედი.

ბერი. წესდებულების ძალითა... (კაროლს თავს მოუდრეკს)
ჩვენ ვართ ქვეშევრდომნი ვიკონტ დ'ორტეცისა

კაროლი. და ჩემიც!

ბერი (განაკრძეებს). ჩვენ, მეუფეო, ჩვენ შორის ვიფა-
რავთ უუბრწყინვალე პირებს.

კაროლი. ერთის მაგიერად — ორსა; დედალსა და მამალს.

ბერი. (თავს იქითკენ მიიხრის, საითკენაც კაროლი თითითანი-
შნებს) გრაფინა!

მარკიზ (ხმა დაბლა კაროლს). როგორც ჭრანციის კოროლს,
რომელიც ეპისკოპოზად ითვლება გარეშე ქვეყნებ-
ში, ვიკონტ დ'ორტეცი,³⁴ დაკსი³⁵ ზე კაპოსი,³⁶ ერ-
თსა და იმავე დროს არიან საერო პრინცი და სამ-
ღვდელოს წარმომადგენელიც; ამ მონასტრის უმ-
ფროსს წინამძღვრად ირიცხება ვიკონტ დ'ორტე-
ცი.

კაროლი (სიცილით). მეომარი ჭრანციაში და ხუცესი ისპანიაში!

მარკიზ. (კაროლს იქით უჩვენებს, საითკენაც შეამჩნიეს ორი ყმა-
წვილაკაცი). თუ იმ ყმაწვილმა აქ თავისი ცხოვრების
თანამოზიარე მოიპოვა, რასაკვირველია, ამ ბერმა,
რაიმე ანგარიშისა გამო, შეამწყვდია აქა, ამ ყვაფი-
ლებში ორი ახალგაზდა სულიერი მალულად....

³⁴) ორტეცი, — მაზრის სახელი ისპანიაში.

³⁵) დაკსი, — ქალაქია საფრანგეთში, რომელსაც ჰქონდა დიდი ვაჭრო-
ბა ისპანიასთან.

³⁶) კაპოსი.

- კორაღი** (მრისხანეთ). რაიმე ანგარაში-გამო! არა! ვიცი, რაც ანგარიშია. ჯვარის წერა. (ბეკს) დიდი ხანია ეგენი აქ არიან?
- ბეკი**, ბავშვობიდან.
- კორაღი** (მარკიზს). ამ დახშულ მონასტერში აღზრდილან, (ბეკს) რა ჰქვიათ?
- ბეკი**. ინტანტა-როზა დ'ორტეც.
- კორაღი**. ყმაწვილ-კაცსა?
- ბეკი**. სანჩო დე-სალიანას. (მარკიზი გაკვირდება; მეტის-მეტის განცვიფრებით იუჟურება იქითკენ, სადაც ეს ბავშვები არიან.)
- კორაღი** (თან და თან უფრო დაღვრემილი). მემკვიდრეობით ამათ უნდა მიიღონ: ქალმა-ორტეცი და კაცმა—ბურგოსი.
- ბეკი** (თანხმობის ნიშნად თავს დაიქნევს). დიახ, და ტაგოზე-დაცა აქვსთ უფლება.
- მარკიზ** (იქით). სანჩო დე-სალიანას? ბურგოს? ნუ თუ მართალია?
- კორაღი** (ბეკს). განაგრძე! დიახ, ეს საიდუმლო ცბიერობაა. ეს სანჩო ჩემი ბიძაშვილია და მე კი ეს ყმაწვილი მკედარი მეგონა.
- ბეკი**. დონ სანჩო აქ მალულად არის! ამ მონასტერში მიიღო სწავლა-განათლება ერთად ვიკონტის ძმის-წულთან.
- მარკიზ** (იქით). მე კი ეგენი დახოცილნი მეგონა. რა გასაკვირალი ამბავია; რა მელანდება? ეს დამალული ყმაწვილი, რასაკვირველია, ის უნდა იყოს. ვგრძნობ, როგორც მიცემს გული. ყველა ეს ახალი ამბავია.
- კორაღი** (მარკიზს). ეს მიყრუებული მონასტერი კარგათ არის ამორჩეული.
- ბეკი**. ეს ქალი და ეს ყმაწვილი კაცი დიდი ხანია, რაც დანიშნულები არიან და მალე ამათი ჯვარის-წერაც უნდა მოხდეს. მაგათი წინაპარი ერთი და იგივე პირი იყო; ის პირი ის არის, რომელზედაც ჩვენ

აქა ვლოცულობთ. იმისი ძე—ლუპი ცენტული,³⁷⁾ გასკონის³⁸⁾ ჰერცოგი იყო; მერე—ბიგორის³⁹⁾ კოროლი ლუკა (ბარეის⁴⁰⁾ კოროლი იოანე, შემდეგ ვიკონტი პიერ და ჰასტონ მესუთე...

კოროლა. კარგი, შეამოკლე!

ბედა. ახლანდელი მფლობელი ვიკონტ-კარდინალი მოწადინებულა, რომ ამ მიყრუებულს მონასტერში უფრო მეტს ხანს უნდა იყვნენ ესენი დამალულნი.

მარკიზ (იქით). სანჩო!

კოროლა (მარკიზს). ხედამ! რა ლამაზია! (მარკიზი განცვიფრებით უცქერის სანჩოს).

ბედა (ესეც იქითკენ იყურებს). ამას უფლება აქვს ორმოც და ათი კაცის ამაღლა იყოლიოს, აბბატის განმგებლობის ქვეშ. როცა ეკლესიაში არის—ამბიონზედ უნდა იდგეს. პენნიასერადა⁴¹⁾ კი, მეუფეო, მისი სატახტო ქალაქია. ალბათ, უბედურს ვარსკვლავზედ არის დაბადებული, რომ ჩემზედ მეტმა არავინ იცის, რომ ინჭანტია და ტახტის მემკვიდრე; თვითონაც არ იცის თავისი ვინაობა და ამავე მიზეზით, ინჭანტის ძმის-წულმაც, დონია როზამაც არ იცის, რომ პრინცესაა. სჩანს, რომ ამათ საქმეში ვილასიც ეშინიანთ.

კოროლა. აი დალახვროს! რასაკვირველია, ჩემი ეშინიანთ, კოროლისა. არ მომწონს ეს ამბავი. (ბედს ეუბნება, მაგრამ ისევ იქითკენ იყურებს) ამათაც თქვენსავით აცვიათ?

ბედა. ორივე წმიდა ქალ-წულ მარიამისათვის არიან შფოირულნი, უამისოთ ამ მონასტერში ვერ გავაჩერებ-

37) ცენტული — ლუპი.

38) გასკონა, — სახელი მაზრისა საფრანგეთში.

39) ბიგორ, — პატარა მაზრა ამ ზემო მოხსენებულს გასკონიაში.

40) ბარეე, — სახელი საბანაო ადგილისა საფრანგეთში.

41) პენნიასერადა,

დით. ამ გამოცხადების დროს დამორჩილდნენ თავის ბედს.

კოროლი. ყმაწვილი ბერსა ჰგავს, ქალი კი—მოლოზანს.

ბერა. დიახ; მაგრამ ნება-დართვას და მიტევებას მიიღებენ ისე, როგორც ეძლევათ მეფეებს და მაშინ ჯვრის-წერის ნებაც მიეცემათ.

კოროლი (მაჩვიზს). მე მეელი ვარ და შემოვეარდი ცხერის ფარაში! შემიძლიან ყველაფერი დავარღვიო! (ჩაფიქრდება და იქით) არა! არა! კარდინალ ღორტეც, გამოცდილო მაცდურო, მიფრთხილდი, რომ ამ ორს ანგელოზს ერთადა ზრდი! ოჰ! იცოცხლეთ და გიყვარდესთ ერთმანერთი! ეს შეთქმულება ჩემ წინააღმდეგ, ჩემთვის სასარგებლოა. ვიკონტი, როცა მიათხოვებს თავის ძმის-წულს, ჩემს ბიძა-შვილს, მაშინ სალინასის⁴²) დახმარებით ბურგოსი უნდა ჩამომართვას? კარგი, არ დაგიშლი; ჩვენი უფლება თანასწორია. მეც ისე, როგორც შენ, დავ-ჰხარბი და და დავჰკანკალებ ჩემს საკუთრებას. ორტეცის დახმარებით მე შენ ნავარრას ჩამოგართმევ. მაშ აგრე იყოს, მოხდეს ამათი ჯვარის-წერა. კარგი! დღეს იქორწილებენ, ხვალ კი ბრძოლაში დაიხოცებიან! (იქითკენ იეურება, საითკენაც დანხა რაზა დგას) ინჭანტა ლამაზია! (ჩაფიქრდება) ბედნიერი მეფობა მაშინ არის, როცა თავს მოიმიძინარებ და იმავე დროს შენი მტრის მანქანებას შენ სასარგებლოთა ხმარობდე! ამნაირად გადმობრუნებული ცბიერობა შენვე გშველის. იმას შენი მოკვლა უნდოდა, ხელი აუცდა; ხანჯლის დაკვრა გულში შეიძლება ეხლა მოხერხდეს, როცა გასურდეს და შენივე მკვლეელი შენ მოსამსახურეთა ხდება. (ისევ იქი-

⁴²) სალინას,—მაზრის სახელია, რომლის მფლობელნიც იწოდებენ ამ სახელს: გრაფ დე-სალინას.

თკენ მიბრუნდა) ნეტა, რას ლაპარაკობენ? აბა ერთი ყური დავუგლოთ. (სცენის სიდრემეში წავა და ხეებში მიეფარება).

გური. (კოროლს თვალს გააყოლებს).. უჰ! ჯაშუშო! (როცა კოროლი მიეფარება, მარკიზი ბერს ხელით ანიშნებს, რომ მიუახლოვდეს).

მესამე სანახაში

ივინივე, გარდა კოროლისა. მარკიზი და ბერი ერთად არიან სცენის პირველ პლანზე.

მარკიზ. მოძღვარო!

ბერი (მოწიწებით მიუახლოვდება). თქვენი უმორჩილესი მონა და მოსამსახურე (დაბლა თავს დაუკრავს).

მარკიზ. შენ კოროლისათვის ყველაფერი არ გითქვამს!

ბერი. ჩვენი მბრძანებელი მხოლოდ ერთადერთი ღმერთია. რასაც მოძღვარი მრევლისაგან შეიტყობს, არავის არა უნდა უთხრას-რა.

მარკიზ. შემცდარი ხარ. გაჭირებულს მდგომარეობაში პავლე მოციქულმა ხომ მოგვცა ნება ყოველისთვის აღსნისა. ვაი შენ, თუ მე არ დამიყაბულდი! კოროლი ჩემ ხელთ არის; ყველაფერი მითხარი!

ბერი. ყველაფერი რომ გითხრათ, შემომფიცავ კი, რომ საიდუმლოდ დარჩეს?

მარკიზ. ვფიცავ! მაგრამ, მოიცა, მიჩუქებია შენი ქალისათვის ოქროს შლაპა, რომელიც ასი მარკა⁴³⁾ ღირს, და ექვსი ვერცხლის დიდი ხომლი ამავე ფასისა.

ბერი. ყველაფერს მოგახსენებ! (დაბალის ხმით) როდესაც მე და თქვენ, ჩემო მბრძანებელო, ჯერ ყმაწვილები ვიყავით, მაშინ დონნა სანჩოს, ბურგოსის კორო-

⁴³⁾ მარკა,—ფულია; ერთი მარკა უდრის რუსულს კაპეკის ერთს მე-40-დს.

ლის მეუღლეთ რომ ბრძანდებოდა, ერთი მსახური-საგან, სახელად გორგონ, მიეცა ვაჟი-შვილი. კოროლს მეტად უყვარდა თავისი მეუღლე და ის შეძენილი შვილი იშვილა და ყოველივე თავისი ხარისხი მინიჭა. ბავშმა საკაროლო ტახტი მიიღო მემკვიდრეობით და ამასთანავე ყველა მისი უფლება. მერე დაიწერა ჯვარი, შემდეგ გარდაიცვალა და დასტოვა ერთი ვაჟი; ეს ჯერ უსუსური მკვდრათ იცნეს, ვითომც და უცბათ მომკვლარიყოს. ეს ბავშვი კარდინალმა-ვიკონტმა მოიპარა სასახლიდან და კაროლი დონ-სანჩო ამ მონასტერში დაჰმალა.

მარკაზ

(იქით). დიახ! მაშ მე მივხვდი! (იქითკენ იუწყება, საით კენაც კარგადი დაიმაჯა და მანამდისინ ბერი ლატვას ამბობდეს, თავის-თავად ღაჭაჭაკობს) ის ჩემი შვილია! შვილი ჩემის ღვიძლი შვილისა! ოჰ, არც კი მჯერა, რომ ეს ასრე იყო! თითქოს ეხლა ჩემს გულსა ვგრძნობდე, რომელიც აქამდისინ ჯერ არ მიგრძენია. კურთხეულ იყავ მეხის დამცემო! მე, რომელსაც ყველა მძულდა—ახლა ყველა მიყვარს! ოჰ, შვილო ჩემო! სიხარულით თავ-ბრუ მესხმის, რომ მე მამა ვარ. ეხლა, მხოლოდ ეხლა ვარ სიცოცხლის ღირსი. ოჰ, რა სიხარულია! აქამდისინ ბოროტებისათვის ვცოცხლობდი, ახლა კი სიკეთისათვის ვიცოცხლებ! ჩემი შავი სვინილისი აქამდისინ ძუ-მგელივითა ტანტალებდა ქვეყანაზედ. ჩემთვის ყველაფერი უწმინდური იყო. ოჰ, ზეცავ, ახლა ვბოვე მე ყველაფერი! მე ხომ მშობელი მამა ვარ, პაპა ვარ! ოჰ, ახლა, მხოლოდ ახლა მაქვს სიხარული. მალულად მაინც შემიძლიან ახლა მალლა ავმართო ჩემი თვალი, სადაც ჩემის თესლიდან აღმონაცენი მშვენიერი ნაყოფი იხეირებს და შრომანასავით ჩინებულათ აყვავდება. ვინ იტყოდა, რომ ეს ჩემი შვილია, რომ მე აღვსდექი მკვდრეთით! აბა ესცადოთ! ვგრძნობ, რომ

ეს უმანკო ბავშვი თავისის სხივით ანათებს ჩემს ბნელს გულსა, — ვგრძნობ, რომ ამ უმანკო სულმა მთლად მიიპყრო ჩემი ძველი და ცდომილი გული ისე, რომ სრულიად დამიმონა და შემდეგ ამისა ჩემს ლამპრად უნდა გადაიქცეს. ახლა სულ სხვა ქმნილებად გადავიქეცი, მე ვსტირი, მე მიყვარს და მაცდური ჩემი ლამე ჰხედავს ზავის ცისკარს. მოდი, მოდი ჩემსკენ ცისკარო! მოდი, მოდი, უმანკოების ნაყოფო! ოჰ, ღმერთო! შენ, ჟცნობო და შეუგნებელო, რათა ხარ ჩემი მწყალობელი? მე, ამ კოროლის თანამოგზაური, ჩვენგან დახოცილს ლეშხედ ფეხის გადამდგმელი, მე — მის ბოროტების ელვარების, მის ავსაქციელობის თაყვანის მცემელს, ვგრძნობ, რომ ნაზი უხილავი ხელი მშველის და მამხნეებს. ოჰ! მე, საშინელის ტვირთის მზიდველს, ახლა შემძლიან თავისუფალი სუნთქვა. ოჰ, ღმერთო! მარტოდ აღარა ვარ, მე ვცოცხლობ, მე მიყვარს! ჩემზედ მეტი არავინა ჰყავს და მეც მარტო ეგა მყავს. მის გარს რა დიდი უფსკრულია! უზომო ტანჯვა! დიახ, ეს ასეა, მე არა მძინავს, არა, არა ვბოდავ. (ჩაფიქრდება) ნათელო ცისაო, გზა მიუნათე, მე კი — სიბნელე! ისევ ის უნდა დავრჩე, რაც აქამდისინ ვიყავი. მამას თუ მიაგნეს — შვილი დაიღუპება (ბეჩს მიუასღოვდება).

ბერა (ხმა დაბლა). თქვენ დამპირდით, რომ საიღუმლოდ შეინახავთ ყველაფერს.

მარკოზ. მაგისი ფიქრი ნუ გაქვს. როდის უნდა გავიდეს აქედან ღონ-სანჩო?

ბერა. ის ბავშვი, რომელიც მკვდრად ირიცხება, ახლა ვაეკაცია; როცა ჩვენი ბატონი, ვიკონტ-აბბატი, თავის ძმის-წულოზედ ჯვარს დასწერს, მაშინ გამოაცხადებენ, რომ ამას გრაფის უფლება მიენიჭება, კოროლისა და უუბრწყინვალესის ჰერცოგისა (იქით მიი-

ხედავს და ღინახავს მომავალს კორძალს). კოროლი მო-
ბრძანდება.

მარკოზ. კოროლი! (იქით თავის-თავად) აბა, მოხუცო, ეცადე
რომ ამ კოროლმა ვერ შეამჩნიოს შენი გულის
გამხიარულება.

ბეკი (ხმა დაბლა). დაგვიფარეთ მაგის მრისხანებისაგან.

მარკოზ (იქით). წადი, შე მაცდურო მსახიობო, წადი და
ხელ-ახლად აიღე ხელში შენი პირ-ბადე და ისე
იმოქმედე, რომ შურმა, მძულვარებამ და სირცხვი-
ლმა ისევ უგრძობლადა გყოს, როგორც აქამდი-
სინ იყავი და სახე შენი მუდამ შესცინოდეს შენს
მდგომარეობას.

ბეკი. თქვენო მბრწყინვალეებავ, ფიცი არ დაივიწყოთ,
საიდუმლოდ იქონიეთ ყველაფერი.

მარკოზ. აბა, რასაკვირველია! (ბეკს) ნუ გეშინიან!

მეოთხე სანახაში

ივინივე და კორძალი.

კორძალი (იქით). სხვისი საიდუმლო ლაპარაკის ჩუმად ყურის
გდება ჩემთვის სასიამოვნოა. (იქითკენ მიიხედავს,
საიდანაც გამოვიდა). აი ისინიც, ახლა კმარა!

მარკოზ. როგორ გადასწყვიტეთ, მეფევე?

კორძალი. გადავსწყვიტე—მაგათთვის ბედნიერება. მინდა ჯვა-
რი გადავსწერო.

მარკოზ. ღრმა ფიქრია!

კორძალი. ისპანია თან და თან ნაბიჯ-ნაბიჯ იქცევა, ირღვე-
ვა. ამათი ქორწინება მე ხელს მომცემს. კარდინალ
დ'ორტეცს ამ შემთხვევაში მე მოვეხმარები და
მომავალში მე დავიპყრობ დაქსა და ბაიონნას.⁴⁴⁾

⁴⁴⁾ ბაიონნა,—ქალაქია ისპანიაში.

მარკაზ. (იქით) ოჰ, გულო ჩემო, გამხეცებულო და გაშავე-
ბულო, გაბრწყინდი! ჩემი შვილი—კოროლი იქნე-
ბა! (კოროლის ნიშნით მთელი ამაღა და საღდათები
გავლენ გაღაფნის ნანგრევიდან. ბერი მიუახლოვდება კო-
როლს, გულ-ხელ დაკრეფილი დაბლა თავს მოუხრის).

კოროლი (ბერს). ვითომც აქ არა ვყოფილვარ, გესმის?...

ბერი (თავის დახრით). მეფევ....

კოროლი. ვითომც თავის დღეშიაც არ გინახივარ!

ბერი. მეფევ....

კოროლი. თვალ-ყურს ვადევნებ ამ მონასტერს.

ბერი. მორჩილება ჩვენი მოვალეობაა. (იქით) წყეული იყავ
შენ, კოროლო!

კოროლი. შენი მეფე საფრანგეთშია.

ბერი. დიახ, მეფევ!

კოროლი. მაგრამ ახლა აქა სცხოვრობს ურგელის ეპისკოპო-
ზი.

ბერი. იმდენად მწყალობელია, რომ თავისი სტუმრობა
გვაღირსა.

კოროლი. რაც ახლა აქ მოხდა, არა უნდა იცოდეს-რა! (მარ-
კაზს) წავიდეთ ჩქარა! (დონ-სანჩო და დონნა-როზა
გამოჩნდებიან სცენის სიღრმეში. ესენი ვერაფერს ამჩნე-
ვენ, რაც სცენაზედ ხდება. კოროლი მარკაზს ანიშნებს,
რომ იქითკენ შეიხედოს, მერე მივა კედლის ნანგრევთან)
წავიდეთ ჩქარა! (ბერს) თუ სიცოცხლე გინდა კი-
დევე—ჩუქად იყავი! (მარკაზს) წავიდეთ! (მეფე გადის,
ჯუხო მისდევს).

მარკაზ (დონ-სანჩოს შესცქერის). რა მშვენიერია! ოჰ, ჩემო
შვილო! (გადის).

მეხუთე სანახაპი.

დონ-სანჩო, დონნა-როზა

(ორივეს აცვიათ მონასტრის მღვანის ტანისამოსი; სანჩოს თეთრი კაპიშონი, როზას-თეთრი თავ-სახვევი, დარბიან, იცინიან, მხიარულობენ ხეებს შუა. როზა 16 წლისაა. სანჩო 17 წლისა. ერთმანერთს გამოეკიდებიან დასასტკრად. როზა ჰეპელებს დასდევს. სანჩო ვეავილებს ჰეკრეფავს. ვეავილების თაიგულს შეჰკრავს.)

როზა. აქეთ, აქეთ, უყურე, რამდენი პეპელაა.

სანჩო. ვარდები მირჩვენია! (მოსწიკტს რამდენიმე ვარდს და მიუმატებს თაიგულს). ოჰ, რა ბედნიერი ვარ, როცა ამდენ მშვენიერებას ვხედავ!

როზა (ჰეპელათი ადტაცებუღია). უყურე! აი ეს სულ იმ ჩიგვს დაჰტრინავს!

სანჩო. ყველა სიცოცხლითა ხარობს.

როზა. მოდი გავიყოთ: შენ—ვეავილები და შე კი—პეპელები.

სანჩო. რალაც სინაზე და სიმშვენიერე სუფევს გარშემო! (ვეავილებს სწუგეტავს თაიგულისთვის, როზა კი ჰეპელებს იჭერს. უტყქერის როზას) როზა!

როზა (მობრუნდება და შესტყქერის თაიგულს). ეგ თაიგული ვისთვის გინდა?

სანჩო. გამოიცანი.

როზა. ჩემთვის. (ისევე ჰეპელებს დასდევს, მაკრამ ვერ იჭერს; ამასევე ჯავრობს და ეუბნება) ისე მომწონხართ და მიტრინავთ ჩემგან? რათა, რათა?

სანჩო. როზა, ხელი თუ ახლე, თავის ფერს დაჰკარგავენ. (შესტყქერის მფრინავ ჰეპელებს). უგზო-უკვლოდ ჰტრინავენ, როგორც კოცნა, რომელიც ლამაზ ტუჩებს ეძებს.

- როზა.** და ჰპოულობენ კიდევ ტუჩებს. მაგათი ტუჩები—
ყვავილებია.
- სანჩო.** და ამიტომაც, როზა, რადგანაც თქვენ ყვავილი
ხართ... (დაიჭერს, მოესვენა, როზა უარს არის, მაგრამ
სანჩო მაინც აკოცებს).
- როზა.** სინიორ, რასა შვრები, ეს არ ვარგა!
- სანჩო.** ჩვენ ხომ ჯვარს დავიწერთ! (როზა თვალს ადევნებს
ჰეპელას, რომელიც ვარდზედ დაჯდა).
- როზა.** დაჯდა, დავიჭიროთ! (მიეზარება. სანჩოს) მოდი!
- სანჩო.** შთ! (სანჩოს ტუჩები და როზასი ერთმანერთს დაეკონე-
ბიან, ჰეპელა გაფრინდება).
- როზა.** ახ! გიჟო, რატომ ვერ დაიჭირე!
- სანჩო.** პეპელას მაგიერად შენ გააკოცე.
- როზა.** დაჯდებიან, ვითომც თავის საყვარლის წინ. რა
კარგია! აი, ისევ გაფრინდნენ. ასე მალლა რათა
ჰფრინავენ; ასე შორს? რამდენი ფრთები აქვსთ!
(სანჩო უკანდან მიეზარება, მოესვენა, როზა ხელს ჰკრავს)
ჯვარის წერამდისინ კოცნა როგორ შეიძლება,
არა, არ მინდა, არ მინდა!
- სანჩო.** მაშ დამიბრუნე.
- როზა.** (სიცილით) არა..!
- სანჩო.** ჰო!
- როზა.** არა, მაგრამ მიყვარხარ! (ერთმანერთს ჰკოცნიან; ერთ-
ერთს საფლავზედ დასხდებიან; როზა თავს მხარზე
დაადებს: ორივე განცვიფრებული შესცქერებიან ჰეპელებს.)
- სანჩო.** ოჰ! რა დაუსრულებელი და რა ნახაა მთელი ბუ-
ნება! ყური მიგდე, რას გეტყვი. ზამთარში შეწუ-
ხებული ზეცა დედა-მიწას თეთრს სუდარას გადა-
აფარებს ხოლმე; მაგრამ აპრილი რომ დადგება,
ამოვა ყვავილი, გრძელდება დღე და ბედნიერი
დედა მიწა აძლევს თავის მფარველს—ზეცას მის
თოვლს ამ პეპელებით; სიმწუხარე იცვლება დღე-
სასწაულით და ყოველისფერი გარშემო გახარებუ-

ლია, მიჰტრინავს მალლა, მალლა ღმერთთან. სიბნე-
ლიდამ ქარი ამოჰქრის. ზეცაში ღმერთი დაგვყუ-
რებს და მხიარულებას გვინათებს და ყველაფერი,
რაც მისგან გაჩენილია, ყველაფერი უზომოდ მშვე-
ნიერია.

როზა. მაშ, ყური მიგდე; იცი?—მიყვარხარ.

სანჩო. როზა!

როზა (დაინახავს ჰეპელას). ახ, რა მშვენიერია! მოდი, და-
ვიჭიროთ, მოდი!

სანჩო. ღმერთმა უხვად დააჯილდოვა გაზაფხული, რომ შენ
დასტკბე მისი ჰერეთით. (ჰეპელა ჩირგვზედ დაჯდება).

როზა (ხელს გაიშვერს დასაჭერათ). მოიცა, წყნარად იყავ!
(ჰეპელა გაფრინდება) უჰ, გაფრინდა! აი, ზამბახზედ
დაჯდა! ჰა, აი, კიდევ გადაფრინდა.

სანჩო. ჩვენ ერთად შევზდილვართ, ოჰ, ჩემო საყვარელო
მეუღლე!

როზა. აი, პეპელამ დამინახა! (ასკილზედ დაჯდება ჰეპელა,
როზა მიდის დასაჭერათ და ასკილზედ ხელს დაიხზვლექს)
ოჰ! ხელი ვიჩხვლიტე!

სანჩო. ოჰ, ეს ასკილი! ამასაც კი სწყურიან ანგელოზის
სისხლი! (ბერი დომინიკანელის ანაფორაში გამოჩნდება
ხეებს შუა, საფლავებთან. ამათ ვერა ჰხედავს.)

როზა. (დაინახავს ბერს) ახ! აი ისევ ის ბერი, თავისი შესა-
ზარის შეხედულობით. მეშინიან მაგისი. წავიდეთ
აქედან. (იქითკენ მიდიან, საითკენაც ხშირი ტყეა, ბერი
ხელა მოძრავს, ვერაფერს ვერ ამჩნევს. ბინდება.)

მეფხსე სანახავი.

ბერა (მარტო). ერთის მხრით—ღედა-მიწა, თავისის ცოდ-
ვებით, კაცობრიობით; მეორეს მხრით—მეფენი,
თავით-ფეხამდის შემოსილნი მურტალის ცოდვებით,

უმეცარნი მეცნიერნი, გაუკურნებელნი ბრძენნი. სიმდიდრე, სიამაყე, სჯულის შეურაცხება, თავისი დუჟის ამომფურთხავნი, სენნახერიბის⁴⁵⁾ მკვლელნი ზ მატყუარა დალილა,⁴⁶⁾ ერეტიკოსნი,⁴⁷⁾ ვოდუანელები,⁴⁸⁾ ციფირების ებრაელები, მოზარაბები,⁴⁹⁾ გვებრები,⁵⁰⁾ ალღებრის საწყალნი მთვლელნი, ყველა, ყველა: დიდი და პატარა თავისი წმიდა ბეჭდის შეურაცხყოფნი, ხელების ცეცებით მატანტალნი, ქრისტეს სჯულის უარყოფნი, ყველა ცოდვის ჩამდენელი, პაპაც, კოროლიც, მინისტრიც ეფისკოპოსიც, ...სხვა მხრივ კი—თვალ-გაუწვდენელი ალი, ცეცხლი, ჯოჯოხეთი! აქ ადამიანს ყველა ავიწყდება, სცოცხლობს, საზრდოებს, სძინავს, ჰსიამოვნებს, იქა კი—უფსკრული საშინელის მღულარე ცეცხლისა, ჯოჯოხეთი! ოჰ, თავ-დანებებულო კაცობრიობავ! ოჰ, ბრუნდე სასწორო ჩვენის ბედისავ! სიკვდილი და სიცოცხლე! სიცილი და საუკუნო გოდება! ჯოჯოხეთი! ოჰ! მოჩვენებავ! საფლავი, კლდეები, მთები! ჭებში-გალუებული ნაკვერჩხალი,—მთებზედ კი—გოგირდი! გვირაბი ათასს-კბილოვანი! პირ-დაღებული უფსკრული! დაუბოლოვებელ შურთან—დაუბოლოვებელი მსხვერპლი! ერთს მხარეს—სიმხიარულე; მეორე მხარეს—მწუხარება! ყველა იწვის, ისმის ღრიალი: „ჩემო შვილო! დედა-ჩემო.“

45) სენნახერიბ.

46) დალილა.

47) ერეტიკი,—ერეტიკოსი, ანუ ერესი—ბერძნული სიტყვაა, რომელიც ნიშნავს: განყოფილებას, პარტიას, სექტას; ისეთი სწავლაა, რომელიც არღვევს რაიმე ადამიანის სარწმუნოების წეს-წყობილებას.

48) ვოდუანელები,—ვოროან, სახელი ერთის ღმერთისა სკანდინავიაში.

49) მოზარაბები,—ამ სახელით მავრები უწოდებდნენ ისპანიის ქრისტიანებს, რომელნიც ამათ ქვეშევრდომათ სცხოვრობდნენ.

50) გვებრები,—ცეცხლის თაყვანის-მცემლები.

„მოგვიტევეთ, დაგვეხსენით“! მოჩანს, როგორც უცრუედებათ ყველაფერი, ყოველი იმედი, ყოველი ნუგეში! პირის-სახე იცვლება საშინელის ცეცხლისაგან. ხელ-მეორედ განხორციელდება და კიდევ იცვლება! ცოცხალს თავის-სარქველზედ ესხმის აღუდებელი ტყვია. ოცნების ქვეყანა! აწვალებს და თითონაც წვალებულია; ჭერის მაგიერად — უსაშინელესი და უსაზარლესი ძირი საფლავისა, სადაც ადამიანის სული და გული კოტრიალობს ცეცხლთან ერთად! სიწყვდიადე, ბნელი ღამე, ჰდა ვაება! დაღალულ ქარიშხალს ამოაქვს ცეცხლის ალი, დაუქრობელი; ცეცხლის ნაკადული იბერება, იზვირთება და ავსებს ქვეყანას, მაშინ ზეცა გაიძახის: „ჰარას დროს“ და ჯოჯოხეთი კი პასუხს აძლევს: „ყოველთვის“! და ყოველი სულ-დგმული, ყოველი მოძრავი არსება, ყოველი მცხოვრებელი დედა-მიწაზედ, რომელსაც ოდესმე უზარმაცნია თავის გახრწნილობით, უმრეშნია, უცოდვილნია, ყველა, სულ ყოველი იქარის, იწვის, იდაგვის იფუფქება; გარდაწყვეტილია ყოველისფერი! უბსკრულია! აქ ეჭვი აღარ არის! რა არის აქ, ჩვენ თვალ წინ? ჯოჯოხეთი და ჯოჯოხეთი!

მისი დაშხამული სუნთქვა ჩვენ გადმოგვედო! ვაალის⁵¹⁾ კერის მახრჩობელი კომლი ზეცამდის ადის. ვეზუვი,⁵²⁾ ეტნა,⁵³⁾ ჰეკლა,⁵⁴⁾ სტრომბოლი!⁵⁵⁾ ნუ თუ

51) ვაალი, — ბალ, ბელ, სახელი ერთის ღმერთისა, რომელთაც ფინიკიელები, ბაბილონელები, ქალდეელები და ისრაელები თაყვანსა სცემდნენ, ისე რომ ადამიანს მსხვერპლად სწირავდნენ დასაკლავად.

52) ვეზუვი, — ცეცხლ-მფრქვევი მთა ევროპაში, ნეაპოლის მახლობლად იტალიაში.

53) ეტნა, — ამისთანავე მთა სიცილიაში.

54) ჰეკლა, — ამისთანავე მთა ისლანდიაში.

55) სტრომბოლი, — ამისთანავე მთა კუნძულზედ, სახელად ლიპარ. ; მთა აფრქვევს ცეცხლს და მოწითლო კომლს.

სხვა რაზედმე უნდა იფიქროს ადამიანმა? ჩვენ წინ უსა-
შინელესი საიდუმლოა, საიდუმლო დედა-მიწისა,
რომლითაც გვიფენს სიკვდილს, სიწყვდიადეს! შე-
გვიძლიან დავიხაროთ თავი და შიგ ჩავიხედოთ.
დავინახავთ, რომ განწირულნი საუკუნო საწვალე-
ლად ნაპერწკლებსავით გარბიან და გამოვრბიან, და-
ეცემიან და ცეცხლი მათ ფრთებს ედება. აჰა! ვაგ-
ლახ! შველა არსაიდამ, გაქცევა არ შეიძლება.
უკუ-იქეც! დაბრუნდით თქვენს საპყრობილეში,
ნაკვერჩხალივით გახურებულში! ხელ-ახლად ცეც-
ხლის ზვირთებათ გარდიქეცით! სატანა დაგცინის
და ხარხარებს თავისს საწყვდიადეში! ხელებს იმტე-
რევს, მაგრამ ცეცხლი კი თავისი გრძელი ენებით
ჰლოკავს! ზეთი მათ ხრაკავს, ტყვია მათ სდაგავს,
ფისი მათ ახრჩობს. ამას ბოლო არა აქვს; ადამია-
ნობა დაბრმავებულია. ამ ალიაქოთში ისმის მხო-
ლოდ ორი საშინელი სიტყვა:—„არას დროს“—
„ყოველ დროს“! ოჰ! ღმერთო! ვის შესტკივა იმათ-
ზედ გული?.. მე!.. მე მოვედი, რომ დავიხსნა
ადამიანი! დიახ, ადამიანი—ცოდვილი! ეს ფიქრი
არა მშორდება. ჩემში გაღვიძებულია უზენაესი
სიყვარული! და მეც გადავივლი ყოველს უფს
კრულს. რაც დომინიკმა⁵⁶⁾ დაიწყო—ვე შევასრუ-
ლებ! ჯოჯოხეთი! როგორ აიტანოს ადამიანმა რკი-
ნის თავსახური? როგორ გაჩერდეს ამ საშინელს
თავ-დაღმართზედ ადამიანი? ოჰ, რომი!⁵⁷⁾ ოჰ, იესო!
ადამიანის დაცემა შევაჩერო?! მე ვიპოვე საშუალე-
ბა! ეს საშუალეობა, ჩემს გარდა, წმიდა პავლე მო-

⁵⁶⁾ დომინიკ,—იყო ბერი, რომელმაც ტულუზაში დააარსა თავისი მონასტერი, სახელად დომინიკანელის მონასტერი.

⁵⁷⁾ რომი,—იტალიის უპირველესი სატახტო-დედა-ქალაქი.

ციქულმაც გვიჩვენა: არწივი ყველაფერსა ჰხედავს, მითი გახარებულია, რომ ყველას მიაგნებს და ამაშია მისი გახარებული სიამაყე მისის მაღლა ფრენითა. რა უნდა, რომ ჯოჯოხეთი გაუქმდეს და ზეცა გაირღვეს? ჯოჯოხეთი ცეცხლით უნდა გადაიწვას. ერთმა წუთმა—საუკუნოს უნდა აჯობოს. მცირედმა ტანჯვამ აუარებელს წვალეობას უნდა აჯობოს! ცეცხლ-წაკიდებული დედა-მიწა გააქრობს საშინელს ჯოჯოხეთს. ჯოჯოხეთის ერთი საათი -გააუქმებს საუკუნო ჯოჯოხეთს! ყოველი ცოდვა დაიწვის და სული განწმენდილი იქნება, განსპეტაკებული გამოვა ალიდამ, რადგანაც წყალი განბანს სხეულს და ცეცხლი განბანს სულს. სხეული არის—ჭუჭყი, სული კი არის—სინათლე! ოჰ, უკვდავო სულო, მე შემომიწირავს შენთვის ჩემი თავი! სად არის ის მამა, რომელიც ამას არ იზამდა? სად არის ის დედა, რომელიც ჰხედავს თავის ბავშვს ცეცხლსა და ჯოჯოხეთს შუა და არ მიისწრაფვის მის დასახსნელად, არ იკისრებს მისთვის დამსხნელ ანგელოზად ყოფნას? აი ეს არის თვით დახსნა! საუკუნო გომორრა, ⁵⁸⁾ საუკუნო სიონი! თვით ღმერთი გვაძლევს დახსნის ნებას. კმარა, აღარავინ არის განწირული საწვალეობლად! ზეცა გვაკურთხებს! დიახ, მოვიდა დრო! ვაი, რომ სუფევს ქვეყნიერობის სიავე! იესო ხელ-მეორეთ ანთხევს სისხლს; ყველა ავია, ყველა უვარგისია, ყველა დაცემულია! ყოველ წამს იზრდება ტოტი ცოდვისა, ხე-ცდომილისა, ის ტოტი, რომე-

⁵⁸⁾ გომორრა,—ერთი ოთხ-ქალაქთაგანი, რომელნიც გაშენებულნი იყვნენ სოდომის ველზედ და ციდან ვნელნის ცეცხლით გადაიწვა ეს ქალაქი; აქ იყო ოთხი ქალაქი: სოდომი, გომორრა, ადამა და სევომი; ახლა იქ, სადაც ეს ქალაქები იყო აბრაამის დროს—ზღვა არის, რომელსაც „მკვდარ-ზღვას“ ეძახიან.

ლიც ღმერთს თან აჰქონდა, მაგრამ, ვაი, რომ ევამ ადამიანის ბაგეს გადაუსწია! სარწმუნოება აღარ არის! იუდეი⁵⁹⁾ ერეტიკოსობენ, ბერები აღთქმას არღვევენ, მოლოზნები თმას არ იკრეჭავენ! ერთი ჰგლევს ჯვარსა, მეორე ჰპილწავს წმიდა სხეულს! როგორც ჰინქარ მორეული ზამბახი ჰკნება, ისე ქარწყლდება სარწმუნოება ცდომილ მორეული. პაპა მუხლმოდრეკილია. ვის წინაშე? ღმერთის წინაშე? ოჰ, არა! ადამიანის წინაშე. კეისრის⁶⁰⁾ წინაშე—ისა თრთის. მეფეებმა რომი სრულიად დაიპყრეს, მალე ნინევიის⁶¹⁾ მოახლეთაც გახდება. ერთი ნაბიჯი კიდევ—და ქვეყანა დაღუპული იქნება! მაგრამ, მე მოვედი. მე, აქა ვარ! ჩემი სული აღსავსეა გულმოდგინეობით. ამ აზრით გატაცებული, მე ვარ აქა, რომ გავადვივო ცეცხლი. ოჰ, დედა-მიწავ, შენი სხეულის ცოდვებით მე მოვედი, რომ განვკურნო შენი სული. მე მომაქვს შენი განთავისუფლება, მე მომაქვს შენი ნუგეში. დიდება უზენაესსა! გახარება ყველასა! ქვეყნიერობას მე ცეცხლით მოვფენ! მეც ვიტყვი ბიბლიის სიტყვით: „იყო სინთლე“! და დაინახვენ მაშინ ყველანი გაჩაღებულს საქვეყნო ცეცხლს! მოვფენ დედა-მიწას ნაკვერჩხლებით, გარდავიტან ცეცხლებს ქალაქებში, წავუკიდებ საყოველთაო აუტოდაჭეს,⁶²⁾ უზენაეს,

59) იუდეი,—ეს სახელი დაერქვა ისრაელებს ბაბილონის ტყვეობის შემდეგ.

60) კეისარი,—არის სახელი რომის დიკტატორისა, რომელიც შემდეგ ხელმწიფედ გახდა.

61) ნინეია,—უპირველესი ქალაქი იყო ასსირიელების მეფეებისა.

62) აუტოდაფე,—აღვზნებული ცეცხლი, რომელშიაც რაიმე უნდა გადაიწვას.

ცოცხალს, მხიარულს! ოჰ! აღამიანო— რა რიგ მი-
 ყვარხარ!... (თვალებს ზეტაში აიჭურბს გულ-ხელ-
 დაკრეფილი და ამ აღშოთებულს მდგომარეობაში შენერ-
 დება. იმის უკან, სტენის სიდრმიდან გამოდის ერთი ბე-
 რი, გულ-ხელ დაკრეფილი, თავზედ კაპიშონ ჩამოფარებუ-
 ლი ისე, რომ თვალებსაც ჭთარავს. მეტე გამოვა მეტე
 ბერი, მესამე; ეს ბერები ავგუსტინების ანაფორებში
 არიან ჩაცმულნი, სმა-ამოულებლივ მიუახლოვდებიან დ-
 მინიკანელს და მის უკან დადგებიან, ისე, რომ ეს ვერა-
 ფერს ვერ შეამჩნევს. სწორეთ ამ რიგათ სხვა ბერებიც
 სათითაფოდ გამოდის; ჩუმად, წყნარად და ისევ ისე
 დადგებიან, ერთი მეორეს გვერდით. სუეველას ხელები
 გულზედ აქვსთ დაკრეფილი და კაპიშონებო ზირის-სახე-
 ზედ ჩამოშვებული. თვალების მეტი არა უჩანსთ რა, ისე
 უნდა იყოს გამოჭრილი კაპიშონები სათვალებით; ზირის-
 სახე არც ერთს არ უჩანს. ეს ბერები ისე უნდა დადგენ,
 რომ ირგვლივ შემოერთებენ დომინიკანელს. გამოვა
 ურკელის ეპისკოპოზი, საეკლესიო მანტიაში, ხელში
 ევარჯენი უჭირავს, თავზედ მიტრა ხურავს და ამას
 შემოჭვება ორი არსი-დიაკონი; ეპისკოპოზი ნელა და
 დინჯათ მოდის. ბერები გზას მისტეემენ და ისევ შეუერთ-
 დებიან ერთმანერთს. ამას მოჭვება მონასტრის უფრო-
 სი წინამძღვარი, რომელსაც ზირის-სახე ანდილი აქვს,
 კაპიშონ ჩამოუფარებელი, სხვას კი ეველას კაპიშონები
 ჩამოფარებული აქვსთ. ეპისკოპოზი ბერების წინ დადგე-
 ბა; ეს სტენა ისე უნდა მოხდეს, რომ დომინიკანელმა,
 რომელსაც ზეტისაკენ მიუჭურია თვალები და ამ დროს
 ავანსტენაზედა სდგას, არა შეამჩნიოს რა, რომ მის კარ-
 შემო ამდენი ბერები შობრადბენ. სტენაზედ თან და თან
 ხელდება. ბერები ოცამდისინ უნდა იყვნენ.)

მეუხვილე სანახავი

დომინიკანელი, ურგელის ეპისკოპოსი, მონასტრის
წინამძღვარი და 20 ბერი

ურგელის ეპისკოპოსი. იყავით მოწმად, რომ მე, იოანე ეპისკოპოსი მოვედი აქ ამ კაცის დასასჯელად, დამნაშავე არის თუ არა, სულ ერთია. ჯერ უნდა გამოვჰკითხო და ჩვენება ჩამოვართვა, რადგან კანონით, რომლითაც დაისჯება კაცი, საჭირო არის გამოეცხადოს ბრალდებულს კანონის გარდაწყვეტილება. (დომინიკანელი მიიხედავს; უველას გულ-ცივად შესცქერის; აწაუთარს მღელფარებას ან იჩვენებს; შეჭყურებს ეპისკოპოსს). ვინა ხარ?

დომინიკანელი ბერი. ბერი დომინიკანელი.

ურგელის ეპისკოპოსი. რა გქვძან?

დომინიკანელი ბერი. ტორკვემდა!⁶³⁾

ურგელის ეპისკოპოსი. ამბობენ, რომ შენ ბავშვობიდანვე ხარ აღსავე ავი სულითა და საზარელი ოცნებებით ხარ შეჭურვილი. მართალია თუ არა?

ტორკვემდა. მე ყველაფერს ისე კხედავ, როგორც ჩემი თვალი მიჩვენებს.

ურგ. ეპისკოპოსი. მოჩვენებასა ჰხედავ!

⁶³⁾ ტორკვემდა, — იყო ბერი. ისპანიის პირველი ლენერალ-ინკვიზიტორი იყო, 1483 წლიდან სიკვდილამდე შესანიშნავი კაცი თავისი მძინვარებით, რის მიზეზითაც ხალხს ათასობითა ჰგზავნიდა ცეცხლში დასაწვავად; ტორკვემდა დაიბადა 1420 წ. და გარდაიცვალა 1498 წელს. ტორკვემდამ განდევნა ებრაელები ისპანიიდან. ამან დაამტკიცა გარდაწყვეტილება 8,800 კაცის სიკვდილით დასჯისა, 100,000 კაცი სამუდამოდ დაპატიმრებისა, კატორღაში გაგზავნისა, გადასახლებისა, წვალებისა, და სხვ. ვიქტორ ჰიუგომ ამ დრამაში ჩინებულად წარმოგვიდგინა საშინელი ხასიათი და გავლენა ამ ტორკვემდასი და იმ დროისა, როცა ეს კაცი არსებობდა დედ-მიწის ზურგზედ.

ტორკემადა. რაც გინდათ ის დაარქვით, რასაც მე ვხედავ. მე ვხედავ ღმერთს! (შეჭხუდავს ოქროს ჯვარს, რომელიც გალაფნის კედელზედ ურჭვია) ღმერთო, რა გინდა ჩვენგან? რა შეგვიძლიან ჩვენ, შენ მსახურთა, შენს წინაშე? რომ ვხედვიდეთ მარტო ერთს შენს მცნებასა, და მეტს არასფერს გარსა მისსა—ოჰ, საშინელებაა; მაგრამ მე, ღმერთო, მე რა შემიძლიან?

ურგ. ეპისკოპოსი. მიპასუხე! ამბობენ, ვითომც შენ ამტკიცებდე, რომ ჩვენ, მსწავლულნი შემცდარნი ვართ, რომ ურწმუნო გვძულს, ვითარცა გველი?

ტორკემადა. თქვენ შემცდარნი ხართ, მამანო-ეპისკოპოზონო!

ურგ. ეპისკოპოსი. ჭია!..

ტორკემადა. ურწმუნო უნდა გიყვარდეთ და მერე შეველა მისცეთ!

ურგ. ეპისკოპოსი. ამბობენ, რომ შენ ცრუ-შემეცნებამ გაგიტაცა, რომლის მიზეზით დაიღუპა დიდიე⁶⁴) ლომბარდელი და შენის ფუქის ფიქრით დარწმუნებით ამტკიცებდე, რომ ჯოჯოხეთი ჰქრება და იწვის ცეცხლში და რომ ცეცხლში დამწვარი სული ზეცას აღის და ამისათვის ამბობ, რომ ყოველი სხეული უნდა დაიწვას.

ტორკემადა. დიახ, ეგ ჭეშმარიტია!

ურგ. ეპისკოპოსი. უგუნურო! დაბრმავებულხარ შენის შეცდომილებით. მაგრამ ეგ არის ხე-მწუხრისა, და ფესომისი არის—შეცდომილება.

ტორკემადა. სულსა სძულს სხეულის შეხება, ამ მაცთურთანა-მგზავრისა. ყოველი დამწვარი—განწმენდილია!

ურგ. ეპისკოპოსი. შესაზარი სწავლა-ქადაგებაა!

ტორკემადა. ოჰ, არა!

ურგ. ეპისკოპოსი. ტყუილია!

⁶⁴) დიდიე-ლომბარდელი,—ისპანიის ეკლესიის ერთი წმიდათაგანი.

ტორკვემდა. არა, ქეშმარიტია! და მეც ასე ვმოქმედობ.

ურგ. ეპისკოპოსი. ოჰ, გველო!

ტორკვემდა. მრწამს იგი! ღიახ!

ურგ. ეპისკოპოსი. უკუაგდე, თორემ... გაფთხილდი! მე, შენი მეუფე, გიბრძანებ მოინანიე ყველაფერი და უკუაგდე ცრუ-რწმუნება.

ტორკვემდა. შენი მორჩილი მოწაფე ვარ,—ტყუილი არ შემიძლიან, მტკიცეთა მრწამს ყოველისფერი!

ურგ. ეპისკოპოსი. წინააღმდეგი ხარ!

ტორკვემდა. ლატრანის⁶⁵⁾ სობორო და პაპა ინოკენტი მესამე ჩემს მხარეზედ არიან!

ურგ. ეპისკოპოსი. უკუაგდე სწავლა შენი! ბრუნო ანჟერელმა⁶⁶⁾ მოინანია ყველა ცოდვა, რომ დიდებულება დაემსახურებინა.

ტორკვემდა. დიდებულება მე არ მინდა!... უმცირესობა მინდა!

ურგ. ეპისკოპოსი. ამპარტავანო!

ტორკვემდა. არა, რწმუნებული ვარ!

ურგ. ეპისკოპოსი. მაშ სთქვი, რა გწადიან?

ტორკვემდა. მწადიან ფეხ-შიშველა რომში წასვლა, რომ კურთხეულს წმიდა მამას ვაცნობო...

ურგ. ეპისკოპოსი. იმის ბრძანებითა გსჯი მე ახლა, ძაღლო!

ტორკვემდა. ძაღლი თავისის ყეფით მწყემსს აღვიძებს; მე გავალვიძებ რომის პაპას. მე უნდა მომისმინოს!

ურგ. ეპისკოპოსი (უჩვენებს ან ბერზე იქ მდგომ ბერებს). შვილნო ჩემნო, ჰხედავთ რა აფთარია ეს ადამიანი!

ტორკვემდა. ღიახ, იმიტომ რომ მწყალობელია ის! (მადლას ტას ხელს გაუწვდენს) „სარწმუნოება სიყვარულით ინთება“, სთქვა ყოვლად წმიდა პავლემ.

ურგ. ეპისკოპოსი. შემცდარი ხარ, რომ ეს სიტყვა მოგყავს. მთელს ქვეყანაზედ დღათ პატივცემული მამა-მოძ-

⁶⁵⁾ ლატრანის სობორო,—უძველესი მონასტერი ისპანიაში.

⁶⁶⁾ ბრუნო-ანჟერელი—იყო დომინიკანელი ბერი; ინკვიზიციამ შეიპყრო და ცეცხლში დაწვა 1600 წელს, როგორც ერთი უმთავრესი ერეტიკოსთაგანი.

ღვარი სიკსტ⁶⁷⁾ მეოთხე ეძებს საკურთხეველს არა მძაფრს და არა სასტიკს. მისი მოწყალებითი მიხედვა აგრეთვე უდიდესია, როგორც სიწმიდე. იმას უნდა, რომ ფარ-ხმლად ქეშმარიტებამ ღვთის მოტევება იქონიოს. წმიდა მწვალებელთა სისხლის სამართალი მოღბა. პაპა თავის მარჯვენას უფრო ხშირად აღაპყრობს მისთვის, რომ აკურთხოს და არა მისთვის, რომ დასაჯოს. ცეცხლში გადაწვა ახლა იშვიათია.

ტორკვეძადა. ეს სისუსტე ზარ-დამცემია. ჯოჯოხეთის აღი უფრო მაღლა ადის და უფრო ძრიელია, ვიდრე აღო ცეცხლისა.

ურგ. ეპისკოპოსო. უბედურო, გაშავებულო სულო! მაშ რა გინდა?

ტორკვეძადა. ქვეყნის დახსნა.

ურგ. ეპისკოპოსო. რა საშუალებით?

ტორკვეძადა. ცეცხლითა და ალით!

ურგ. ეპისკოპოსო. ითრთოლე! ეგ საშუალება საშინელია!

ტორკვეძადა. თვითან დამსხნელი ვერ ირჩევს საშუალებას.

ურგ. ეპისკოპოსო. მაშ სთქვი, რის იმედი გაქვს?

ტორკვეძადა. გამარჯვებისა, თუ ღმერთი შემეწევა.

ურგ. ეპისკოპოსო. ვნახოთ! (უჩვენებს ტორკვეძას ახლად გათხრილს საფლავს) შიგ ჩადი!

ტორკვეძადა. ეს რა არის?

ურგ. ეპისკოპოსო. საფლავი.

ტორკვეძადა. კარგი! (შიდის საფლავთან.)

ურგ. ეპისკოპოსო. გაჩერდი! ღრო კიდევ გაქვს!

ტორკვეძადა. (საფლავთან მიახლოებული) introjbo.

ურგ. ეპისკოპოსო. მოიფიქრე!

⁶⁷⁾ სიკსტი მეოთხე, — რომის პაპა იყო, რომელმაც შემოიღო ინკვიზიცია ისპანიაში.

ტორკვემდა. (ზეცას ადაპერობს თავაღებს) ოჰ, ღმერთო, დასა-
ჯე შენი საკურთხევის მსახური და წინასწარმე-
ტყველი შენი და აღსრულდეს ნება შენი. (მიჰს
საფლავის ჰირთან და გაჩერდება).

ურგ. ეპისკოპოზი. შენი ეპისკოპოზის მორჩილი უნდა იყო.
მონასტერში ამაყი თავი არის შეურაცხება მონას-
ტრისა. ეკლესიის ვალია დაჰმარხოს ის, ვინც
არღვევს იმის კანონს.

ტორკვემდა (საფლავის საზირასა დგას). ამინ!

ურგ. ეპისკოპოზი. დაგემორჩილდი, ბერო! გიბრძანებ მორ-
ჩილებას!

ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზი. ჩადი ერთს საფეხურზედ! (ტორკვემდა
ჩავა ერთს საფეხურზედ.) ქრისტეს გულისათვის უკუ-
აგდე ყველაფერი!

ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზი. ჩადი! (ჩავა მეორე საფეხურზედ.) უკუაგდე!
ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზი. ჩადი! (მესამე საფეხურზედ ჩავა) მე, ეპისკო-
პოზი და მსაჯული შენი გიბრძანებ უკუაგდო შენი
საზარელი და მატყუარა სწავლა-ქადაგება!

ტორკვემდა. არა, ქეშმარიტია!

ურგ. ეპისკოპოზი. პატივი მეცი!

ტორკვემდა. არა!

ურგ. ეპისკოპოზი. ჩადი! (ტორკვემდა ჩადის. ტანი მისი სახე-
რამდინა სჩანს. ეპისკოპოზი მიუხსლოვდება და უჩვენებს
საფლავზედ.) ჰხედავ, მანდ ჯამში წყალია; ის—პუ-
რია ქერისა. მზის სინათლეს ველარ ელირსები;
ვარსკვლავი და ცისკარი განქრება შენთვის საუკუ-
ნოდ!

ტორკვემდა. იყოს ნება ღვთისა!

ურგ. ეპისკოპოსა. ჩადი! (ჩავა; მარტო იმისი თავრ-ღა სჩანს საფლავიდან.) გირჩევ, მოიფიქრო! მანდ შენ უპაეროდ განქრები, ვითა მაშხალა! შიმშილი, წყურვილი, სიკვდილი, საშინელება!

ტორკვემდა. მშვენიერება!

ურგ. ეპისკოპოსა. ჩადი! (ტორკვემდა საფლავიდან აღარა ჩანს).

ტორკვემდა (საფლავიდან). სულ ძირსა ვდგევარ.

ურგ. ეპისკოპოსა. დაათარეთ ქვა!

ტორკვემდა (საფლავიდან). აღასრულეთ! (ეპისკოპოსი სეკით ანიშნებს და ორი ბერი საფლავს ქვას დაადებენ ისე რომ ჰატარათ ღია დარჩეს; მოშორდებიან. ეპისკოპოსი დაიხნიქება და საფლავში ჩასძახის)

ურგ. ეპისკოპოსა. იესო ქრისტეს სახელით! ერთს წამს უკან გვიან-ღა იქნება! შენ გელის სიწყვდიადე! უკუაგდებ თუ არა?

ტორკვემდა (საფლავიდან). არა!

ურგ. ეპისკოპოსა. მაშ განისვენე საუკუნოდ! (ორივე ბერი დაათარებენ ქვას და დაგლისავენ.) აბა, ძმანო, ახლა ვილოცოთ! (ეველანი სელებს გულზედ დაიკრევენ; ბერები წყვილ-წყვილად დადგებიან და ისე გადიან სტენიდან, ნელა, დინჯათ; ეპისკოპოსი ეველასე ბოლოს ისმის ამათი გლგვის გალობა; გალობა თან და თან მისწყდება).

გალობის ხმა De profundis ad te clamavi, Domine. (ღრმად აღმოღაღად ვეავ შენდამი უთალო!)

ტორკვემდა (საფლავიდან). ღმერთო, შეიცოდე საცოდავი ქვეყანა!

გაღობის ხმა. Libera nos (გვისსენ ჩვენ უფალა!)
 ტორკვემადა (საფლავიდან). ღმერთო ჩემო, მიხსენ მე!

მეჩვენი სანახავი

ტორკვემადა (საფლავში) დონ სანჩო და დონნა-როსა.

(დონ-სანჩო და დონნა-როსა გამოვლენ ბღიდან; ჰატანა ხანს შეჩერდებიან; ერთმანერთს დასტკეკდებიან და აქეთ-იქით იუუ-რებიან. სიხუმეა; შუა ღამეა).

სანჩო. ხედავ, რადგანაც ჩვენ ერთმანერთი გვიყვარს სიყრმი-დანვე, ჩემი ხელი შენ გეძებს, რომ ჩემსკენ მოგიყვანოს და არ მესმის კი: შენ გეძახის ჩემი გული—თუ შენ უძახი ჩემ გულს? როზა, ჩვენ თავზედ რა-ღაც საიდუმლოება ტრიალებს; ხან და ხან დამაფიქრებს ხოლმე ეს საიდუმლო; ამ მონასტერში ჩვენ ერთადა გვზრდიან; მაგრამ ჩვენ ვინა ვართ, რა ვართ? შენ არ იცი, აქ რათა ვართ დამწყვდეული? ეჰ, ჩემთვის სულ ერთია, შენ სიყვარულს არავინ მიშლის; მე რაინდი ვარ, შენ კი ჩემი მანდილოსანი. ჩემს სულზედ რათ ვამბობ, არ ვიცი; ჩემი გული და სული შენი ტკბილი სუნთქვაა; სუნთქვა და ზეცის ალი გამოდის შენის პირიდან და ბრჭყვინავს შენს თვალებში. როცა შენ ჩემთან არა ხარ, მე ჩემს გულს ველარა ვგრძნობ ხოლმე. შენი პირ-ბადე მიშლის. ერთი მაკოცე!

როსა. არა! (ღოყასუდ აკონინებს და სანჩოს მკლავზედ დაეყრდნობა და თითით ზეცაში ვარსკვლავს უჩვენებს). აი იმ ვარსკვლავსა ჰხედავ?

ტორკვემადა (საფლავიდან). ღმერთო! დაიხსენ ქვეყანა!
 გაღობის ხმა. Jte, pax sepulcheris!

ტორკვემადა (საფლავიდან). უფალო შემიწყალე!

როზა. გესმის—გალობა?

სანჩო. არა! რაღაც გოდება მესმის.

გალობის ხმა (თან-და-თან შესწევება). *Onus grave super caput.*

როზა. გესმის—გალობენ!... ღამე გალობა, უპ რა კარგია. გალობა, ეს ხმა რომ ზეცას შეჰხარის; დედა-მიწა აღსაფსება სიყვარულით. მაშ, ჩვენც გვიყვარდეს ერთ-მანერთი.

გალობის ხმა. *Miserere!* (მიწყალე მე ღმერთო).

ტორკვემადა (საფლავიდან). *Miserere!* (მიწყალე მე ღმერთო).

სანჩო. არა, მეთქი, ეს გოდებაა! ვილაც იძახის. შემცდარი არა ვარ. საიდან ისმის ეს გოდება?

როზა. ეკლესიიდან. ეს სალამოს ლოცვაა!

სანჩო. არა! არა!

როზა. ბნელა, არა ჩანს-რა!

ტორკვემადა (საფლავიდან). იესო ქრისტე!

სანჩო (შეამხნევს ქვას, რომელიც საფლავს აფარია). აი, აქ არის, აქა!

როზა. მეშინიან!

სანჩო. შიგ ვილაცა არის!

როზა. მკვდარი ლაპარაკობს!..

ტორკვემადა (საფლავიდან). ოჰ, ღმერთო! მამაო ჩვენო!

სანჩო. ცოცხალი კაცია დამარხული ამ ქვის ქვეშ!

როზა. არ მიეკარო! მოჩვენებაა! მკვდარი გამოვა მანდ-დან!

სანჩო (სისტიკად). მოდი მიშველე! (დაიხრქებს და ქვის დაძვას სცდილობს; როზა შეეღის). თუ ვინმე დამნაშავე არის

აქ ჩაფლულო, შენგან იქნება განთავისუფლებული.
(ქვას უურს დაადებს და ჩასძისებს) მანდ ვინა ხარ?

ტორკვემდა (საფლავიდან). მიშველეთ!

სანჩო. მოითმინე! (ორივენი ქვის აწყვასა სცდილობენ) ვერ-
დავსძრავთ ამ ქვასა! ნეტავი რითიმე მაინც ავსწიოთ.
(უცებ შგამხნევს ერთს საფლავსუდ გალავნის მასლობ-
ლად რკინის ჯვარს). აი, ჯვარი! (ადგება და ჯვართან
მიდის).

როზა (შეახერებს). მოიცადე, მოიცადე!

სანჩო (საფლავისკენ მიიხედავს). ოჰ, უბედურო!

როზა. მეშინიან, ჯვარს ხელი არ ახლო, ცოდვაა; არ იქ-
ნება!

სანჩო. ცოდვა იქნებოდა, რომ ხელი არ მეხლო, თუ კაცს
უშველის. ვიღებ! ღმერთი შემიწყალებს. (ამოაძრობს
რკინის ჯვარს).

როზა (რკინის ჯვართან ზირ-ჯვარს იწერს). O crux, ave!

სანჩო (შინჯავს ჯვარს). კარგი ბერ-კეტია! აბა, ახლა მიშვე-
ლე! (მიიტანს საფლავთან ერთს ქვას, ზედ ჯვარს და-
აურდობს და საფლავის ქვაში შესწევს ჯვარს და ორივე-
ნი ზედ დააწვებიახ) დიახ, სიკვდილი ადვილად
თვალს არ გაახელს; ძნელი ყოფილა! (ცოტას შეი-
სვენებენ). საკვირველი ადგილია მონასტერი! ხან და
ხან საოცარი საქმეები ხდება ხოლმე აქა.

როზა. ღმერთო! მეშინიან ეთრთი!

სანჩო. რა მძიმე ქვაა!

როზა. აჰა, დაინძრა, დაინძრა! (ქვას დანძრევს).

სანჩო. მოდი, მომეხმარე! (როზა დააწვება ჯვარს, სანჩო მეო-
რე ქვას ახლო მისწევს და ახდის საფლავს).

როზა (სიხარულით ტაშს უკრავს). ახ, რა მიხარიან!

სანჩო (ჩახედავს საფლავში). ოჰ, რა საშინელი და ბნელი
აკლდამაა! (ტორკვემდა ამოვა საფლავიდან წესარად.
დაატყრდებდა ხან სანჩოს, ხან როზას).

რაზა. ცოცხალია, ცოცხალი! ეს ბერია, მოხუცი! ახ რა ბედნიერებაა, რომ აქ ვიყავით და ამისი ხმა გავიგონეთ.

ტარკვემაძე. თქვენ მე ახლა სიკვდილიდან დამიხსენით; გეფიცებით, ჩემო შვილებო, რომ მე მაგიერს გადაგიხდით!

კოტე ყიფიანი.

(შემდეგი იქნება)

წინაპრების თაყვანის-ცემა კავკასელეზში

პროფ. მ. მ. კოვალივსკისა

(თარგმანი)

სხვა და სხვა სარწმუნოებრივ ჩვეულებათა შორის, რომლებიც დღემდის დარჩენილა კავკასიაში, ყველაზედ უფრო გავრცელებულია წინაპრების თაყვანის-ცემა. ეს კულტი არსებობს როგორც არიელ-ოსებში, ისე ქართველ-ფშაველებში, ხევსურებში და თუშებში, როგორც ქრისტეს მიმდევარ ხალხებში; ისე მაჰმადიანებში. წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტს იმდენად ღრმად აქვს ფეხი გადგმული, რომ ქრისტიანობამ არამც თუ ვერ განდევნა იგი, არამედ თვითონ მიიღო ზოგიერთი ფორმა ამ კულტისა. მაგალითად, ფშაველების და ხევსურების მთელი ქრისტიანობა არის მხოლოდ მფარველ-ანგელოზების თაყვანის-ცემა, განსაკუთრებით გაბრიელ და მიქელ მთავარ-ანგელოზებისა. ისინი წარმოიდგენენ ანგელოზებს ოჯახის მფარველ-სულებად; ყოველს ოჯახს თავისი ანგელოზი თუ წმინდა სული (ხატი) ჰყავს, რომელიც არის მფარველი მხოლოდ ამ ოჯახის, მონაწილე მისი სიხარულის და მწუხარებისა, მონაწილეობას იღებს ამ ოჯახის სხვა ოჯახთან ბრძოლაში.

ხშირად გავგიგონია ჩვენ ფშაველებში: „ჩვენმა გვარმა გაიმარჯვა ბრძოლაში, თუმცა მათი მფარველი-ანგელოზი (ხატი)

ჩვენსაზე უფრო ძლიერია და შემძლებელია“. ანგელოზების თაყვანის-ცემა იმდენად განვითარებულია ფშაველებში, რომ არამცთუ-ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს, არამედ ქრისტეს ცხოვრება და სხვა ქრისტიანული ჭეშმარიტებანი უცხოა მათთვის; ისინი დიდებულად უქმობენ გაბრიელ და მიქელ ანგელოზების დღესასწაულებს, აგრეთვე საოჯახო და ადგილობრივ მფარველ სულების დღეებს და სრულიად ყურადღებას არ აქცევენ შობას და აღდგომას.

მაჰმადის სარწმუნოება ყოველთვის უფრო სასტიკად ეპყრობა ძველ, წინანდელ სარწმუნოების ჩვეულებებს. მაჰმადმასრულიად აღუკრძალა არაბებს ძველი მკვდრებისათვის მსხვერპლის შეწირვის ჩვეულება. ამიტომაცაა, ალბად, რომ კავკასიის იმ ნაწილებში, სადაც მაჰმადიანობა უფრო დამკვიდრებულია, როგორც მაგალითად, დაღესტანსა და აღმოსავლეთ პროვინციებში (კასპიის ზღვის ნაპირას) წინაპარების თაყვანის-ცემა სრულიად გადავარდნილა და ერთად-ერთი ნაშთი, დარჩენილი ამ ძველის ჩვეულებისაგან, არის მცხოვრებლების პატივის-ცემა მართლმორწმუნეთა საფლავებისადმი. მაგრამ სულ სხვა დასავლეთ ადგილებში, სადაც მაჰმადიანობამ ასის წლით შემდეგ განდევნა ქრისტეს სარწმუნოება და დაიკავა მისი ადგილი, მაგრამ სადაც მაჰმადიანობა დღესაც მხოლოდ გარეგნულად არის აღსარებული. აქ მტკიცედ არის დაცული წინაპრების თაყვანის-ცემა როგორც მაჰმადიანებში, ისე ქრისტიანებში; ორივენი ერთნაირის სისწორით და წესიერად ასრულებენ ამ კულტის ლოცვებს.

ზემო ნათქვამიდან სჩანს, რომ წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტი საზოგადო თვისებაა კავკასელ ტომებისა, რომ მისი წარმოშობა ეკუთვნის იმ ხანას, როდესაც არამც თუ მაჰმადიანობა, ქრისტიანობაც არ იყო გავრცელებული, ყოველ შემთხვევაში მესამე საუკუნეს ქრისტეს დაბადების შემდეგ, ესე იგი იმ დროს, როდესაც ქართველები და ის ტომები, რომლებიც სცხოვრობდნენ საქართველოში, ისიც იყო იწყებდნენ ქრისტეს სარწმუნოების მიღებას.

ქვემო მოყვანილი დაწვრილებითი ცნობები შევკრიბე პირადად ჩემის სამის მოგზაურობის დროს კავკასიის მთებში; მე ვმოგზაურობდი ფილოლოგ V. Möller-თან და ადგილობრივ მცხოვრებ ოსებთან და ქართველებთან ერთად, რომლებს წინად ჩემი შაგირდები იყვნენ მოსკოვის უნივერსიტეტში, და აგრეთვე ქართველ და ოსის მღვდლებთან ერთად, რომლებიც დახმარება განსაკუთრებით ძვირფასი იყო ჩემთვის, რადგან მათ კარგად იციან თავიანთი მხარე და თავისუფლად ლაპარაკობენ რუსულ ენაზე.

ვბინავდებოდი ჩემის წინანდელ შაგირდების ან მასწავლებლების და მღვდლების სახლებში და თავისუფლად ვიკვლევდი ადგილობრივ ზნე-ჩვეულებათ. ხშირად ვესწრებოდი მამასახლისების კრებებს და ადგილობრივ მკვიდრთა შემწეობით ვკრებდი ცნობებს; საყურადღებო ცნობებს მაძლევდა სხვა და სხვა ოქმები და განაჩენები, რომლებიც ზოგიერთ ალაგას რუსულად იყო შედგენილი, ზოგან კი ქართულად ან არაბულად. მე საკუთარის ხარჯით ვათარგმნიებდი ამ ქაღალდებს მოხელეებს, მასწავლებლებს, უფრო ხშირად კი საოლქო სამმართველოების მდივნებს. დაუფასებელი სამსახური გამიწია თავად ურუზშიევის დახმარებამ, იმ ურუზშიევისა, რომელიც ამ 24 წლის წინად თან ახლდა ცნობილს მეცნიერს ლიბიხს მისს იალბუზის გარშემო მოგზაურობის დროს. თავადი ურუზშიევი ჩემთანაც მოგზაურობდა კავკასიის ქედზე, გამაცნო შიგნითა ნაწილი იალბუზისა, აგრე წოდებული ბალქარია ან სათათრო ნაწილი, გამაცნო აგრეთვე სვანეთი და იქური თავადები დადიშქელიანები, რომლებმაც თავის მხრივ ბევრი ცნობა და განმარტება შემძინეს.

ჩემის მესამე და უკანასკნელის მოგზაურობის დროს, რომლის საგანი იყო ფშევტის და ხვესურეთის მოვლა, მეტად საიმედო ხელმძღვანელობა გამიწია ბ. შატლიშვილმა, სასამართლოს თავმჯდომარემ, რომელმაც კარგათ იცოდა ქართული ენა.

ყოველისავე ამის გადმოცემა საქიროდ დავინახე, რომ ჩემმა ცნობებმა მეტი ნდობა დაიმსახურონ, ვიდრე ეს მიღე-

ბუღალა მგზავრების შენიშვნების შესახებ. მე სწორედ მწყალობდა ბედი, რომ ყოველთვის მყავდა თან ისეთი სანდო კაცი, რომელმაც იცოდა ადგილობრივი ენა, ზნე-ჩვეულებანი და შეეძლო ჩემ მიერ შეკრებილის ცნობების შემოწმება.

ახლა გადავიდეთ პირდაპირ წერილის საგანზე, მაგრამ ჯერ მოკლედ გავაცნობთ მკითხველს იმ ტომების სოციალურ წეს-წყობილებას, რომლებში დღემდის დარჩენილა წინაპრების თაყვანისცემა. ეს მით უფრო აუცილებელია, რომ წინაპრების თაყვანისცემის კულტი არის უმთავრესად საოჯახო კულტი; ამიტომ თუ არ გავიცნობთ ამ ტომების საოჯახო წეს-წყობილებას, საოჯახო კერის ორგანიზაციის საფუძველებს, ვერ ვიქონიებთ ჭეშმარიტს წარმოდგენას ხსენებულ კულტის შესახებაც.

ყველაზედ უწინარეს უნდა შევნიშნოთ, რომ კავკასიელ მთიულების საზოგადოებრივი წეს-წყობილება არის საოჯახო—სათემო ტიპისა, რომელსაც საფუძვლად უდევს ერთი საზოგადო წინაპრისაგან წარმოშობა, ერთობა მიწა-წყლისა და მის შემოსავლისა.

ეს თემები შესდგებიან 30 ან 40 კაცისაგან, სცხოვრობენ ერთად ერთს ეზოში, ერთად უძღვებიან მეურნეობას, ერთად განაგებენ თავიანთ საქმეებს და საერთო ბედლებში ინახავენ საზრდოს.

იშვიათად შეხვდება ადამიანი ამ თემების სახლებზე უფრო თავისებურს შენობას. ეს სახლები აშკარად გიჩვენებს, თუ როგორ შეუძლიანთ ერთად მოწყობა და ცხოვრება ათს თუ მეტს ცოლ-ქმარს. როგორც ყველაზედ უფრო ტიპიურს მე ავიღებ ოსურს სახლს.

ოსური სახლი შესდგება რამდენისამე შენობისაგან. შუა ადგილი უკავია აგრე წოდებულს კხადცარს. კხადცარი წარმოადგენს დიდის ზალის მსგავსს სამზარეულოს. ოთახის შუაში მოთავსებულია კერა და ზევდთ სახურავში დატოვებულია კვამლის გასასვლელი ადგილი. სახურავის კოჭზე ჩამოკიდებული რკინის ჯაჭვი (ნაჭა)— „რაკხისი“, რომელიც ჩამოდის კე-

რამდის. ამ ჯაჭვზე ჰკიდებენ დიდს ქვას, რომელშიაც ყოველ დღე სადილს ამზადებენ მთელის ოჯახისათვის. კერის მარჯვნივ სდგას დიდი ხის სკამი, რომელზედაც სადილობის დროს შეუძლიანთ დაჯდენ მხოლოდ მამაკაცებს. მარცხნივ სდგას საქალბო სკამი.

ქხადცარის, როგორც ვსთქვით, ცენტრალური ადგილი უკავია და ყველაზე მეტი მნიშვნელობა აქვს ოსის სახლში. ქხადცარის ორსავე მხარეზე მოთავსებულია თვითოეულის ცოლ-ქმრისათვის ცალკე დასაძინებელი სადგომი; ამ სადგომებს „ვატებს“ ეძახიან. მდიდარ სახლებში გარდა ამისა არის სტუმრებისათვის (კუნაკებისათვის) განსაკუთრებული სადგომი—„საკუნაკო“, რომელიც პირდაპირ შეერთებული არ არის ოჯახის სადგომთან. ამგვარად ყველა ცოლიან კაცს აქვს თავისი დასაძინებელი ოთახი; უცოლონი იძინებენ ერთად ან ქხადცარში ან საკუნაკოში, ანა და კიდევ ზაფხულში სრულიად გარედ. ბევრს ოსურს სახლს გაკეთებული აქვს ქხადცარის ზევით მრგვალი ან ოთხკუთხიანი კოშკი. ასეთს კოშკებს წინად ხშირად შეხვდებოდა ადამიანი, მაგრამ რუსეთის მთავრობამ უბრძანა ოსებს მათი დანგრევა: ამით უნდოდათ საგვართაშორისო ბრძოლების მოსპობა, რომლებიც ამ 30 წლის წინად ჩვეულებრივი მოვლენა იყო მთიელებში. ასეთი კოშკი ბევრია სვანეთში; სვანეთის სოფელი პირველ შეხედვაზე ცოტათი საშუალო საუკუნოების ბოლონისა მოაგონებს კაცს, ან დღევანდელს სიენას და ფლორენციას.

ამ აწერის შემდეგ მივმართოთ პირდაპირ ჩვენს საგანს.

ყველგან, სადაც არსებობს წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტი, იგი მჭიდროდ დაკავშირებულია ერთის მხრით საოჯახო კერის კულტთან, მეორეს მხრით ხალხის წარმოდგენასთან საიქიო ცხოვრების შესახებ. კავკასიაში დღემდის დარჩენილი რელიგიური ცერემონიები და რწმენანი სრულიად ეთანხმებიან იმ დასკვნათ, რომელთაც დაადგნენ ფუსტელ დე-კულანჟი და სხვები აღმოსავლეთის სამღრთო წიგნების და უძველეს საისტორიო მწერლების და ფილოსოფოსების შესწავლის დროს.

უპირველესად უნდა მივაქციოთ ყურადღება იმ გარემოებას, რომ მთიელებისათვის კერა და ოჯახი ერთი და იგივეა. უმძიმესი შეურაცხყოფა ოსისათვის იქნება ის, რომ უსურვოთ: „სამუდამოდ ჩაჰქრეს შენს კერაში ცეცხლითქვა“. ეს მისთვის იგივეა, რომ მთელის ოჯახის დაღუპვა უსურვოთ. მაგრამ მარტო კერა არ არის განსაკუთრებული საგანი კულტისა; ასეთივე ნივთია ქვაბი, ნაჭა და სხ., ყველაფერი, რაკი დაკავშირებულია კერასთან და საჭიროა საქმელის მოსამზადებლად. არც ერთი ოჯახი, რაც უნდა გაჭირვებული იყოს, არ გაჰყიდის არც ერთს ამ ნივთთაგანს, რადგან ყოველი მათგანი იმგვარადვე წმინდაა მისთვის, როგორც წინაპრის საფლავი. ამ ნივთებს ადგილობრივ მკვიდრთათვის *extra commercium*-ის *) მნიშვნელობა აქვს. ოსის ოჯახი უფრო ადვილად გაჰყიდის მიწას, ვიდრე თავისს წმინდა ნივთებს; მისის შეხედულებით ნაჭის მოპარვა ყველაფერზე უმძიმესი დანაშაულობაა. თვით კაცის მოკვლაც უფრო იოლი დანაშაულობა, რადგან ამ დანაშაულობის გამოყიდვა შეიძლება ფულით ან საქონლით, „რაკხისის“ ქურდი-კი მხოლოდ სისხლით გამოიყიდის თავს. ყოველი მნიშვნელობიანი და დიდებული მოვლენა ოსის ცხოვრებაში ხდება კერის ახლო, ამიტომაა აქვს მოპოვებული დიდი პატივისცემა ნაჭას.

თვით სიკვდილით დასასჯელისათვისაც საიმედო თავშესაფარია კხად ირი ანუ შუა ნაწილი ოსის სახლისა. როგორც კი შევა იგი შიგ, მაშინვე ხელს წაავლებს ნაჭას. ამით დამნაშავე აცხადებს თავის თავს საოჯახო კერის მფარველობის ქვეშ; რაკი ეს მოასწრო, იგი თავისუფალია სასჯელისაგან, თუმცა ამ ოჯახის რომელიმე წევრის მკვლელიც იყოს. ოსურ ლეგენდებში, რომლებიც შეჰკრიბეს ბოლო დროს ჩემმა შაგირდებმა და გამოსცა ჩემის წინადადებით მოსკოვის საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ, არა ერთი და ორი ამბავი შეგხვდებათ

*) ე. ი. ეს ნივთები ვაჭრობის (კომერციის) გარეშე, მათი არც გაყიდვა შეიძლება, არც ყიდვა. მთარ.

იმის შესახებ, თუ როგორ იცავს მოკლულის დედა მკვლელს მხოლოდ იმიტომ, რომ უკანასკნელმა თავშესაფარი მოიპოვა მისს კხადცარში და ხელი შეაფლო კერაზედ ზევით ჩამოკიდებულს ნაქას.

ყველაზე უწმინდესი ფიცი ოსისა, ფშაველისა, იალბუზელ თათრისა ან ინგუშისათვის კავკავის ახლო-მახლო არის კერასთან თქმული ფიცი, როდესაც ფიცის მთქმელს ხელებში უჭერია ნაქა და ამბობს: „ვეფიცავ ნაქას კერასთან“, ან „ვეფიცავ ნაქის უწმინდესს ოქროს“, ან აგრეთვე „ვეფიცავ საფას“ — ოსების ღმერთს, რომლის მუდმივი ატრიბუტია ნაქა. ასეთს ფიცს ისეთივე ძალა აქვს ოსისა ან მთიულ-ქართველისათვის, როგორც წინაპრების საფლავის ფიცს, ან იმ ფიცს, როდესაც იგი ახსენებს რომლისამე წინაპრის სახელს და აცხადებს: თუ ეს ფიცი ტყუილი იყოს, ეს და ეს ჩემი წინაპარი საიქიოს თავის მტრების გვარს ემსახუროსო.

კერის და ნაქის კულტს საპატიო ადგილი უკავია ოსის საქორწილო დღესასწაულში. ახლად ჯვარ-დაწერილი ქალი, როდესაც პირველად შედის თავის ქმრის სახლში, ვალდებულია ქმართან ერთად ირგვლივ შემოუაროს კერას. ქალის ძმადი უკან მიჰყვება და ხანჯლით შეეხება ნაქას. ყველაფერი ეს იმას ნიშნავს, რომ ოჯახის ახალმა წევრმა უნდა მოიპოვოს ოჯახის კერის მფარველობა და ამ კერამ უნდა დაიცვას იგი.

კერასთან დაკავშირებულია გარდაცვალებულთა კულტი. კერასთან იმართება ალაპები მკვდრებისთვის. ეს ცერემონიები გრძელდება მთელის წლის განმავლობაში გარდაცვალებულის წევრის დასაფლავების შემდეგ. გარდა ამისა წელიწადში რამდენიმე დღე ყოველთვის დანიშნულია ყველა მკვდრის მოსახსენებლად.

ამ ცერემონიებს შორის ზოგიერთები მხოლოდ ოჯახის წევრების თანადასწრებით ხდება, ზოგიერთებს კი გარეშე პირებიც ესწრებიან, რომელთაც პატივი უნდათ სცენ განსვენებულს. დასაფლავება და წლის თავის ალაპი ამ უკანასკნელ

ცერემონიებს ეკუთვნის. ამგვარს დღესასწაულს ესწრება ყველა ახლო-მახლო ადგილების მცხოვრები. დღესასწაულისათვის ჰკლავენ მთელს ფარას ცხვრისას, აგრეთვე ხარებს და ძროხებს და ასეთი დღესასწაული ხშირად ჯდება რამდენიმე ათათასი (?) მანეთი, რაიც სრულიად ალატაკებს ოჯახს.

რაც შეეხება იმ ალაპებს, რომლებსაც იხდის მარტო ოჯახი გარდაცვალებულისა, ისინი გაცილებით იაფად ჯდება, ამით ხშირადაც ჰმართავენ. ყოველ პარასკევს გარდაცვალებულის ქვრივი ცოლი უმზადებს მას განსაკუთრებულს საჭმელს. ამ საჭმელის ნაწილს ცეცხლს შესწირავენ და კერაში აგდებენ.

დიდს მარხვაში ყოველი ოსის ოჯახი იხსენებს გარდაცვალებულთ. წლის განმავლობაში გარდაცვალებულის ტანისამოსს აცვამენ განგებ გაკეთებულს მანეკენს, აჯენენ მას საპატიო ადგილზე; როდესაც სხვები სვამენ, მას აძლევენ საჭმელს და სასმელს პატარა მრგვალ სტოლზე, რომელსაც „ფინგს“ ეძახიან. ამ წვრილმანებს იმიტომ ავლნიშნავ, რომ ასეთს სტოლებს ჰპოულობენ ძველის საფლავების გათხრის დროს ოსეთში

შვიდჯერ ჰმართავენ კიდევ წელიწადში სადილებს როგორც ამ წლის განმავლობაში, ისე წინად გარდაცვალებულ ნათესავების მოსახსენებლად. საკურთხებასა და ალაპებში მონაწილეობას დებულობს ყველა ნათესავი აუცილებლივ. ამგვარ სადილებზე სჭამენ ჩვეულებრივზე გაცილებით მეტს იმ იმედით, რომ თუ ჩვენ კარგად ვჭამთ, კარგად სჭამენ და სვამენ გარდაცვალებული ნათესავებიცო.

რომ ჭეშმარიტი წარმოდგენა ვიქონიოთ იმის შესახებ, თუ საიდან წარმოსდგა ასეთი ჩვეულებანი, უნდა ვიცოდეთ ხალხის წარმოდგენა საიქიო ცხოვრების შესახებ. ეს წარმოდგენა საზოგადოთ ერთნაირი აქვს ყველა კავკასიის ხალხს. კავკასელები უარყოფენ ადამიანის არსების სრულს მოსპობას და ჰფიქრობენ, რომ საიქიო ცხოვრება არის მხოლოდ გაგრძელება იმისა, რაც ხდება საქაო ცხოვრებაში. ამიტომ გარდაცვალებულის სულს იმგვარადვე ესაჭიროება საჭმელი, სითბო,

სინათლე, როგორც ცოცხალს ადამიანებს. ეს გარემოება ავალებს გარდაცვალებულის ნათესავებს, იზრუნონ, რომ მკვდარს არ შემოაკლდეს საჭმელი და სასმელი, არ შესცივდეს ან არ დარჩეს ბნელაში. ამით აიხსნება ის ჩვეულება, რომ გარდაცვალებულის ქვრივი ყოველ პარასკევს უმზადებს მას ცალკე საჭმელს; მთელის ღამის განმავლობაში არ აქრობს სანთელს, რადგან ჰფიქრობს, რომ ქმარი მოვა მასთან დასაწოლად. ამავე შეხედულებით აიხსნება ის ჩვეულებაც, რომ გარდაცვალებულის საფლავზე ხაჭაპურები მიაქვთ და იქ სტოვებენ არაყს ბოთლში.

თუ ყველაფერი ეს შესრულებული არ იქმნა, გარდაცვალებული დარჩება უსაჭმელოდ და დაიტანჯება სიცივისა და სიბნელისაგან. რადგან საჭმელს და სხვა საჭირო ნივთებს გარდაცვალებულს უმზადებენ მისი პირდაპირი მემკვიდრეები, ამიტომ მეტად სამწუხარო მდგომარეობაშია უცოლოდ და უშვილოდ გარდაცვლილი, რომელსაც არ რჩება პირდაპირი მემკვიდრეები და ამის გამო საუკუნო ტანჯვაში ვარდება.

კავკასელ ხალხებს სწამთ მომავალი ცხოვრება, რომელიც მათთვის იმ გვარივეა, როგორც დღევანდელი ცხოვრება. ეს რწმენა აშკარად გამოიხატება დასაფლავების ცერემონიებში. ფშაველებს დღემდის ერთი საყურადღებო ჩვეულება აქვთ: ტირილის დროს ნათესავები ამბობენ, ვითომც განსვენებული საკუთარის ნებით გაემგზავრა საიქიოს. რომ საიქიოს მისი ყოფა ბედნიერი იყოს, მას თან უნდა ჰქონდეს ყველაფერი, რაც ბედნიერებას შეადგენს აქ დედამიწაზედაც. მხოლოდ სრულიად საჭირო არ არის, რომ ცოლმა ქმრის გულისათვის თავი მოიკლას. საკმარისია, თუ იგი თმას მოიჭრის და ფეხებში დაუდებს გარდაცვალებულს ქმარს. სრულიად საჭირო არ არის განსვენებულის ცხენის მოკვლაც. ცხენს წაიყვანებენ კუბოს წინ და ხმამაღლა წარმოსთქვამენ ლოცვას, რომ ამ ცხენმა ბედნიერად მიიყვანოს გარდაცვალებული პატრონი საუკუნო განსვენების ადგილზე.

ამას წინაღუდ ფშავეთში და ოსეთში გათხრილი საფლავები ცხადად ამტკიცებენ, რომ დღევანდელის მსგავსი ჩვეულებანი არსებობდნენ ძველს დროშიც. ოსურს საფლავებში იპოვეს იარაღები, სამკაულები და პირუტყვების ძვლები, რომლებიც მსხვერპლად იყვნენ შეწირულნი და ადამიანებთან ერთად დამარხულნი.

რამდენად ცოცხლები გულმოდგინედ ზრუნავენ გარდაცვლილ წინაპრებისათვის, იმდენად ეს უკანასკნელნი არიან თაჟიანთ ნათესავების მფარველები და დამცველი სულები. ისინი მონაწილეობას ღებულობენ, ხალხის შეხედულობით, ცოცხლების სიხარულსა და მწუხარებაში და ეხმარებიან მათ მტრებთან ბრძოლაში. ოსურს ლეგენდებში ხშირად შეხვდება ადამიანი ამბავს იმის შესახებ, რომ ამა და ამ წელს კარგი მოსავალი ამა და ამ გარდაცვალებულის შემწეობით იყო, ან ამა და ამ ბრძოლაში ოსებმა ამა და ამ სულების შემწეობით გაიმარჯვესო.

მაგრამ წინაპარღ შეიძლება უსაშინელესი მტერიც იქმნეს თავის გვარის და ბევრი უბედურება მიაყენოს თავის ნათესავებს: ავადმყოფობა, საქონლის ჭირი და სხ. ამისათვის სრულიად საკმარისია დაარსებულის კულტის რომელისამე წესის არ შესრულება, მსხვერპლის არ-შეწირვა და სხვ. იმდენად ეშინიათ ფშავლებს და ხევსურებს; არაფერი დაეაკლოთ წინაპრებსო, რომ შემდეგის ლოცვით მიმართავენ ხშირად მათ: „ძვირფასნო გარდაცვალებულნო, გვაპატიეთ, თუ რამ დაგვაუიწყდა უნებლიეთ; ნუ გვავნებთ, თუ რომელსამე თქვენგანს შესაფერი მსხვერპლი ვერ მოგართვითო!“

ასეთია საზოგადოთ დღეს წინაპრების კულტი კავკასიის ხალხებში.

ახლა უნდა გამოვიკვლიოთ მისი დასაბამი. ის ხალხი, რომლის სარწმუნოებრივი ჩვეულებანი ავწერე მე ზემოთ, არის ძველი ხალხი. ჰეროდოტე, სტრაბონი და ძველის დროის ისტორიკოსები გადმოგვცემენ მის შესახებ ცნობებს. დღევანდელი სვანები არიან სტრაბონის სვანებრ, ფშაველები—იმავე

მწერლის ფშოველები, ოსები—ძველი „ასი“ და რუსების მემატინათა „ოსი“. უეჭველია, რომ წინაპრების კულტის დასაბამი უნდა ვეძიოთ უძველეს დროში. ამ მოსაზრებას ეთანხმება ოსურის ენის შესახებ უკანასკნელი ფილოლოგიური გამოკვლევანი. სანსკრიტულის ენის ცნობილი მცოდნე ეს. მიოლერი, რომელმაც განაგრძო შეგრენის გამოკვლევანი, იმ დასკვნას დაადგა, რომ ოსები შეადგენენ ცალკე შტოს იმ ტომისას, რომელსაც ეკუთვნოდნენ კიროსის დროის სპარსები და სხვა ხალხები ძველის ირანისა, და აგრეთვე, რომ ოსური ენა არიულ ჩამომავლობისაა და უახლოვდება ზენდ-ავესტის ენას. ეს დასკვნა მით უფრო საინტერესოა, რომ ერთმა მწერალმა, რომელმაც შეისწავლა ბერძნული წარწერები ხერსონესსა და შავის ზღვის პირის სხვა ახალშენებში, დაამტკიცა, რომ ირანის ტომები და განსაკუთრებით ოსები გავრცელებულნი იყვნენ მთელს სამხრეთ რუსეთში და მათ დიდი კვალი დასტოვეს წარწერებში, რომლების წაკითხვა და გაგება შეიძლება მხოლოდ ოსურის და სხვა ირანულის ენების შემწეობით. ამ წარწერებში ყველაზედ უფრო ხშირად შეგვხვდებათ ოსური სახელები და ამ სახელებს თან ახლავს ასეთი ქების ეპიტეტები, როგორც დიდებული, მაღალი, ბრწყინვალე და სხ.

ამას უნდა დავუმატოთ ის, რომ ხალხურის გადმოცემის და არაბთა მემატინების თანახმად კავკასელ ხალხთა შორის ისლამის გავრცელებამდის კერპთთაყვანის მცემლობა იყო დამკვიდრებული და ეს კერპთთაყვანის მცემლობა იყო ესიდების კერპთთაყვანის მცემლობის მსგავსი. ესიდების რელიგიას-კი, როგორც ეს დაამტკიცა ნათლად ბ. ეგიაზაროვმა, ჩემ შაგირდად ყოფილმა, ყაზანის პროფესორმა, რომელიც ჩამომავლობით ქურთია და ზედმიწევნით იცის ესიდების ენა-ქურთულის ენის დიალექტი, ესიდების რელიგიას ღრმად ამჩნევია კვალი ორმუზდის კულტისა, ესე იგი ზენდ-ავესტის კულტისა.

ყველაფერი ეს გვიჩვენებს, რომ ზენდ-ავესტაში უნდა ვეძიოთ დასაბამი ოჯახის კულტისა, რომელიც დღემდის დარჩენილა კავკასელ ხალხებში და განსაკუთრებით ოსებში. რამდენ-

ნად მალლა აყენებს ამ კულტს ავესტა, ეს ყველამ იცის. ამიტომ საჭირო არ არის იმის აღნიშვნა, რომ ზენდ-ავესტის „ფრავასხისი“ ოსების „სულების“ მსგავსია, რომ წინაპრებისათვის შეწირულს მსხვერპლს ირანის სამღრთო წიგნში იმგვარივე სარწმუნოებრივი ხასიათი აქვს, როგორც დღეს აქვს ოსებში, რომ მკვდრების და ცოცხლების ურთიერთობა ზენდ-ავესტის შეხედულობით იმგვარივეა, როგორც დღეს არსებობს ოსეთში.

მაგრამ თუ ზენდ-ავესტაა წყარო ოსების დღევანდელ ჩვეულებათა, საიდან გაჩნდა იგივე ჩვეულებანი ფშავლებსა და ხევსურებში?

ეს უკანასკნელნი ქართულს ენაზედ ლაპარაკობენ და მათ განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ. ესენი ეროვნობით განსხვავდებიან ოსებისაგან, ტანისამოსზე ხშირად იკიდებენ ჯვრებს, სრულიად შეიარაღებულნი დადიან, ატარებენ საგულეებს და სწორს მახვილებს, ლათინურის წარწერებით შემკულს, — ყველაფერი უფრო ეს ევროპიულის კულტურის შთაბეჭდილებას ახდენს, ვიდრე აზიურისას. საკვირველიც არ არის ამიტომ, რომ ზოგიერთა მეცნიერები, როგორც, მაგალითად, ლიონელი შანტრი, ხევსურებს ძველ ჯვაროსნების ჩამომავლებად სთვლიან, იმ ჯვაროსნებისა, რომლებიც საქართველოზე მოგზაურობის დროს დაიფანტნენ კავკასიის მთებში.

თუ შევეუდარებთ ამ ჯერ ცოტად ცნობილის ხალხის სარწმუნოებრივს წესებს და ჩვეულებათ. ამგვარ ჩვეულებებს ზენდ-ავესტაში, ადვილად დავადგებით იმ აზრს, რომ ამ ხალხის ცივილიზაციის ნამდვილი წყარო ირანული კულტურაა. ამას უნდა დავუმატოთ ისიც, რომ ფშავ-ხევსურების ხალხურ გადმოცემებში კიდევ დარჩენილა ქრისტიანობაზედ უძველესის კულტის ხსოვნა, სახელდობრ ორმუზდის კულტისა, რომელსაც ადგილობრივ არმაზს უწოდობენ. ამ გადმოცემებში დღემდის დაცულია ბრძოლა ბოროტ სულებთან, რომლებსაც იგივე სახელი ჰქვია, როგორც ზენდ-ავესტაში — „დევები“. ფშავ-ხევსურეთში მღვდელს „დასტურს“ ეძახიან; ეს სახელწოდება ზენდ-

ავესტაშია, სადაც ამ სახელით უწოდებენ სამღვდლოების დაბალ ხარისხის წევრებს. ამ ხალხის შეხედულება სხეულის სიწმინდისა და იმის შესახებ, თუ როგორ ჰკარგავს ადამიანი ამ სიწმინდეს, მკვდარს თუ შეეხო ან ქალთან დაწვა ზოგიერთა შემთხვევებში, განსაკუთრებით, როდესაც ქალი ფეხ-მძიმეთ არის, სრულიად ემსგავსება ზენდ-ავესტის შეხედულობას. ამგარადვე ემსგავსება ზენდ-ავესტის წესებს ხევსურების წესები დაბალ წოდების მკვდრების დასაფლავების შესახებ.

მკვდრების მალლობზე დამარხვა (ეს ჩვეულება წინად იმიტომ არსებობდა, რომ მკვდარს გარეულ ფრინველებს აძლევდნენ შესაქმელად) სრულიად ეთანხმება ზენდ-ავესტის ბრძანებას და იმ ჩვეულებას, რომელსაც შეხვდენ მეჩვიდმეტე საუკუნის მოგზაურნი ხირონი და ხარდინი ინდოეთ სპარსელებში, რომლებიც ფაქტიურად ორმუხდის სარწმუნოების მიმდევარნი არიან. ჩემის მოგზაურობის დროს მე ბევრი საფლავი დავათვალიერე და საკუთარის თვალებით დავრწმუნდი, რომ ეს საფლავები სრულიად ემსგავსება ხარდინის მიერ აწერილ სპარსელების „დაქმეებს“. აკალდამა-საფლავი ოთხ-კუთხიანია, აშენებულია ქვისაგან; შიგნით სდებენ მკვდარს, გარედან ხვრელები აქვს დატოვებული ფრინველების შესასვლელად. აკალდამაში შიგნით დალაგებულია სკამები, რომლებზედაც ან აწვენენ ან აჯენენ მკვდრებს; როდესაც მკვდრებისაგან მხოლოდ ძვლები დარჩება, ძვლებს შეჰკრებენ და ჰყრიან საერთო საფლავში; განთავისუფლებულ აკალდამაში-კი ასვენებენ ახალს მკვდრებს. ასეთი ჩვეულება აქვთ ხევსურებს; ასეთი ჩვეულება ჰქონდათ, მეჩვიდმეტე საუკუნის მწერლების აწერით, სპარსელებსაც.

რაც შეეხება ფშაველების და ხევსურების წარმოდგენას სამოთხის და ჯოჯოხეთის შესახებ, იგი სრულიად ეთანხმება ზენდ-ავესტის წარმოდგენას. პატარა ბეწვის ხილით—ხინვათით (ამ სახელწოდებას ხმარობს ზენდ-ავესტაც) არის გაყოფილი სამოთხე და ჯოჯოხეთი. მხოლოდ ღირსეულთ შეუძლიანთ გავიდნენ ამ ხილზე და მიაღწიონ ნეტარების სადგომს. ვინც

მიწიერ ცხოვრების დროს მძიმე ცოდვები ჩაიდინა, იგი მუდამ ჯოჯოხეთში იქნება.

მთელი ეს ანალოგია, რომელიც ზემოთ აღწერე და რომელიც უფრო ვრცლად განვმარტე ამას წინად ინგლისურ ჟურნალში English archaeological Review-ში, მარწმუნებს, რომ ფშაველების და ხევსურების კულტურას დღესაც ამჩნევია ზენდ-ავესტის კვალი. აქედან ჩვენ სრული საბუთი გვაქვს ზენდ-ავესტაში და განსაკუთრებით „ფრავასხისში“ აღვიაროთ დასაბამი წინაპრების თაყვანის-ცემის კულტისა, რომელის მაგალითებს დღესაც ვხედავთ ფშავ-ხევსურებში და აგრეთვე ოსებში.

ყველა ზემონათქვამიდან ის დასკვნა უნდა გამოვიყვანოთ, რომ აუცილებლივ საჭიროა კავკასიის ხალხის ეთნოგრაფიულად შესწავლა, რომელიც ბევრის ახალის ცოდნით შეავსებს ჩვენს სამეცნიერო სალაროს. ამით გაგვინათლდება ჩვენ ახალი მხარე ორმუზდის თაყვანის მცემლებისა და ამ გარემოებას დიდი მნიშვნელობა ექნება, რადგან დღეს ზენდ ავესტის ნაწყვეტ-ნაწყვეტობისა გამო ჩვენ ვიცით და ისიც არა სავსებით მხოლოდ ერთი მხარე ამ მეტად საინტერესო და საყურადღებო კულტურისა. კავკასიის ხალხის კულტურის თანამედროვე განვითარების შესწავლა და აგრეთვე ძველის კულტურის ნაშთებისა შეავსებს დანაკლისს იმ ცოდნისას, რომელიც გვაქვს დღეს ძველი სპარსელების და სხვა ირანულ ტომების კულტურის შესახებ. *)

—ს.

*) ჩვენი ზნე-ჩვეულებანი, ხალხური ლოცვები, გადმოცემანი, ლეგენდები, არაკები და სხვა-და-სხვა მეტად მდიდარს და ჯერ კიდევ ხელუხლებელს სოციოლოგიურს მასალას წარმოადგანს. შესწავლას ვინ სჩივს, საუბედუროდ, ჯერ თითქმის არაფერი შეგვიკრებია სხვა-და-სხვა მხარეში გაბნეულ მასალისა...

საყურადღებოა ცნობილი მეცნიერის მოსაზრებანი ზოგიერთა ჩვენის ჩვეულებათა (ეს ჩვეულებანი მარტო მთიელებში არ დარჩენილა) შესახებ, თუშკა მას შეიძლება დაკვირვების და შესწავლის დროს რამე ფაქტიური შეცდომა მოუვიდა; ამიტომ კარგი იქნებოდა ავტორის მიერ მოყვანილის ფაქტების შემოწმება, რასაც უეჭველია არ დაიზარებენ ჩვენი გაათლებული მთიელები.

მთარგ.

უცხოეთის მიმოხილვა

1. აგრარული კითხვა იტალიაში.—2. მფარველობითი სისტემა (პროტექციონისმი) ინგლისში.—3. სპარსეთი და რუსეთი.—4. საფრანგეთის საპარლამენტო არჩევნები.—5. კათოლიკური პარტია (ცენტრი) გერმანიაში და პოლონელები; პოლონელი წარმომადგენლები პრუსიის ზემო პალატაში.

„Latifundia perdidere Italiam (დიდ მამულებმა დაღუპეს იტალია)“ სთქვა ჯერ კიდევ უფროსმა პლინიუსმა. ორიათასმა წელმა განვლო მას შემდეგ და იტალია, პრუსიის, არ იყოს, განსაკუთრებით ჩრდილოეთი იტალია და სიცილია, მსხვილ მემამულეების ქვეყანაა და ამიტომ აგრარული კითხვა ისევე მწვავე და მეტად სერიოზული კითხვაა, როგორც ეს გრაკების დროს იყო მეორე საუკუნეში ქრისტეს დაბადებამდე.

იტალიაში დიდძალი სოფლის პროლეტარიატია. სოფლელ მუშის მდგომარეობა მეტად გაჭირვებულია და აგრარული კითხვა იტალიაში უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ქალაქელ მუშების კითხვა.

თუ რამდენად აუტანელია უმიწაწყლო სოფლელ მუშის მდგომარეობა იქიდან სჩანს, რომ სამღველოების ზოგი წარმომდგენელიც მუშების მხარეს იჭერს და დიდ მემამულეების, იტალიის არისტოკრატის, წინააღმდეგ მოქმედობს.

კრემონის ეპისკოპოსმა მონსინიორ ბონომელიმ (კნობილია, როგორც მწერალი) შედეგის შინაარსის მიმართვა გაუკზავნა იტალიის მემამულეებს: „მიწის მფლობელნო! მოი-

სმინეთ, რასაც გეტყვით ადამიანობის, სამართლიანობის, ღვთისა და თქვენ მატერიალურ ინტერესების გულისათვის. თქვენ მეტად ცუდად ეპყრობით თქვენ მუშებს. თქვენი ქცევა გქმნის თქვენ დანაშაულად და ამწვავებს ბრძოლას თქვენ კლასსა და თქვენგან დამოკიდებულ მუშებ შორის. მიწის მფლობელნო! მიეცი თქვენ გლეხებსა და მუშებს, რის პირობაც მიგიციათ (მემამულენი ხშირად იმ მცირე ქირასაც არ იძლევიან, რომელსაც იღებს საზოგადოთ იტალიელი სოფლის მუშა) და რასაც სამართლიანად თხოულობენ: იმათაც აქვთ უფლება იცხოვრონ პატიოსნად თავიანთ შრომის ნაყოფით. რათ ედავებით მუშას ორიოდ გროშის გულისათვის, თქვენ, რომელნიც ათასობით ხარჯავთ უაზრო ჟინის მოსაკლავად და სიამოვნების მისაღებად? ნუ ჰქანცავთ თქვენ მუშებს, განსაკუთრებით ქალებსა და ბავშვებს, აუტანელ შრომით. უსამართლობაა განსაცდელში აგდებდეთ მათ ძალღონეს, ჯანმრთელობას, სიცოცხლეს; ისინი მოწები როდი არიან, არამედ თავისუფალი მოქალაქენი, მართალია დამოკიდებულნი, მაგრამ ღირსნი ყოველ გვარ პატივისცემისა. თქვენ მეტად უსამართლოდ და შეუბრალებლად იქცევით, როცა მუშებს დანიშნულ ვადაზე არ აძლევთ ქირას და გაფუჭებულის პურით კვებავთ მათ; უსამართლოდ და შეუბრალებლად იქცევით, როცა მუშებს აყენებთ ვიწრო, ბნელ, ნოტიო და ჰაერს მოკლებულ სადგომებში და ქალებსა და ვაჟებს ერთად ათავსებთ. რასაც ზოგიერთი მღვდელი მატყობინებს სოფლის მუშების სადგომებზე სიბრაულუსა და აღშფოთებას მიღძრავს. უპატიოსნობაა, როცა თქვენ იმ მიზნით, რომ მუშას პირობა არ შეუსრულოთ, გაგდებას ემუქრებით მას და ასეთ აღტერნატივას უყენებთ წინ: დასთანხმდი აუტანელ პირობას ან და ადგილს გამოეთხოვეო. კიდევ ბევრ უსამართლობისა და შეუბრალებლობის მაგალითი შემიძლია მოვიყვანო დიდ მემამულეთა და მსხვილ არენდატორების მოქმედებიდან! გონს მოდით, რადგან მეტად სერიოზული დრო დადგა; უნდა მოსპოთ ყველაფერი, რაც ამართლებს სოფლელ მუშების ჩივილსა და განჩისხებას, იმ სოფლელ მუშების, რომელ-

ნიც მეტად გულ-კეთილი, შრომის მოყვარე და თქვენის სიმდიდრის შემქნელი არიან“.

მონსინიორ ბონომელი არ ეკუთვნის იმ პოლიტიკ კლერიკალებს, რომელნიც ხალხის თვალის ასახვევად, მის მოსატყვილებლად და გულის მოსაგებად დემაგოგობას იწყებენ. ყოველი მისი სიტყვა გადუქარბებელი სინამდვილეა და რა გასაკვირველი უნდა იყოს, რომ იტალიის სოფელ მუშებ შორის, რომელნიც ასეთ აუტანელ პირობებში სცხოვრობენ, დიდი და გამწვავებული უკმაყოფილება არსებობდეს. მაგრამ საკვირველი და საგულისხმიერო ის არის, რომ ამ უკმაყოფილებაში ისეთი ფორმა მიიღო, რომელიც მოსალოდნელი არ იყო სოფელ მუშებისაგან, გლეხებისაგან.

ყოველ ქვეყნის გლეხი ცნობილია როგორც მეტად კონსერვატიული ელემენტი, რომელიც უფროსხის ყოველ ახალ საქმეს, ახალ მოძრაობას და ჩასკიდებია მამა-პაპათა წესსა და რჯულს. ქალაქელი მუშა უფრო განვითარებულია, მან ადრე შეიგნო თავისი ინტერესები და ადრევე შეუდგა თავის მდგომარეობის გაუმჯობესებას. ქალაქელ მუშების მოძრაობას მთელი ისტორია აქვს და ეხლა ეს მოძრაობა ისეთ საზრიან გზას ადგია, რომ შეუფერხებლად ვითარდება და აუცილებლად თავის მიზანს მიაღწევს.

სულ სხვაა სოფლის მუშის მდგომარეობა: თუმცა აგრარული მოძრაობა ისტორიულად ბევრად უფრო ძველია ქალაქის პროლეტარიატის მოძრაობაზე; მაგრამ მან აქამდე ვერ მიიღო ისეთი საზრიანი ფორმა, როგორც მეორეს აქვს, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ირლანდიელების აგრარულ მოძრაობას. თუ ირლანდიაში ამ მოვლენამ განსხვავებული სახე მიიღო და თავის ფორმით (შინაარსი ხომ იგივეა) არ ჩამორჩება დაწინაურებულ მუშების მწყობრ მოქმედებას, ეს აინსნება იმ გარემოებით, რომ ირლანდიაში აგრარულ კითხვას ზედ-ერთვის ეროვნულ-პოლიტიკურიც.

იტალიელ გლეხების მოძრაობა მით არის საყურადღებო და საგულისხმიერო, რომ სწორედ ისეთი ხასიათი აქვს, როგორ-

რიც დიდი ხანია მიიღო დაწინაურებულ სახელმწიფოების მუშების მოძრაობამ. იტალიელი გლეხი მიახვედრა მის გაჭირვებულ მდგომარეობამ, რომ ხსნას იგი მარტო თავის თავიდან უნდა მოელოდეს, რომ ერთად ერთი საშუალება აუტანელ მდგომარეობიდან გაშოსვლისა არის განცალკევებულ ძალითა შეერთება, თანა მოძმის ტკივილის თვისად მიჩნევა, ერთის სიტყვით, ყველა გაჭირვებულების მტკიცე ორგანიზაცია. იტალიელი სოფლელი იმდენად გათვითცნობიერდა, რომ, ქალაქელ მუშებსავე, თავის გაჭირვების მონაწილეებს შეუერთდა და შეერთებულის ძალით თავის ექსპლოატატორს, დიდ-მემამულეს, ომი გამოუცხადა.

პირველი ნიშნები უმიწაწყლო და პაჭარა მიწის პატრონ გლეხების ორგანიზაციისა ოცის წლის წინათ იყო, მაგრამ სერიოზული და დიდ-მნიშვნელოვანი ხასიათი სოფლელ მუშების მოძრაობამ მხოლოდ ამ ორ-სამ წელიწადში მიიღო. სოფლელებმა შეჰქმნეს ეგრედ წოდებული „გაუმჯობესების ლიგები“ (კავშირები), რომელთაც უფრო ხშირად „წინააღმდეგობის“ ლიგებს ეძახიან. ასეთი ორგანიზაცია პირველად მანტუის პროვინციაში გაჩნდა, მაგრამ მალე იგი მთელ იტალიას მოედო. ეხლა შვიდასზე მეტი ლიგა არსებობს იტალიაში და მთელ ორგანიზაციას ას ორმოცდაათი ათასზე მეტი წევრი ჰყავს. ყველა ლიგა გაერთიანებულია და ერთ დიდ კავშირს წარმოადგენს, რომელსაც „წინააღმდეგობის ლიგების ნაციონალური ფედერაცია“ ჰქვია. ფედერაციის მთავარი გამგეობა ქ. ბოლონიაში იმყოფება. ეს გამგეობა დიდის ხელოვნებით ხელმძღვანელობს გლეხების კავშირს, და გლეხებიც იმდენად გათვითცნობიერებულან, რომ ძალდაუტანებელ დისციპლინას ადვილად ემორჩილებიან და თავგამოდებული იბრძვიან საერთო ინტერესებისათვის. ბრძოლის იარაღი მუშაობის აკვეთა და გაფიცვაა, რაც კანონით აკრძალული არ არის.

სოფლელი მუშა ჯერ იმასვე თხოულობს, რასაც ქალაქელი — შრომის პირობების გაუმჯობესობას: ქირის მომატებას, სამუშაო დღის შემოკლებას, ქალებისა და ბავშვების მუშაო-

ბის მოწესრიგებას, წვრილ არენდის პირობების შეცვლას და სხვ.

გლეხების ასეთმა მოძრაობამ მეტად ააშუოთა მემამულენი, განსაკუთრებით მსხვილ-მსხვილი მემამულენი, და არც გასაკვირველია ეს აშუოთება: თუ აქამდე მსხვილ მემამულეს კარგი შემოსავალი ჰქონდა, ეს იმის შედეგი იყო, რომ მუშა მეტად იაფი იყო და საარენდო პირობები ისეთი, რომ ნამდვილი ეკონომიური ბატონყმობა არსებობდა. მემამულეს რულებით არ ჰფიქრობდა თავის მამულის გაუმჯობესობას, რადგან გაუმჯობესობა ფულს ახოულობს და რად დაეხარჯა ეს ფული, როცა უამისოდაც ადვილად მიდიოდა იაფის მუშითა და გაჭირვებულ არენდატორის წყალობით.

მემამულეებმა ყოველი ღონე იღონეს სოფლებების მოძრაობა დაწყებისთანავე ჩაეკლათ, მაგრამ ცდამ ამაოდ ჩაუარათ: სინამდვილეში არსებულ პირობებით გამოწვეული მოძრაობა ეგრე ადვილი დასაძლევია არ არის და გარდა ამისა იტალიის ეხლანდელი სამინისტრო აღარ არის მაძღარათა მოტრჩილი მონა. ცანარდელ-ჯიოლიტის სამინისტრომ გადაჭრილი უარი უთხრა მემამულეთ სოფლებელ მუშების წინააღმდეგ ენერგიულ სამხედრო ზომების მიღებაზე. ორივე მინისტრმა გამოაცხადა პარლამენტში, რომ ისინი პრინციპიალურად თანაუგრძობენ მუშების ორგანიზაციას, რმოელიც „სკდილობს კანონიერის საშუალებით, მაგალითად, მუშაობის აკვეთით და გაფიცვით, გააუმჯობესოს მშრომელ კლასის არსებობის მატერიალური და სწეობრივი პირობები“. ცანარდელის სიტყვით, „მუშების ორგანიზაცია მშვიდობიან პროგრესის კულტურული იარაღია“. ჯიოლიტის შეხედულებით, მუშების ორგანიზაცია ერთად-ერთი საშუალებაა, რომ შრომისა და კაპიტალის ბრძოლა უკიდურესობამდე არ მივიდეს. გარდა ამისა ჯიოლიტი ამტკიცებდა, რომ მუშების მოთხოვნათა დაკმაყოფილება სასარგებლოა თვით ეროვნულ ეკონომიისათვის: „მუშის ქირის აწევა ნიშანია ერის ეკონომიურ პროგრესისა და ეხლანდელ პირობებში იტალიელ გლეხების მოძრაობა მარტო მუშების მატერიალურ

და ზნეობრივ მდგომარეობას როდი გააუმჯობესებს; იგი აიძულებს მიწის მფლობელთ გააძლიერონ მამულის შემოსავალი მუშების უწყალო ექსპლოატაციით კი არა, არამედ მიწის მწარმოებელ ძალთა გაუმჯობესებით. ამისათვის პირველად ყოველისა საჭიროა, რომ მამულის მეპატრონე მამულშივე სცხოვრობდეს და შეუდგეს რაციონალურ მეურნეობას, რომელსაც თხოულობს ეხლანდელი ცხოვრების პირობები“.

როგორც ისმის, იტალიის ახალგაზდა მეფეც თავის მინისტრების თანამოაზრეა. ასე რომ იტალიელ მემამულეებს არავითარი იმედი ეხლანდელ მთავრობის საქმეში ჩარევისა არ დარჩენიათ; სამხედრო ძალა და სასტიკი ღონისძიებანი დღეს მათ აკლიათ. ამიტომაც შარშან ისინი იძულებული შეიქნენ ბევრ ადგილას დაეთმოთ გაფიცულ გლეხებისათვის. წელს კი სხვა გზას ადგანან. მემამულეთა უმრავლესობამ გადასწყვიტა სასტიკი ბრძოლა გამართოს მუშების კავშირებთან; მემამულენიც თავისებურად გაიფიცნენ და გადასწყვიტეს სრულებით დაუმუშავებელი დასტოვონ თავიანთი ადგილები, სანამ გაქირვებული გლეხები უარს არ იტყვიან თავიანთ მოთხოვნაზე.

მიწის მფლობელნი იმით იმართლებენ თავს, რომ მეტიც დათმობა მუშებისათვის მათ ჰლარ შეუძლიათ, რადგან, თუ დავუთმეთ, სულ ერთიან გავკოტრდებითო. მსხვილი მრეწველებიც ხომ ამას ამბობენ—საქმე პატარა შემოსავალს იძლევა და საიდან შეგვიძლია მუშებს ქირა მოვუმატოთ ან სამუშაო დღე შევეუმოკლოთო. მაგრამ ორივენი ტყუილს ამბობენ. როგორც კაპიტალისტების, ისე მსხვილ მემამულეთა ასეთ მოძრაობას წმინდა პოლიტიკური ხასიათი აქვს და მისი მიზანია მოსპობა მუშების ორგანიზაცია იმის მიუხედავად, თუ რამდენად შესაძლებელია ეკონომიურად ამ ორგანიზაციის მოთხოვნათა დაკმაყოფილება.

რომ ეს ასეა, ბევრის საბუთებით მტკიცდება: მემამულე, რომელიც ორგანიზაციაში მონაწილე გლეხს არ უმატებს ქირას, დიდ ჯამაგირს აძლევს ისეთ მუშას, რომელიც ორგანი-

ზაციის გარეშე სდგას. მეორე, ბევრი საშუალო მემამულე სრულებით კანონიერად სთვლის მუშების ორგანიზაციის მოთხოვნათ და აკმაყოფილებს კიდევ მათ, რაც მათ სრულებით არ აღატაკებს. გარდა ამისა, ყოველი ამისთანა შეგნებული მემამულე ამტკიცებს, რომ იმ მუშების შრომა, რომელნიც ორგანიზაციას ეკეთვნიან, ბევრად უფრო ნაყოფიერია და უკეთესი, ვიდრე სხვა მუშებისა. მესამე: ეხლანდელი სამინისტრო სტატისტიკურ ცნობებით ამტკიცებს, რომ იტალიელ გლეხების პატარა მოთხოვნათა დაკმაყოფილება ადვილად შეუძლია მემამულეს, თუ იგი რიგიანად უვლის თავის მამულს. და თუ ზოგიერთ შემთხვევაში მუშების მოთხოვნათა დაკმაყოფილება მემამულეთ გააკოტრებს, ამისი მიზეზი თვითვე არიან: არ იციან ან არ სურთ მოუარონ მამულს. ყოველ შემთხვევაში მთელი ერის მეურნეობა მოგებული იქნება ასეთ მიწის მეპატრონეთა გაკოტრებით—მათი მამული უფრო მცოდნე კაცის ხელში გადავა და გაუმჯობესდება.

დიდ მამულების არ დამუშავება დიდ ძალ შუშას დატოვებს უსაქმოდ და ულუკმა-პუროდ და ამას კი შეიძლება ცუდი შედეგი მოჰყვეს საზოგადო მშვიდობიანობისათვის. ბევრი დააფიქრა ამ გარემოებამ და საკითხი აღიძრა: აქვთ თუ არა უფლება მემამულეთ ასე მოიქცენ? ეხლანდელი კანონები ფორმალურად, რასაკვირველია, ვერ აუკრძალავენ მესაკუთრეს არ დაიმუშავოს თავის საკუთრება. მაგრამ, თუ პურის დამზადება და საქონლის გადატან-გადმოტანა საზოგადო საქმეებად ითვლება და როგორც საზოგადო საქმეები სახელმწიფოსა და ქალაქის კანტროლს ექვემდებარება, რატომ მიწის დამუშავება არ უნდა ითვლებოდეს ასეთივე საზოგადო საქმედ, რატომ იგი არ უნდა ექვემდებარებოდეს სახელმწიფო კანტროლს? იტალიის საზოგადოების დაწინაურებულ ნაწილს განზრახვა აქვს შემოიღოს ისეთი კანონი, რომელიც სავალდებულოდ გახდის ყველასათვის მამულების დამუშავებას.

განზრახული კანონი სარგებლობას მოუტანს მუშებსა და საზოგადოთ ეროვნულ მეურნეობას, მაგრამ აგრარულ კითხვას

იგი ვერ გადასწყვეტს. ესპანიის სახელმწიფო ქონებათა მინისტრის კანალეხასის არ იყოს, ერთად ერთი საშუალება აგრარულ კითხვის გადაწყვეტისა ყველგან, სადაც კი ეს კითხვა მომწიფდა, არის ლათიფუნდიების (დიდ მამულების) ექსპროპრიაცია (ძალდატანებით გამოყიდვა სახელმწიფოს მიერ), პატარ-პატარა ნაჭრებად დაჰყოფა და გლეხებზე გაყიდვა იაფფასიან სახელმწიფო კრედიტის საშუალებით.

*
* *

ინგლისი თავისუფალ ვაჭრობის კლასიკური ქვეყანაა. წარმოებაში დახელოვნებული და ენერგიით აღსავსე ინგლისელი გაბედულად უცქეროდა ვაჭრობაში ზ მრეწველობაში მოცილეს, მას არავისი ეშინოდა და ამიტომ მის ეკონომიურ სარწმუნოების სიმბოლოს უმთავრესი წევრი თავისუფალი ვაჭრობა იყო. იმ დროს, როცა კონტინენტის სახელმწიფოები და ამერიკა დიდ ბაჟებს ახდევინებდნენ უცხოეთიდან შემოტანილ საქონელს, რათა საკუთარ შინაურ ვაჭრობა-მრეწველობისათვის მფარველობა გაეწია, ინგლისი არავის მაგიერს არ უხდიდა, მისი ბაზარი ყველასათვის ხელმისაწვდომი იყო, მის ვაჭრობა-მრეწველობას მთავრობის დახმარება და პროტექციონისმი (მფარველობითი სისტემა) არ ეჭირვებოდა.

მაგრამ ამ ბოლოს დროს პირობები შესამჩნევად შეიცვალა და ინგლისიც ემზადება ამ ახალ პირობებს შეუფარდოს და შეუხაზოს თავისი სავაჭრო-სამრეწველო პოლიტიკაც.

გერმანიისა და ამერიკის აყვავებული მრეწველობა, იმ გერმანიისა და ამერიკის, რომელნიც სხვა სახელმწიფოებზე უფრო მისდევდნენ უცხოეთიდან შემოტანილ საქონელზე მაღალ ბაჟების დადებას და ამით შინაურ მრეწველობის დაფარვას კონკურენციისაგან, საშიში მეტოქე შეიქნა ინგლისის ერთ დროს უცალო მრეწველობისა. თვით ინგლისის ახალშენებშიაც ისინი უფრო დაწინაურებული და მდიდარი აღმოჩნდნენ, რომელნიც კონტინენტალურ სახელმწიფოებს ბაძავდნენ და მფარველობით სისტემას მისდევდნენ.

თუ რამდენად საშიში შეიქნა, მაგალითად, ამერიკის მრეწველობა ინგლისისათვის, სჩანს შემდეგის ფაქტებიდან: ამ უკანასკნელ ხუთის წლის განმავლობაში ამერიკელებმა ხელში ჩაიგდეს რკინეულობის მთელი წარმოება. ამერიკელებს შემოაქვთ ინგლისში ყველა ელექტრონული მაშინები; მათი მონოპოლიაა სტამბების მრეწველობა; ისინი ჰყიდნიან ინგლისში იმდენ მოტორებს, რამდენსაც ვერ ჰყიდის ვერც ერთი ინგლისელი ფირმა. ინგლისის რკინის გზებისთვის ლოკომოტივებს ამერიკიდან იწერენ. მაგრამ ამერიკელები ამით არ კმაყოფილდებიან, მათი განზრახვაა ხელში იგდონ ინგლისის მთელი მრეწველობა. ცნობილ ფინანსისტმა და მილიარდერმა მორგანმა იყიდა ინგლისელებისაგან ატლანტიკის ოკეანეზე მიმომავალი გემები. ამერიკელების სინდიკატის ხელში გადავიდა ბრაიანტისა და მეის ცნობილ ფირმის სასპიჩკო ქარხანა და აი როგორ: პირველად ყოვლისა ამერიკელებმა შეიძინეს გამომგონებლებისაგან საუკეთესო სასპიჩკო მაშინების პატენტები; ასე რომ მათ სპიჩკის წარმოება სამჯერ უფრო იაფად უჯდებოდათ, ვიდრე ინგლისელებს, რომელთაც სხვა მაშინები ჰქონდათ. პატენტების ყიდვის შემდეგ ამერიკელებმა შემდეგი ულტიმატუმი შეუთვალეს ბრაიანტსა და მეის—თუ არ მოგიყიდნიათ ჩვენთვის თქვენი ფირმა, კონკურენციას დაგიწყებთ და გაგაკოტრებთო. ინგლისელი მრეწველები დარწმუნდნენ, რომ კონკურენტებს მუქარის ასრულება შეუძლიათ, და იძულებული შეიქნენ დაეთმოთ თავიანთი საქმე ამერიკელებისათვის. ამ გვარად ამერიკულმა ტრესტმა ხელში იგდო სპიჩკის მთელი წარმოება ინგლისში.

კიდევ უფრო დამახასიათებელია ამერიკელებისა და ინგლისელების სამრეწველო ბრძოლის მეორე მაგალითი.

ამერიკელების ერთმა სინდიკატმა, რომელმაც ხელში იგდო თამბაქოს მთელი მრეწველობა კანადაში, გადასწყვიტა ინგლისის იმავე მრეწველობის შექნაც. ინგლისის ნიადაგზე ფეხის მოსამაგრებლად სინდიკატმა შეიძინა ინგლისურ ერთ ფირმისაგან თამბაქოს ერთი დიდი ფაბრიკა. ინგლისის მეორე ფირმა მიხვდა,

თუ რას ნიშნავდა ამერიკელების ეს პირველი ნაბიჯი და ამიტომ იგი საბრძოლველად მოემზადა. მალე ბრძოლაც გაჩაღდა: ორივე მხარე იმას სცდილობდა, რომ წვრილი მოვაჭრენი მიემხრო. ინგლისელების სინდიკატმა მიმართა 34,000 წვრილ მოვაჭრეს და უმტიციებდა მათ, რომ ბოიკოტი უნდა გამოუცხადონ ამერიკელებს და არ იყიდონ მათგან საქონელი. სამაგიეროდ სინდიკატი აძლევდა წვრილ მოვაჭრეთ 500.000 მანეთს და წლიურ შემოსავლიდან ოც პროცენტს. ამერიკელების სინდიკატმა კიდევ უფრო ხელსაყრელი წინადადება მისცა წვრილ ვაჭრებს: ორი მილიონი წლიურად ოთხის წლის განმავლობაში და სინდიკატის მთელი შემოსავალი ამავე ხნის განმავლობაში. ერთის სიტყვით, ამერიკელები აძლევდნენ თავიანთ კლიენტებს 115.000.000 მანეთს. ამასთან ისინი მოცილებების საქონლის ბოიკოტს როდი თხოულობდნენ, წვრილ ვაჭრისათვის საკმარისი იყო უარი ეთქვა ინგლისელების წინადადების ზემოხსენებული წინადადებაზედ. რასაკვირველია, გამარჯვება ამ „თამბაქოს ომში“ ამერიკელების იქნება.

ამიტომაც არის, რომ ბოლოს დროს ინგლისშიაც იჩინა თავი პროტექციონულმა აზრებმა: ამერიკელები და გერმანელები ჰკლავენ ჩვენ ვაჭრობასა და მრეწველობას, ამერიკელები და გერმანელები პროტექციონისტები არიან; თუ გვინდა, რომ შევირჩინოთ ჩვენი მრეწველური უპირატესობა, ჩვენც უნდა დავუბრუნდეთ პროტექციონისმსო, გაიძახიან ინგლისელი პროტექციონისტები.

ახალ ინგლისურ პროტექციონისმს მხარს აძლევს ახალი იმპერიალისმი. ჩემბერლენისა და მის თანამოაზრეების სურვილია, როგორც ვიცით, ინგლისის იმპერიის უფრო მტიციე ორგანიზაცია, ახალშენების მეტი დაკავშირება მეტროპოლიასთან. ერთ-ერთ უმთავრეს საშუალებად ამ მიზნის მისაღწევად იმპერიალისტებს ეგრედ წოდებული „კოლფერაინი“ მიაჩნიათ: გერმანიის იმპერიის ეხლანდელ გაერთიანებას წინ უძღოდა გერმანიის სამთავროების „სადამოყნო კავშირი“ (Zollverein); პოლიტიკურ გაერთიანებამდე გერმანია გაერთიანდა სავაჭრო-სამ-

რეწველო პოლიტიკის მხრივ: სამთავროებს ერთმანერთში თავისუფალი ვაჭრობა ჰქონდათ, უცხოელებთან კი სადამოყენო ტარიფი შემოიღეს. ჩემბერლენის მიზანია ესევე პოლიტიკა განახორციელოს დიდ ბრიტანიის ყველა ნაწილების შესახებ.

ინგლისის მეფის გვირგვინის კურთხევის გამო ლონდონში თავს მოიყრიან ბრიტანიის ყველა ახალ-შენების წარმომადგენელი. სხვათა შორის, ამ წარმომადგენელთა თათბირზე ლაპარაკი იქნება დიდ ბრიტანიის იმპერიის „ცოლ-ფერაინ“ზედაც. „ცხადია, ინგლისის დაბრუნება პროტექციონისმის გზაზე, პროტექციონისში მიუხედავად დიდ სიძნელეთა, აკადემიურიდან გახდა წმინდა პრაქტიკული პრობლემა, რომლის მნიშვნელობა დღითი დღე იზრდება („პეტ. ვედ.“).

* * *

არა ერთხელ გვქონია ლაპარაკი იმ ბრძოლასა და მეტოქეობაზე, რომელიც არსებობს ინგლისსა და რუსეთს შუა ჩვენ მეზობელ სახელმწიფო სპარსეთის გამო. ინგლისი სცდილობს სპარსეთის სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ გამოწევას, რუსეთი—ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ. თუ ინგლისის გავლენა სამხრეთ სპარსეთში უცილობელი და უმეტოქოა, ესევე ითქმის რუსეთის გავლენაზე ჩრდილოეთ სპარსეთში. მაგრამ ამ გავლენათა ხასიათი სულ სხვა და სხვაა.

პრაქტიკულმა და ანგარიშიანმა ინგლისმა არ იცის რა არის ხელოვნება ხელოვნებისათვის, გავლენა გავლენისათვის. როცა ინგლისი რომელიმე ტერიტორიაზე შედის და სცდილობს გავლენის მოპოებას, ამას იმიტომ შერება, რომ მისი შატერიალური ინტერესი მოითხოვს: ინგლისელ ვაჭარსა და მრეწველს ბაზარი და მყიდველი უნდა. ხშირად ეს პირ და პირ და ყველასათვის თვალსაჩინოდ არა სჩანს ინგლისელ პოლიტიკოსების მოქმედებიდან. ყოფილა ისეთი შემთხვევები, როცა ინგლისს „პრესტიჟის“ აღსადგენად ან გასაძლიერებლად დიდი აურ-ზაური აუტეხნია, მაგრამ ეს „პრესტიჟი“-ი მისთვის ცალიერი სიტყვა როდი ყოფილა, მას ყოველთვის თან

ზოსდევდა ინგლისელ საქონლის ბაზრის გაფართოვება ან შექმნილის შერჩენა, როცა ვინმე სცდილობდა მის წართმევას.

ინგლისის პოლიტიკა სპარსეთში ასეთ რეალურ ნიადაგზე დამყარებული და ამიტომაც იგი ასე სასარგებლოა ინგლისელისათვის. ინგლისს დიდ-ძალი მატერიალური ინტერესები აქვს სპარსეთში და ეს დიდ სიმტკიცეს აძლევს მის ამ ქვეყანაში მდგომარეობას.

სულ სხვაა რუსეთის მდგომარეობა. რუსეთმაც სცადა ინგლისის პოლიტიკის გზაზე დადგომა: რუსეთისა და სპარსეთის ვაჭრობის გასაძლიერებლად ჯერ აკრძალა უცხოელი საქონლის ტრანზიტი სპარსეთში ამიერ კავკასიის გზით, მაგრამ რადგან ამ უცხოელ საქონელს სპარსეთის ყურედანაც შეუძლია, სპარსეთში შემოსვლა და შემოდის კიდევ, იხმარა მეორე ღონისძიებაც, რომელიც მას ერთობ ძვირად უჯდება: ინგლისის საქონელი უფრო იაფია, თვისებითაც უკეთესი, გამყიდველიც მოხერხებული და გამოცდილი ჰყავს, რუსული საქონელი ყველას ამას მოკლებულია და ამიტომ ერთობ ძნელია რომ მან კონკურენცია გაუწიოს მეტოქეს და ბაზარი დაიკავოს. რუსეთის ვაჭარსა და მწერველს არ შეუძლია თავის ღონით ებრძოლოს უცხოელს. მთავრობა ამას ხედავს და დიდ დახმარებას უწევს მას. რუსეთს შეაქვს სპარსეთში შვიდი მილიონი ფუთი საქონელი. 90 პროცენტს ამ საქონლისას მთავრობა ან პრემიას აძლევს ან აქციზს არ ახდევინებს, რაც მას წლიურად ათი მილიონი მანეთი უჯდება. მიზანი ასეთ დიდ მსხვერპლისა მთავრობის მხრივ ის არის, რომ გააიაფოს სპარსეთის ბაზარზე რუსული საქონელი და ამით შეუქნას რუს მწარმოებელს მუდმივი მყიდველი. და მერე რა შედეგი აქვს მთავრობის ასეთ ცდასა და მსხვერპლს? პატარა სპარსეთს, რომელსაც არც ფაბრიკა-ქარხნები აქვს, არც რკინის გზები და არც ბანკები, იმდენივე შემოაქვს ვრცელ და განუზომელ რუსეთში, რამდენიც ამას სპარსეთში. ეს კიდევ ცოტაა. სპარსელი, რომელსაც თავისი მთავრობა არა თუ ხელს უწყობს, პირიქით, მეტად ავიწროებს, თვითონ მოაქვს თავისი საქონელი

ლი რუსეთში, თვითონვე ჰყიდის. რუსული საქონელი, რომელიც სპარსეთში მიდის, დაჯილდოვებულია მთავრობისაგან ან აქციზისაგან განთავისუფლებული, რუსი მრეწველი მაინც არ იძვრის ადგილიდგან, იგი თავის სახლშივე ჰყიდის საქონელს და სხვას მიაქვს იგი სპარსეთში, რომ იქ ისე გაჰყიდოს იგი, როგორც მოახერხებს. „ჯერ არ შოფილა შემთხვევაო, სწერს ერთი რუსული გაზეთი, რომ რუსი ვაჭარი წასულიყოს სპარსეთში, ადგილობრივ ეყიდოს საქონელი მოსაგებ ფასებში, როგორც ამას სპარსელები სჩადიან რუსულ საქონლის შესახებ, და თვითონ მოეტანოს გასასყიდათ“.

იმის უფრო თვალსაჩინობისათვის, თუ რა განსხვავებაა ინგლისისა და რუსეთის გავლენათა შორის, მოვიყვანო ინგლისის ნიჭიერ და მიმხვედრ მოწათის იაპონიის მაგალითს. გერმანიის კონსულის მოხსენებიდან სჩანს, რომ იაპონიის საქმე დიდათ დაწინაურებულია კორეაში, სადაც მას მეტოქედ რუსეთი ჰყავს. იაპონია ცდილობს პირველი ადგილი დაიკავოს მისთვის ასეთ დასამხარ და საჭირო ქვეყანაში და, როგორც სჩანს, აღწევს კიდევ მიზანს. რკინის გზა, რომელიც აერთებს სეულსა და ნაესადგურ ჩამულპოს, იაპონელებმა გაიყვანეს და მისი გამგეებიც იაპონელები არიან. იმ რკინის გზის გაყვანა, რომელმაც სეული ფუზანს უნდა შეუერთოს, იაპონელ აქციონერულ საზოგადოების ხელშია. კორეის ვაჭრობა სულ იაპონელ ვაჭრების ხელშია; ფოსტაც თითქმის მათ განკარგულებაშია. ერთის სიტყვით, კორეა ჯერ ეხლაც იაპონიის სრულ ეკონომიურ დამოკიდებულებაშია.

ინგლისმა და იაპონიამ კარგად იციან, როგორ მოიპოვონ გავლენა და რას უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს საერთაშორისო დამოკიდებულებაში. მართო ჯარის საშუალებით რეალურ გავლენის მოპოვება უნიადაგო ოცნებაა.

*
* *

დასრულდა საფრანგეთის საპარლამენტო არჩევნები და ეხლა შესაძლებელია გამოვიანგარიშოთ ვინ გაიმარჯვა მებრ-

ძოლ პარტიათა შორის და ვინ დამარცხდა. პირველად ყოვლისა აღსანიშნავია, რომ ბრძოლიდან გამარჯვებული გამოვიდა რესპუბლიკა. რესპუბლიკის სრული გამარჯვება გამოიხატა არა მარტო იმაში, რომ რესპუბლიკელ დეპუტატების რიცხვი ახლად არჩეულ პარლამენტში მეტი იქნება, ვიდრე წინანდელში იყო, არამედ იმაშიაც, რომ არჩევნების გათავებამდე ვერც ერთი კანდიდატი რეაქციონერებისა ვერ ბედავდა აშკარად ეთქვა ამომრჩევლებისათვის თავისი ნამდვილი ვინაობა—ყველა ვითომ რესპუბლიკელი იყო, ყველა რესპუბლიკის დროშას ამოეფარა. ასეთი მოვლენა საფრანგეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში იმის უეჭველი ნიშანია, რომ რესპუბლიკა საბოლოოდ განმტკიცდა და გამაგრდა, რომ სხვადა-სხვა პრეტენდენტების პრეტენზიები „საფრანგეთის ტახტზე“ ფუჭი, უნიადაგო ოცნებაა, რომ დიდ ერსაც შესძლებია რესპუბლიკურ წეს-წყობილების შეთვისება წინააღმდეგ იმ პოლიტიკოსების აზრისა, რომელნიც დღესაც ამტკიცებენ, თუ გულში ჰფიქრობენ, რომ რესპუბლიკა შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ პატარა ერის პატარა ტერიტორიაზე და რომ დიდი ხალხის რესპუბლიკა აუცილებლად ცუხარისმით თავდება. პოლიტიკურ ცხოვრების სინამდვილე, როგორც ვხედავთ, სულ წინააღმდეგს ამტკიცებს.

მეორე დიდ-მნიშვნელოვანი და საგულისხმიერო მოვლენა ახალი საპარლამენტო არჩევნებისა ის არის, რომ გამარჯვებულ რესპუბლიკელთა შორის უფრო გამარჯვებული რადიკალური ელემენტები არიან—რესპუბლიკა მარცხნით, ხალხისაკენ გაიწია.

1893 წლამდე თან-და-თან იზრდებოდა და ძლიერდებოდა აბსოლუტურადაც და შედარებითაც ზომიერ რესპუბლიკელთა დასი. რამდენად ეს დასი ძლიერდებოდა, იმდენად სუსტდებოდა რეაქციონერების ძალა: თუ ზომიერი რესპუბლიკელი იმარჯვებდა, იგი იმარჯვებდა კონსერვატორთან ბრძოლაში. ზომიერები დაწინაურდნენ ისეთ ჩამორჩენილ მხარეებშიაც, როგორც ბრეტანი, ნორმანდია და ჟანდეს არის.

1893 წლიდან კი ზომიერ რესპუბლიკელთა დასი თანდათან სუსტდება საფრანგეთში. ამომრჩევლები ვერ კმაყოფილდებიან ზომიერის პროგრამით და ამიტომ უფრო რადიკალურ დასებისაკენ მიიწევენ. რადიკალებისა და რადიკალ-სოციალისტების რიცხვი 1889 წლის პარლამენტში სულ 98 იყო, 1898-ში კი 180, მუშათა წარმომადგენელი 1889-ში იყო 17, 1898-ში კი 57. ზომიერების რიცხვი ამავე ხნის განმავლობაში შემცირდა ოცდა ათით, მაგრამ თუ ამომრჩევლების რაოდენობას მივიღებთ მხედველობაში, ზომიერების დასუსტება ბევრად უფრო შესამჩნევი იქნება. რადიკალური ელემენტები იმარჯვებდნენ ზომიერებზე, რომელნიც თავის მხრივ ამარცხებდნენ რეაქციონერებს. ამ უკანასკნელების რიცხვი 1889-ში იყო 177 და 1898 კი მხოლოდ 65. საფრანგეთის რესპუბლიკის ასეთ ევოლიუციის საუკეთესო დამამტკიცებელია ეხლანდელი არჩევნები. გაზეთი „მატენ“-ის გამოანგარიშებით ახალ პალატაში იქნება: 43 სოციალისტი (სოციალისტების რიცხვის შემცირება წინანდელთან შედარებით, აიხსნება უმთავრესად იმ გარემოებით, რომ დიდი უთანხმოება იყო სოციალისტების სხვა-და-სხვა ჯგუფებ შორის. განსაკუთრებულის შეურიგებლობითა და უტაქტობით ეგრედ წოდებული გედისტები იქცეოდნენ), 233 რადიკალი და რადიკალ-სოციალისტი, 62 ეხლანდელ მთავრობის მომხრე რესპუბლიკელი, 127 „პროგრესისტი“ (მელინისტი), 35 „შერიგებული“ (რესპუბლიკასთან), 5 მთავრობის წინააღმდეგი რადიკალი, 43 ნაციონალისტი და 41 „რეაქციონერი“ (მონარხისტი). ამ გვარად ზომიერების რიცხვი, რომელიც 1898-ში 235 იყო, ეხლა 189-ია, თუ ეხლანდელ მთავრობის 62 რესპუბლიკელსა და 127 „პროგრესისტს“ შევაერთებთ. რადიკალური დასი კი 180-იდან 233-მდე ავიდა!

რაც შეეხება ვალდეკ-რუსოს სამინისტროს მდგომარეობას, მის მომხრეების რიცხვი ახალ პალატაში, იმავე „მატენ“-ის გამოანგარიშებით იქნება 338 255-ის წინააღმდეგ, ესე იგი სამინისტროს ეყოლება 87 ხმით მეტი მოწინააღმდეგეებზე.

ეხლანდელ არჩევნებიდან ასეთი დასკვნა გამოჰყავთ ფრანგულ ჟურნალ-გაზეთებს: 1) ვალდეკ-რუსოს სამინისტრომ გა-

იმარჯვა; 2) ნაციონალისტები მოტყუებდნენ, რადგან თუ მათ დეპუტატების რიცხვი ეხლა მეტია, ეს იმიტომ კი არა, რომ მთავრობის მომხრეებზე გაიმარჯვეს, არამედ იმიტომ, მელინისტებს, თავიანთ მოკავშირეებს წაართვეს მანდატები, 3) მელინის პარტია (ზომიერები) დამარცხდა, 4) ვალდეკ-რუსოს სამინისტროს უმრავლესობის ცენტრი მარცხნით, რადიკალურ ელემენტისაკენ, გადაიწია.

მოითხოვს თუ არა ახალი პირობები ვალდეკ-რუსოს სამინისტროს გადადგომას? როგორც ვიცი, ეს სამინისტრო შესდგა სამის წლის წინეთ უმთავრესად დრეიფუსის საქმის საბოლოო გადასაწყვეტად და თავადებულ და გალადებულ რეაქციონერებთან საბრძოლველად. ეხლა დრეიფუსის საქმე სრულებით მივიწყებულია და რეაქციონერები სასტიკად დამარცხებული. რესპუბლიკა უზრუნველყოფილია მის მტრების სიურპრიზებისაგან. ეხლა საჭიროა, რომ ახალი პალატა შეუდგეს დემოკრატიულ რეფორმების განხორციელებას. ამ დანიშნულებისათვის კი ვალდეკ-რუსოს სამინისტრო მეტად ჰეტეროგენულია: იგი სხვა-და-სხვა მიმართულების წარმომადგენელთაგან შესდგება. დემოკრატიულ რეფორმების განხორციელებას კი უფრო ერთ გვარი სამინისტრო ეჭირვება. ამიტომ მოსალოდნელია, რომ ვალდეკ-რუსოს სამინისტრო გადადგეს და შესდგეს ახალი, უფრო ერთგვარი ელემენტებისაგან შემდგარი. თუ რომელ ელემენტებისაგან იქნება შემდგარი ახალი სამინისტრო, ამის მაჩვენებელი თვით ახალი პალატა იქნება: რადგან ყველაზე მეტად რადიკალებმა და რადიკალ-სოციალისტებმა გაიმარჯვეს, ამიტომ ახალი სამინისტროც მათგან უნდა იქმნეს შემდგარი. გაზეთები ასახელებენ პირებს, რომელნიც მათის აზრით, უნდა იქმნენ ახალ სამინისტროს სულის ჩამდგმელნი; ეს პირები სხვათა, შორის, ბურჟუა, ბროსონი და დუმერი უნდა იყვნენ.

* * 1)

ამ მოკლე ხანში გერმანიის კათოლიკების (ცენტრი) წლიური კრება მოხდა. მოწვეულთა შორის, ჩვეულებრივ, პოლი-

1) „ცნობის ფურცელი“ № 1799 და 1801.

წელების კლუბის წარმომადგენლებიც იყვნენ: თ. ფერდინანდ რაძივილი, კამერპერი ცეგოლსკი და დოქტორი კომეროვსკი, სულ ისეთი პირები, რომელთაც, მიუხედავად პოზნანელების სასტიკ დევნისა, დიდი კავშირი აქვთ სასახლის წრებთან, რასაც სხვათა შორის ცეგოლსკის კამერპერობაც ამტკიცებს. ბანკეტის დროს კათოლიკების პარტიის წარმომადგენელმა ციკლერმა (ზავარიელია) დალია სადღეგრძელო პოლონელების კლუბისა და, სხვათა შორის, სთქვა: „თუ დღეს შესაძლებელია ვილაპარაკოთ ჩვენის პარტიის დიდ გამარჯვებებზე, ეს უმთავრესად მიეწერება იმ გარემოებას, რომ პარტია ხელმძღვანელობდა პრინციპით—„სიმართლის, თავისუფლებისა და კანონისათვის.“ ცენტრი ყოველთვის იმას სცდილობდა, თავისუფლება და უფლებები შეეძინა ყველასათვის გერმანიის იმპერიაში. რადგანაც პოლონელების კლუბსაც იგივე პრინციპები აქვს, ცენტრი მით უფრო მეტის გულმოდგინებით მუშაობს მასთან ერთად. ყველა აქ დამსწრეთ სურვილია, რომ ეს მეგობრული კავშირი შემდეგშიაც დარჩეს“.

საპასუხო სიტყვაში თ. რაძივილმა მადლობა გადაუხადა ორატორს სადღეგრძელოსათვის და სთქვა, რომ ცენტრსა და პოლონელების კლუბს აერთებს ხანგრძლივი მეგობრობა. ამ უკანასკნელ დროს სცდილობენ ჩვენს წაჩხუბებასო, მაგრამ, იმედია, ეს ცდა უნაყოფოდ ჩაივლისო. არც ერთ ფაქტს ისე არ უტყენია გული ორატორისათვის, როგორც ცენტრსა და პოლონელებ შორის ჩამოვარდნილ გულ-გრილობას. მაგრამ მას იმედი აქვს, რომ ძველი მეგობრობა არ დაირღვევა და ორივე დასი ერთად განაგრძობს ბრძოლას სიმართლის, თავისუფლებისა და უფლებებისათვის.

გერმანელი კლერიკალები, როგორც ფრანგებიც, ეხლა თავისუფლებისა და სიმართლის დამცველები გამოდიან მხოლოდ იმიტომ, რომ ცბიერობით მთავრობა ხელში იგდონ და შემდეგ ბოლო მოუღონ თავისუფლებასაც და უფლებასაც. კლერიკალებს თავისუფლება და უფლება მარტო თავისთვის სურთ; სხვები კი მათ კატეხისმის მიხედვით უნდა სცხოვრობდნენ და ფიქრობდნენ.

ეს ყველასათვის ცხადია და ამიტომ საზოგადოების დაწინაურებული ნაწილი, რომელიც მართლა ემსახურება თავისუფლებისა და უფლების განმტკიცების საქმეს, ყოველთვის ებრძვის კლერიკალებს. და თუ პოლონელების კლუბს აქამდე კავშირი ჰქონია მასთან, ეს იმიტომ მოხდა, რომ, ჯერ ერთი, კათოლიკები პოლონელების ეროვნულ სარწმუნოებას იცავენ პრუსიაში გაბატონებულ მეომარ პროტესტანტიზმის წინააღმდეგ და მეორეც პოლონელების კლუბი თვითონ რეტროგრადული და ნამდვილ თავისუფლება-უფლების წინააღმდეგია. თანაძივილი, კამერპერი ცეგოლსკი და ამათი დამქაშნი ისეთი ხალხია, რომ პოლონელ ხალხის ყოვლად უსამართლო დევნა და შევიწროება მათ სრულებით ხელს არ უშლის პრუსიის მთავრობასთან კარგ განწყობილებაში იყვნენ და მათგან ჩინები და ორდენები მიიღონ. იმას ვერ ვიტყვით, რომ ეს პირები მოკლებული იყვნენ ეროვნულ გრძნობას: ეს გრძნობა იმდენად ძლიერია ყოველ ადამიანში, რომ ერთი-ორი თუ გამოერევა ხალხში ისეთი შახინჯი, რომელსაც ეს გრძნობა აკლია. მაგრამ ამ „უგოდოვანც“-ებში ეს გრძნობა იმდენად ძლიერი არ არის, რომ პირდაპირ გაქირვებულთა მხარეს გადავიდნენ და მათ რაზმში ჩამდგარნ მტერს მტრულად დაუხვდნენ. ამიტომაც არის, რომ პოლონელი დეპუტატების მოღვაწეობა პრუსიის ლანდტაგში ყოვლად უფერული და უღონოა.

მეორე მიზეზი პოლონელ დეპუტატების უღონობისა ცენტრთან კავშირია. ცენტრი, როგორც ნათქვამი იყო, იმდენათ ემხრობა პოლონელებს, რამდენათ პოლონელები კათოლიკებია. მაგრამ ამასთანავე ცენტრი გერმანული პარტიადა, როგორც ვეეთი, იგი წინააღმდეგია პოლონელების ეროვნულ მისწრაფებათა. რაძივილებსა და ცეგოლსკებს, რომელთა ეროვნული იდეალი მეტად ვიწრო ფარგლისაა, ეს არ სჯეროდათ და ცენტრს ყოველთვის გვერდში უდგნენ.

თუ პოლონეთის ასეთ მამულის შვილებს ჰკუთის სწავლა-შეუძლიათ, ცენტრმა საუკეთესო მაგალითი მისცა მათ თავიანთ მეგობრულ განწყობალებისა პოლონელებისადმი.

ხსენებულ ბანკეტის რამდენიმე დღის შემდეგ პრუსიის ზემო პალატაში ცენტრის წარმომადგენელმა გრ. გენსბერხმა აღნიშნა ის გარემოება, რომ ვესტფალიის პოლონელ მუშებს შორის მეტად ვრცელდება სოციალისტური ქადაგება, და მოითხოვა, რომ მთავრობამ გაგზავნოს ამ მხარეში კათოლიკე მღვდლები და ჯამაგირი დაუნიშნოს მათ, რათა წინააღმდეგობა გაუწიონ სოციალისტების პროპაგანდას. მაგრამ გრაფმა ამასთანავე მოითხოვა, რომ არას გზით მღვდლები პოლონელები არ იქნენ, რადგან ესენი იქ პოლონურ აგიტაციას გადაიტანენო. გრ. გენსბერხმა ასე დაამთავრა თავისი სიტყვა: „ჩვენ, გერმანელ კათოლიკებს, გვაერთებს პოლონელებთან ეკლესია, მაგრამ პოლიტიკაში კი მე აუცილებელ საჭიროებათ მიმაჩნია ჩვენი ინტერესების განცალკევება, სანამ პოლონელების პოლიტიკური გრძნობა ჩვენსას არ დაემზავსება“.

დანარჩენი გერმანელები, რასაკვირველია, აღტაცებით მიეგებნენ ცენტრის წარმომადგენლის ასეთ განცხადებას.

ისწავლიან კი ჭკუას რაძივილები და ცეგოლსკები?

თ. რაძივილისა და მის ამხანაგების ეზლანდელ მოქმედებაზე საინტერესო კორესპონდენციაა დაბეჭდილი „რუსსკია ვედომოსტ“-ში. მოგვყავს ეს კორესპონდენცია ცოტა შემოკლებით: „ისე არაფრისათვის ვმადლობ შემოქმედს, როგორც იმისათვის, რომ მე დევნილთა მხარეს ვეკუთვნი და არა მდევნელებს“. ასეთი სიტყვები თავის დღეში არ გაუგონია პრუსიის ზემოპალატის დარბაზს. პრეზიდენტ მანტიეფელმა შენიშვნა მისცა ამ სიტყვების მოქმედს.

ვინ არის ეს გაბედული ორატორი? რამდენიმე წლის წინად რომ ეწინასწარმეტყველებიათ მისთვის, რომ იგი ოდესმე ამისთანა სიტყვებს იტყოდა, ხუმრობადან შეურაცხყოფად მიიღებდა. პოლონელ არისტოკრატს კოსცელსკის აღმირალსკი დაარქვეს, ისეთის გატაცებით იცავდა ვილჰელმ მეორის პროექტს გერმანიის ფლოტის გაძლიერების შესახებ. ბევრი გაკვირვებული იყო კოსცელსკის ასეთ უცნაურ ქცევით, თვითონ კოსცელსკი კი დარწმუნებული იყო, რომ მეტად საზრიან

პოლიტიკას ადგია: ვილჰელმ მეორემ 90-იან წლებში ერთობ დაიახლოვა პოლონელი არისტოკრატები და კოსცელსკიც და მის თანამოზრეებიც ამის მსურველი იყვნენ, რადგან იმედი ჰქონდათ, რომ ამ გზით თავიდან ააცდენდნენ პოზნანელ პოლონელებს ეროვნულ დევნას. მაგრამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, პრუსიის მთავრობამ სრულებით არაფრად მიიჩნია პოლონელ არისტოკრატების პოლიტიკა და პოლონელებს სასტიკი დევნა დაუწყო. დევნამ, რასაკვირველია, ყველა დევნულების დაახლოება გამოიწვია: რადიკალები და არისტოკრატები და თვით ხალხი, ყველა გრძნობს, რომ ისინი ერთის ერის შვილები არიან და რომ გერმანელები მათი საერთო მტერია. როცა პოლონელი მაგნატი თავადი ფერდინანდ რადივილი ლაპარაკობდა პრუსიის მთავრობის პოლიტიკის წინააღმდეგ, ყველა გრძნობდა, რომ მასში ძლიერი ეროვნული ინსტიქტი მოქმედებდა. თ. რადივილები სულ იმის ცდაში იყვნენ ჰოპენცოლერებთან კარგი განწყობილება ჰქონოდათ, მაგრამ შეუბრალებელმა დევნამ ამათაც-კი მოაგონა, რომ ისინი პირველად ყოვლისა პოლონელები არიან. „ჩვენ ერს თქვენ ვერ მოსპობთ, რაც უნდა გეკბინოთო“, უთხრა თავადმა გერმანელებს. თ. რადივილი მტკიცე ხასიათის კაცია, იგი უბრალოდ გრძნობას არ გამოამჟღავნებს, მაგრამ, როცა გერმანელებმა მიაძახეს—პოლონელებს პრუსიელ მუშტის სიძლიერე უნდა ვუჩვენოთო, ცრემლები მოადგა თვალებზე და გამწარებულმა სთქვა: „სამართლისა და სიმართლის ასეთი დამახინჯება ჩემს დღეში არ მინახავს“-ო. პრეზიდენტი რადივილსაც შენიშვნას აძლევს.

რადივილებს ერთი-ღა დარჩენიათ—უარჰყონ თავიანთი, შემცდარი პოლიტიკა, შეუერთდნენ ხალხს და ეროვნულ საქმისათვის თავდადებულ მებრძოლებს გვერდში ამოუდგნენ.

რედაქტორი
აღ. ჭყონია

გამომცემელი
აღ. ჯაბუდარი

როგორც ყველა გმირები, ბელეროფონტიც ბედის-წერის მსხვერპლია: განმარტოვებული და ნაღვლიანი დადის. იგი ისჯება მისთვის, რომ მოინდომა თავის ფრთიან მერანით ციურ სადგომებამდე ასვლა; ამ კადნიერებით გაბრაზებულმა ძევსმა ესროლა მას მეხი და ძირს ჩამოაგდო (პინდარი).

5. თების ქუეყის ედიპოსის თავგადასახვადი. ცოდვის გამო-სყვიდვის აზრი, შურის მაძიებელი ბედის-წერა, რომელიც ეგრე სასტიკდა სჯის გმირებს ყოველ დანაშაულისათვის, ისე ცხადად და საგრძნობლად არსად არ არის გამოხატული, როგორც ედიპოსის ისტორიაში. არასოდეს არ მომხდარა საბერძნეთის მოლიმარე ცის ქვეშ ასეთი შავბნელი დრამა. ედიპოსი თების მეფის ლაიოსის და იოკასტას შვილია, დაბადებიდანვე აღნიშნული ბედის-წერის ბეჭდით. ერთმა მისანმა იწინასწარმეტყველა, რომ ედიპოსი თავის მამის მკვლელი შეიქნება. შეშინებული ლაიოსი კითერონზე დააგდებინებს თავის ჩვილ შვილს: აქ იგი ნახა ერთმა მწყემსმა და წაიყვანა კორინთის მეფის სასახლეში, სადაც იგი გაიზარდა როგორც ნამდვილი შვილი მამობილისა. ედიპი დარწმუნებული იყო, რომ კორინთის მეფის შვილია. მაგრამ ბედის-წერამ მაინც თავისი გაიტანა. აქ დაეუთმოთ სიტყვა თვით ედიპს, რომელიც სოფოკლესის უშესანიშნავეს დრამაში — „მეფე-ედიპოსი“ — ეგრე მოგვითხრობს თავის უბედურ თავგადასავალს.

„ერთ ღვინის დროს ერთმა დამთვრალმა მიწვეულთაგანმა მითხრა, რომ მე კორინთის მეფის შვილი არა ვარ. ამ შეურაცხყოფამ მეტის-მეტად გამაბრაზა და საღამომდის ძლივს შევიმაგრე თავი. მეორე დღეს დედ-მამისაკენ წავედი და ვკითხე, თუ რას ნიშნავდა იმ კაცის ნათქვამი. ისინიც საშინლად ჯავრობდნენ ჩემ შეურაცხყოფელზე და ამითი დამამშვიდეს. მაგრამ გული მაინც დაჯერებული არ მქონდა და მშობლების ჩუმად დელფის მისნისაკენ გავსწიე. მისანმა ჩემ კითხვებზე არაფერი პასუხი არ მომცა, სამაგიეროდ შესაზარი რამ შემატყობინა: მე უნდა გავმხდარიყავ მამის მკვლელი, დედის ცო-

ლად შემრთველი და ჩემი ჩამომავლობა ყველასათვის საძულველი უნდა გამხდარიყო. ამ სიტყვების მოსმენისათანავე მე მოვშორდი კორინთის სამეფოს და გავსწიე შორს, რათა არ ასრულებულიყო მისნის საშინელი წინასწავმეტყველება!“

აი აქ იჩენს თავს ბედის-წერის სასოწარმკვეთი ძალა ერთის მხრივ და ადამიანის გონიერების ამაოება და მისი ნების სრული უძლურება, მეორე მხრივ! მართლაც: ლაიოსს უნდოდა შეიღოს დაღუპვა და ვერ მიაღწია თავისს მიზანს; ედიპოსი გარბის კორინთიდან, რათა არ ასრულდეს მისნის წინასწარმეტყველება, და ის კი არ იცის, რომ თითოეული მისი ნაბიჯი, რომელიც მას კორინთს აშორებს, უახლოვებს ბედის-წერის აღსრულებას. ერთ გზა-ჯვარედინზე იგი შეხვდება ეტლით მომავალ უცნობ მოხუცს. მეეტლე და მოხუცი უზრდელად ეპყრობიან ედიპოსს და უნდათ გზიდან ჩამოაყენონ იგი; ედიპოსი წინააღმდეგობას უწევს მათ, სცემს მეეტლეს და როცა მოხუცის მათრახი მოხვდება, ჰკლავს მას. ეს უცნობი მოხუცი მისი შამა ლაიოსია; ამ გვარად წინასწარმეტყველება ნახევრად ასრულდა; უხლა მხოლოდ ის დარჩა, რომ ედიპოსი დედის ქმარი გახდეს და შემდეგ გამოიყიდოს ეს ორი ცოდვა, რომელიც მან ჩაიდინა, მაგრამ რომელთა ჩადენაში უვითონ უბრალოა. ედიპოსი განაგრძობს მგზავრობას და მოდის თებაში, სადაც სწორედ ამ დროს გამოჩენილიყო რაღაც საშინელი ცხოველი სფინქსი: სახე ქალისა ჰქონდა, ფრთები ფრინველისა, ტანი და კუდი კი ლომის. ეს საშინელება დამდგარი იყო ფიკიონის შთაზე, აძლევდა გამოცანებს თებელებს და ვინც ვერ გამოიცნობდა, სჭამდა. ახალგაზრდა და გაბედული ედიპოსი მიდის ამ სფინქსთან და ელის კითხვას. „რა არსებაა ის არსება, რომელსაც ჯერ ოთხი ფეხი აქვს; შემდეგ ორი და ბოლოს სამი?“ ეკითხება სფინქსი. „ეს არსება ადამიანია, უპასუხებს ედიპოსი; პატარაობისას იგი ოთხ ფეხზე დადის; როცა დავაჟკაცდები ორ ფეხს ხმარობს და სიბერის დროს მესამე ფეხად ჯოხს ხმარობს!“ დამარცხებული სფინქსი გადაიკარგება თების მიდამოებიდან, ედიპოსი კი მახვილგონიერებისა და შამაცობისათვის თების მეფედ ხდება და ირთავს

დაქვრივებულ იოკასტას. რა იცის უბედურმა, რომ იოკასტა მისი დედაა. ამ გვარად გმირის დიდ-სულოვნობა და ღვაწლი მასვე ღუპავს. ცოდვების გამოსყიდვის დროც მოახლოვდა: ღმერთები გზავნიან თებაში შავ ჭირს, რომელიც მუსრს ავლებს კადმის ქალაქს. არა თუ ადამიანები, საქონლის ჯოგები და ხეხილიც კი იღუპებოდა. ქალაქი დაცალიერდა და შავი ჰადესი გამდიდრდა თებელების ოხვრითა და ცრემლით. ამ შავიჭირის აწერით იწყება სოფოკლესის ტრაგედია-მეფე-ედიპოსი. ძვესის მთავარი ქურუმი, სხვა ქურუმები, ბავშვებიც კი მოდიან ედიპოსის სასახლეში და საკურთხეველის წინ გართხმულნი შეჰვედრიან ღმერთებს ხსნას. ედიპოსის გული სიბრალულით ივსება და ერთხელ კიდევ ეს კეთილშობილური გრძნობა აჩქარებს მის დაღუპვას: ბედის-წერის მსხვერპლი როგორც სასაკლაო ცხვარი, თავს ვერ იხსნის მის კლანჭებისაგან. ედიპოსი მიმართავს აპოლონის მისანს და ღმერთი უპასუხებს, რომ მიზეზი ღმერთების რისხვისა ლაიოსის მკვლელობა არისო. ედიპოსი რომელმაც ჯერ არ იცის თუ თვითონ არის მკვლელი, საშინელ წყევალ-კრულვას უგზავნის მას და ეს წყევალ-კრულვა მასვე უბრუნდება, როდესაც იგი იგებს მისან ტირეზიასაგან, რომ დამნაშავე თვითონ იგია. საბრალო ედიპოსი—მამის მკვლელი და დედის ქმარი—გონებას ჰკარგავს, იოკასტა თავს იკლავს; ამდენ უბედურების მიზეზი გმირი გლეჯს იოკასტას მოსახურავს ოქროს შესაკრავს და მითი თვალებს ითხრის. „ისინი ველარ დაინახვენ ვერც ჩემ უბედურებას და ვერც ჩემ ჩანადენს, ამბობს უბედური ედიპოსი, ბნელით მოცულნი ვერ დაინახვენ ვერც იმათ, ვიც მძულს და მეზარება, და ვერც იმათ, ვისიც დანახვა მესიამოვნება“.

ყველასაგან შეჩვენებული, ხალხის ზიზლის სიმძიმის ქვეშ ქედ-მოხრილი ედიპოსი, ბრმა და დაგლახავებული, შორდება თებას. მაგრამ ბერძენთა ფანტაზიამ ადგილი მისცა ამ საშინელ დრამაში ერთ გულის მოსაფონებელ ეპიზოდს. ედიპოსი მართო არ არის: ნაზ ხელს უკავია მისი ხელი, მზრუნველი თვალეები მხედველობენ მის მაგიერ და აშორებენ უსწორ-მასწორ

გზასა და ქვას. მამის უბედურების მონაწილე ვახდა ნებისთ-
ანტიგონა, უწმინდესი და უნაზესი ქალის ტიპი იმ ტიპთა შო-
რის, რომელიც კი ბერძნულ ლეგენდას შეუქმნია. სოფოკლესის-
მეორე ტრაგედიაში—ედიპოსი კოლონაში—მოთხრობილია
უბედურის ბოლო: საშინელი დამნაშავე მოხუცი და უმწიკვლო
ბავშვი მოდიან ათინის ტერიტორიაზე; აქ, ევმენიდების წმინდა
ტყეში, თეზეოსის თანადასწრებით და თავის ორის შვილის
ღწყევლის შემდეგ, ჰქრება იგი ელვა-გრავინვში.

6. გადამტკრებული ძეგლი და შეადნი თეზას წინ. აქ
ღრამა უნდა გათავებულიყო, მაგრამ ბედის-წერა მხოლოდ
მაშინ დაკმაყოფილდება, როცა არც ერთი ედიპოსის ჩამომავალი
არ იქნება ქვეყანაზედ. გმირის ორი შვილი მამის მემკვიდრე-
ობაზედ ცილობენ. გამარჯვებული ეთეოკრესი რჩება და მე-
ფობს თებაში; პოლინიკი გარბის არგოსის მეფე აღრასტთან,
ცოლად ირთავს მის ქალს და სიმამრს ძმასთან ბრძოლაში ჩაით-
რევს. შეგროვდა შვიდი მთავარი და გასწიეს თების წინააღმდეგ,
სადაც ისინი გამოიჩინენ პირვანდელ ადამიანის ველურობას და
სიმხეცეს; აი როგორ აგვიწერს ესხილოსი ამ ომს ერთ თავის ტრა-
გედიაში: „შვიდნი მთავარნი, ფიცხელი მეომარნი, ჰკლავენ
სამსხვერპლო ხარს; მსხვერპლის სისხლი შავ ფარში ჩაასხეს;
ყველამ ჩაჰყო შიგ ხელი, ყველა ფიცავს არესის, ბელლონას
(არესის და) და ჟღერის მოყვარულ ტერორის (საშინელება)
სახელებს: ან ქვა-ქვაზედ არ დარჩება კადმის ქალაქში ან და-
თვითონ დაიღუპებიან და მორწყავენ თავიანთ სისხლით თების
ნიადაგს“.

ბრაზმორეული მხედართმთავარნი იერიშს იწყებენ. დი-
თეულ მათგანს თავისი ადგილი აქვს მიჩენილი. საშინელი ტი-
დელისი შიშის ზარსა ჰგვრიდა ყველას თავის ჩაფხუტის სქელთმიან
ჯილით და ზარებიანის თარით; სასიკვდილოდ დაქრილსაც კი იმ-
დენი მხეცური ძალა შერჩენოდა, რომ ერთ-ერთ თავის მოპირდა-
პირეს თავის ქალა გაუღღრნა. გამხეცებული კაპანეოსი ლანძღვით
იხსენიებდა ღმერთებს და როდესაც მეზი დაეცა, სიკვდილის
ჟამსაც კი საშინლად გმობდა მათ. თითქოს სურათის დასას-

რულებლად, ეთეოკლესი ძმას იწვევს საბრძოლველად. „შიშის ძრწოლა მოგედის, ამბობს ტრაგედიაში ხორო, დამხობის ქალღმერთმა, რომელსაც სხვა ღმერთებთან საერთო არა აქვს-რა, გაგვაგონა თავისი ხმა. ეს სასტიკი, შეუბრალებელი და აუცილებელ უბედურების მომავლინებელი ფურიია; ეს ერინია, რომელსაც მოუწოდა ჯავრით დაბრმავებულმა მამამ (ედიპოსმა) და რომელიც შურისძიების შესრულებას იჩქარის. ედიპოსის შვილები სიკვდილისაკენ მიისწრაფიან“. ერთმანერთის სიძულილით მთვრალი ძმები ეცნენ ერთმანერთს და ორივე დაიღუპა. ჯერ კიდევ არ გათავებულა ეს უბედურებით აღსავსე ისტორია; ათის წლის შემდეგ დაღუპულ შვიდ-მთავართა შვილებმა, ეპიგონებმა, თავიანთ მამების სისხლი აიღეს ქ. თების აოხრებით. ღმერთების შურის ძიება დაკმაყოფილებული იქმნა და ბედისწერის დადგენილება აღსრულებული.

7. ბერძენთა საერთო ექსპედიციები. არგონავტების მოგზაურობაა. ოქროს მატყლისა და ცხვარა. იაზონი და მედეა. საბერძენთის პირვანდელი გმირები უფრო ხშირად თვის-თვისად მოქმედებდნენ; შემდეგ ხანის გმირები კი ერთად მოქმედებას ამჯობინებენ, რადგან ცალ-ცალკე მათი ძალა სუსტია. ერთი მაგალითი ამ გვარ საერთო მოქმედებისა ჩვენ კიდევ ვნახეთ: ეს იყო შვიდ-მთავართა გალაშქრება თების წინააღმდეგ. შეორე მაგალითი არგონავტების მოგზაურობაა.

არგონავტების ექსპედიცია პირველი მაგალითია ზღვით შორს მოგზაურობისა. იგი გვიმტკიცებს, რომ მომხიბლველ და საიდუმლოებით აღსავსე ზღვას ცნობის-მოყვარეობა გაუღვიძებია ბერძენთა შორის. ამ ლეგენდაში ბერძენებმა თავისებურად წარმოგვიდგინეს პირველი მათი ცდა გემებით შორს გამგზავრებისა. ექსპედიციის მიზანი იყო—დაბრუნება ოქროს მატყლისა, რომელიც კოლხიდის მეფეს აეტესს ჩავარდნოდან ხელში და რომლის დარაჯობა ფრთხილ ვეშაპს ჰქონდა მინდობილი. ეს ოქროს მატყლი ესხა ერთ ვერძს, რომლის მსგავსი ეხლა აღარ მოიპოვება: მას ადამიანის ენა ჰქონდა და ფრენა შეეძლო. ეს საკვირველი ვერძი აჩუქა ჰერმესმა ორხომენის

(ბეოტიაში) მეფის ათამასის ცოლს. ერთის მისნის წინასწარმეტყველების გამო ათამასმა განიზრახა თავის შვილის ფრიქსის მოკვლა. დედამ გაუგო ეს განზრახვა, შესვა ვერძზე ფრიქსი, უკან პატარა და ჰელა მოუსვა და ვერძს წასვლა უბრძანა. ვერძი აფრინდა ჰაერში და აღმოსავლეთისაკენ გასწია. პატარა მხედრები მალე დამშვიდდნენ და სიამოვნებით და ცნობის-მოყვარეობით ათვალთვლებდნენ მათ ფეხ ქვეშ გაფენილ სურათს. საუბედუროდ პატარა ჰელა ძირს ჩამოვარდა და დაიღუპა სწორედ იმ დროს, როცა გადადიოდნენ ეგეის ზღვისა და პროპონტიდის შემაერთებელ სრუტეს, რომელსაც საბრალო ქალის სახელი დაერქვა შემდეგში (ჰელესპონტი—ჰელას ზღვა). მარტოდ დარჩენილი ფრიქსი კოლხიდაში მივიდა, დაჰკლა ვერძი (როგორც ვხედავთ მეტად ცუდად დაჯილდოვებულა თავის სამსახურისათვის) და ოქროს მატყლი მისცა კოლხიდის მეფეს, რომლის სიძე იგი შეიქნა.

არგონავტების ლეგენდა იწყება ამ მომენტიდან. უნდა წაერთვას ბარბაროსებს ის საუნჯე, რომელიც წინად ბერძენების საკუთრება იყო. ამ საქმის შესრულება იტვირთა მეფის პელიასის ძმისწულმა თესალიელმა იაზონმა. პელიასი მეფე იყო, მაგრამ ერთობ ეშინოდა სამეფოს დაკარგვისა. როგორც ჩვეულება იყო, პელიასი დაეკითხა მისანს თავის მეფობის ხანგრძლივობის შესახებ. „უფრთხილდი ცალ-ქალამნიან კაცსაო“, ურჩია მისანმა. სწორედ ამ ცოტა გაუგებარ რჩევის შემდეგ პელიასთან მოვიდა იაზონი სწორედ ცალის ქალამნით, რადგანაც მეორე წყალზე გადასვლის დროს დაჰკარგოდა. პელიასმა მიმართა იაზონს შემდეგის კითხვით: „რას იზამდი, რომ შენთვის ეწინასწარმეტყველებიათ: ელოდე სიკვდილს შენის ნათესავისაგანო“.—ოქროს მატყლის საძებრად გავგზავნიდიო, უპასუხა იაზონმა, და ამ გვარად თავისი ბედი თვითონვე გადასწყვიტა. პელიასი ტახტის დათმობას დაჰპირდა იაზონს, როგორც კი იგი ძვირფასის საუნჯით დაბრუნდებოდა სახლში. ახალგაზდა იაზონი სიამოვნებით დასთანხდმა წინადადებას და შეუდგა სამზადისს; მოიწვია საბერძენეთის საუკეთესო მეომრე-

ბი—ჭერკულესი, თეზეოსი, ტელამონი, პელეოსი, კასტორი და პოლუქსი, მელეაგრი, ამფიარაოსი, განთქმული დამკვრელი ორფეოსი, ესკულაპი, ლაერტოსი და ბეკრი სხვანი, რომელთა ჩამოთვლა ერთობ ძნელია, რადგანაც არ დარჩენილა საბერძნეთში ისეთი ქალაქი, რომ თავისი გმირი არ მოეთავსებოდა არგონავტების სიაში; ჩასხდნენ გემში, რომელსაც სახელად არგო ერქვა, და გაემგზავრნენ. გაიარეს ლემნოსი, ევროპასა და აზიას შუა მდებარე სრუტეები, პონტ-ევქსინის (შავი ზღვა) შესავალი, სადაც ბედნიერათ გადურჩნენ სიმპლეგადის კლდეებს, რომელნიც ისეთის სისწრაფით ეჯახებოდნენ და შორდებოდნენ ერთმანეთს, რომ ჩიტსაც კი გაუჭირდება უხიფათოდ მათ შორის გაფრენა. შემდეგ გასცურეს შავი ზღვა და მიადგნენ ფაზისის შესართავს, კოლხიდის სამეფოში. ექსპედიციის მიზნის შესრულების სიძნელე აქ იჩინეს თავს.

როდესაც იაზონმა მოსთხოვა კოლხიდის მეფეს ოქროს მატყლის დაბრუნება, ეატესი იმითი ფიქრობდა მის თავიდან მოშორებას, რომ ძნელად ასარულებელ პირობებს უდებდა. მაგ. გმირს უნდა გაეხედნა ორი სპილენძ-ფეხებიანი და ცეცხლის მფრქვეველი ხარი, დაეხნა მათის საშუალებით არესის მინდორი და დაეთესა ვეშაპის კბილები. იაზონმა იკისრა ამ პირობების შესრულება და დაიღუპებოდა კიდევ, რომ მას არ დახმარებოდა მეფის ქალი მშვენიერი მედეა, რომელიც შესანიშნავი მისანი იყო. მედეამ გახადა იაზონის სხეული იარაღის მიუკარებელი, დაეხმარა გმირს ხარების გახედნაში, ვეშაპის კბილებიდან ამოსული მეომრები მოაშორებინა თავიდან იმ საშუალებით, რომელიც ერთ დროს კადმოსმა იხმარა იმავე მიზნისათვის და საძილო წამლით დააძინა მოდარაჯე ვეშაპი. ეხლა ადვილი შეიქნა იაზონის წადილის ასრულება: სიჩქარით დაავლო ხელი ოქროს მატყლს, მედეაც თან წამოიყვანა და გამოსწია საბერძნეთისაკენ. მაგრამ ჯერ კიდევ შორს არის მშვიდობიანად საქმის გათავება. მედეამ მღევართა შესაჩერებლად ნაკუწ-ნაკუწად დასჭრა თავის პატარა ძმა და ეს ნაჭრები გზა-გზა დააბნა, რათა მათ თავის მოყრაში

მღევრბეს დრო დაეკარგათ. ამ საშინელ საქმის ჩადენით მედემ ბევრი ახალი განსაცდელი გაუჩინა თავის თავსაც და თანამოგზაურებსაც. ბევრი ინეტიალეს იაზონმა და მისმა ამხანაგებმა და ბევრის გასაჭირის შემდეგ დაბრუნდნენ სახლში. მაგრამ ჯერ კიდევ საკმარისად არ გამოუყიდნიათ ჩადენილი აკაცობა. მედემ, რომელიც იაზონის ცოლი გახდა, გაიგო, რომ მისი ქმარი სხვა ქალის შერთვას აპირებდა. იქვიანობით და სიბრაზით გონება დაკარგულმა კოლხიდელმა ქალმა მოჰკლა თავის მეტოქე ქალი, დაჰკლა საკუთარი შვილები, რომელნიც იაზონისაგან ჰყავდა, და გაიქცა ეტლით, რომელშიაც ფრთიანი ვეშაპები ჰყავდა გაბმული.

8. ბერძენ-ტროანელთა ომის დეკენდა. მნაშენდობა ამ დეკენდისა ხელფანებასათვის. ყველა აქამდე მოთხრობილი ამბები ფანტასტიურია, და თუ რომელიმე მათგანს ნამდვილად მომხდარი რამ უდევს სარჩულად, მისი ეხლა გამოცნობა ყოველად შეუძლებელია, რადგანაც იგი მეტად მოქარგულ-გამშენიერებულია ზღაპრულ ეპიზოდებით. რას არ შეხვდება კაცი ამ ლეგენდებში: არა ჩვეულებრივ ძალის პატრონ გოლიათებს, შესანიშნავ მისნებს, მოლაპარაკე უსულო საგნებს, საკვირველ ფორმის ცხოველებს, რომელნიც წასულ ხანის მოგონებანი უნდა იყვნენ. მთელი ეს საკვირველი და სასწაულებრივი ქვეყანა, სადაც ყოველ წამს ბუნების კანონი ირღვევა, სადაც ყოველად შეუძლებელი ადვილათ ასასრულებელი გამხდარა, ხიბლავდა ჯერ კიდევ ასაკში არ-მოსულ ბერძნის ხალხს. ბერძენ-ტროანელთა ომით ახალი ხანა უნდა იწყებოდეს; აქ ისტორიულ სინამდვილესთან ახლო უნდა ვიყოთ. ეს უშველებელი ეპოპეაც ლეგენდაა; ღმერთები აქაც ჩამოდიან ციდან და იღებენ ყოველ-გვარ მონაწილეობას ადამიანების საქმეებში; მაგრამ ლეგენდასთან ისტორიაც არისტროა ნამდვილად არსებობდა; ისიც საფიქრებელია, რომ იგი მართლა ბერძნებმა დაანგრიეს, და ამ შემთხვევაში შესაძლებელია მივიღოთ თუკიდიდეს აზრი, რომელიც ამბობს, რომ ტროას აღება პირველი საქმეა, რომელიც ბერძენთა საუკეთესო თემე-

შმა ერთად შეასრულესო. *) როგორის აზრისაც უნდა ვიყოთ, ერთი გმრემობეა ცხადზე უცხადესი: ბერძენ-ტროანელთა ომიანობამ თავის ურიცხვ ეპიზოდებით და მოულოდნელ შემთხვევებით, როგორც მაგ. ტროას ათის წლის ალყა (გარემოცვა), ქალაქის აღება; სამშობლოდან გაქცეულ ტროანელების და სამშობლოში მიმავალ ბერძენების თავგადასავალი და სხვა, მეტად დიდი მნიშვნელობა მოიპოვა ხელოვნებისა და ლიტერატურის ისტორიაში. რამდენი უკვდავი ხელოვნური ნაწარმოები, გარდა ილიადისა და ოდისეისა, მომდინარეობს ამ მდიდარ და დაუშრეტელ წყაროდან! ამიტომაც ბერძენ-ტროანელთა ომს თავის მიზეზებით და შედეგებით ადგილი უნდა ჰქონდეს საბერძენეთის ისტორიის შესავალში; ამიტომაც საჭიროა მისი ცოდნა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ჩვენთვის გაუგებარი დარჩება საუკეთესო ხელოვნური ნაწარმოებნი, რომელნიც ამ ლეგენდის ნიადაგზედ აღმოცენდნენ.

ერთ დროს ფრიგიაში იყო მეფე ტანტალოსი, მეტად მდიდარი და მასთან ბედნიერიც. ღმერთებსაც ძალიან უყვარდათ იგი და ხშირად ესტუმრებოდნენ კიდევ. ერთ ამისთანადღეს ტანტალოსს მოუვიდა კადნიერი სურვილი-გაეგო, თუ სადამდის მიდიოდა ღმერთების გემოვნების სიმახვილე. ამ მიზნისათვის მან დაჰკლა საკუთარი შვილი პელოპსი და ხელოვნურად მომზადებული ღმერთებს მოართვა. რასაკვირველია, ღმერთები კბილის პირველ შეხებისათანავე მიხვდნენ მას-პინძლის საშინელ დაცინვას; მხოლოდ მარტო დემეტრამ, რომელსაც გონება დაბნეული ჰქონდა შვილის დაკარგვით შესჭამა მხრის ნაჭერი. შეურაცხყოფილი ღმერთები მაშინვე წამოდგნენ სუფრიდან და გააცოცხლეს პელოპსი, რომელსაც შექმულ მხარის მაგიერ სპილოს ძვალი გაუკეთეს.

*) შლიმანმა არქეოლოგიურად გამოიკვლია ის ადგილი, სადაც ძველი ტროა იყო (სოფ. ისარლიკის ახლო) და ნახა სხვა და სხვა დროს ერთი ერთმანეთზე ნაშენი ქალაქები. მისის აზრით უძველესი ხანის ნანგრევები პრიამის დროის ტროა უნდა იყოს. ეს აზრი საეჭვოდ არის. მიაჩნეული-

ტანტალოსმა კი დამსახურებული სასჯელი მიიღო: იგი ჩაადგდეს ჯოჯოხეთში და ჩააყენეს ყელამდე წყალში, რომელსაც მშვენიერ ხებილიანი ხეები ჩრდილავდნენ; როგორც კი ტანტალოსი დაიხრებოდა წყლის დასაღვეად, წყალიც დაიწვედა; როგორც ხილის მოკრეფას დააპირებდა, ხის ტოტები ზევით აიწვოდნენ. პელოპსი საბერძნეთში გადასახლდა. ამ დროს პიზაში (ოლიმპიის ახლო) მეფობდა ენომაოსი, მამა მშვენიერ ჰიპოდამიასი. ერთის მისნის წინასწარმეტყველებით, ენომაოსი უნდა გამხდარიყო თავის სიძის მსხვერპლი და ამიტომაც იგი სკდილობდა ქალი არ გაეთხოვებინა. მეფემ გამოაცხადა, რომ მხოლოდ ის შეიქნება ჰიპოდამიას ქმარი, ვისიც ეტლი მის ეტლს გაუსწრობს; დოლის მანძილი იყო ძვესის ტაძრიდან ოლიმპიაში პოსეიდონის ტაძრამდე კორინთის ყელზე. ენომაოსს სრული იმედი ჰქონდა თავის ცხენების საკვირველ სისწრაფისა და მეეტლე მირტილოსის სიმარჯვისა. დამარცხებულ სასიძოს მეფე შეუბრალებლად ჰკლავდა თავის შუბით. პელოპსი არ შეუშინდა თავის წინამორბედების ბედს და განაცხადა სურვილი ჰიპოდამიას შერთვისა. პოსეიდონმა, რომელთანაც ახალგაზნა გმირი შეხვეწილი იყო, მისცა მას ოქროს ეტლი და დაულალავ-ფეხებიანი მარდი ცხენები. გარდა ამისა, შეყვარებულმა ჰიპოდამიამ შეისყიდა მეეტლე მირტილოსი, რომელმაც გამგზავრების წინ ხრახნილები (ვინტები) დააძრო ეტლს. რასაკვირველია, დახსნილი ეტლი მალე სრულებით დაინგრა, ენომაოსი გადმოვარდა და მოკვდა; გამარჯვებულმა პელოპსმა კი ჰიპოდამია შეირთო. მეეტლე მირტილოსმა, რომელიც ჯილდოს მოელოდა თავის სამსახურისათვის, მალე გაიგო, რომ ყოველი მოღალატე თავისზე უარსს მოღალატეს შეხვდება: პელოპსის ბრძანებით, იგი გადაისროლეს ზღვაში, რომელსაც მისი სახელი დაერქვა. სიკვდილის წინ იგი შეევედრა თავის მამას ჰერმესს, მის დამღუპველისათვის მაგიერი გადაეხადნა. მამამ შეისმინა შვილის ვედრება და შურის მაძიებელი ფურიები მიუსია პელოპსის მოდგმას, რომელსაც ტანტალოსის ჯერ კიდევ გამოუსყიდველი ავკაცობა ემართა. როგორც ედიპოსის ლეგენ-

დაში, ისე აქაც ბედის-წერა სდევნის პელოპსის ოჯახს და არ შორდება მას, სანამ იგი სრულებით არ ამოწყდა. პელოპსს ორი შვილი ჰყავდა—ატრეოსი და თიესტოსი; მათ შორის, საშინელი მძულვარება არსებობდა. თიესტოსმა მოჰპარა ატრეოსს ოქროს ბატკანი, რომელიც მას ჰერმესმა აჩუქა; სამაგიეროდ ატრეოსი, შერიგების გამო მომხდარ წვეულების დროს, გაუმღსპინძლდა ძმას თავის შვილების ხორციით. თიესტოსი წამოვარდება სუფრიდან, წიხლით მაგიდას გადააბრუნებს და წარმოსთქვამს უსაშინელებს წყევლა-კრულვას. „ამ გვარადო, ამბობს ესხილოსი, ავკაცობას ავკაცობა მოსდევს, მკვლევლობა მკვლევლობით ისჯება, სისხლი სისხლით“. მტრობა და შურისძიება გაძლიერდა პელოპსის მოდგმაში. თიესტოსის შვილი ეგისტოსი, რომელიც ერთიღა გადარჩენოდა სიკვდილს, ჰკლავს ატრეოსის შვილს აგამემნოსს; სამაგიეროდ აგამემნონის შვილი ორესტოსი მამის სისხლს იძიებს და ჰკლავს ეგისტოსს. მაგრამ სანამ ეს საშინელი ამბები მოხდებოდა, ბევრი მწარე განსაცდელი ნახა ამ უბედურმა მოდგმამ; ამასთანავე დრამის ასპარეზი ვრცელდება და ბოლოს იგი მთელ საბერძნეთს მოედევნა. ატრეოსის ორმა შვილმა—აგამემნონმა, რომელიც მიკენის მეფე იყო, და მენელაოსმა, რომელიც სპარტაში მეფობდა, ცოლებად შეირთეს, თვისდა საუბედუროთ, ტინდაროსისა და ლედას ქალები. აგამემნონის ცოლი იყო კლიტემნესტრა; ამან მოჰკლა თავისი ქმარი, როგორც კი იგი ტროადან დაბრუნდა; მენელაოსის ცოლი მშვენიერი ელენე გაიტაცა ტროას მეფის პრიამოსის შვილმა პარისმა, რომელსაც აგრეთვე ალექსანდრესაც ეძახოდნენ. ეს ის პარისია, რომელიც ჰერამ, ათინამ და აფროდიტამ ამოირჩიეს იდის მთაზედ იმის მსაჯულად, თუ ვინ უფრო ლამაზია მათ შორის. ნებით გაყვა ელენე პარისს, თუ ძალით იყო წაყვანილი, არავინ იცის. სპარტაში დიდხანს უჩვენებდნენ ერთ ადგილს, სადაც ელენე უნდა ცდილიყოს პარისის ხელიდან გამოსხლეტას და სადაც მას ქალამანი უნდა დაეარნოდეს. მენელაოსი მშვიდობიანობის მოყვარე კაცი იყო და ამიტომ, შეიძლება, უდავიდარაბოთ გადაეტანა ეს

შეურაცხყოფა, მაგრამ თავმოყვარე აგამემნონმა პირად შეურაცხყოფად მიიღო რძლის მოტაცება. თავი მოუყარა ყველა იმათ, რომელთაც ერთ დროს უნდოდათ ელენეს შერთვა, გაახსენა მათ ფიცი, რომელიც მათ დასდევს — მეგობრები და მცველები შევიქნებით იმისი, ვისაც ელენე ქმრად აირჩევსო, და ზედ თავისი გავლენიანი ხმაც დაუმატა. ზოგიერთი ღმერთებიც კი, განსაკუთრებით ჰერა, ეხმარებოდნენ აგამემნონს ბერძნების ამგვარად შეგულიანებაში. ეს ის ღმერთები იყვნენ, რომელთაც რამე მიზეზის გამო მტრობა ჰქონდათ. ტროანელებისა: ამ გვარად აგამემნონმა თავი მოუყარა ავლიდაში (ბეოტია) დიდ ჯარსა და ფლოტს. ჯარის მეთაურ გმირების სახელი, ჰომიროსის წყალობით, ჯერაც არ წარხოცილან ადამიანთა მახსოვრობიდან. უმთავრესი მათგანი იყვნენ: მეფეთმეფე აგამემნონი და მისი ძმა მენელაოსი, ტიდეოსის შვილი დიომედოსი, ორი აიაქსი, იდომენეოს კრიტელი, ბრძენი ნესტორი, რომელიც მეოთხე მოდგმის მომსწრე იყო, პატროკლოსი, ფილოკტეტესი, ჰერკულესის მშვილდისრის პატრონი მემკვიდრეობით, პალამედესი, მაქაონი და პოდალირი, ყველაზე უმაჰაცესი და უმარდესი აქილესი, მირმიდონელთა მეფე და შვილი თეტიდისა და პელეოსისა, ცბიერი მეფე იტაკისა-ულისი (ოდისეუსი), რომელიც თავის ხერხიანის ჭკუით და ნაკლებად ფაქიზ სინიდისით ბერძნის პრაკტიკულ ნიჭის წარმომადგენელია. დიღხანს უცდიდა ავლიდაში ბერძენთა ჯარი მარჯვე ქარის ამოსვლას. ბოლოს აგამემნონი იძულებული შეიქნა არტემიდის რისხვის დასამშვიდებლად შეეწირა მსხვერპლად თავის საკუთარი ქალი იფიგენია. როგორც იქნა, ბერძენთა ფლოტი დაიძრა და მშვიდობით მიაღწა ტროას ნაპირებს. ტროას დამცველები იყვნენ პრიამოსის შვილები, რომელთა შორის ბრწყინავდა დიდ-სულოვანი ჰექტორი.

მთელი ათი წელი იდგნენ პირის-პირ ეს ორი ხალხი: ბერძნები სცდილობდნენ ქალაქის აღებას, ტროანელები ეძებდნენ მარჯვე შემთხვევას, გამოსულიყვნენ ქალაქიდან და ძალზე შეეწუხებინათ ბერძნები. ტროას გარემოცვა

არ იყო ნამდვილი ალყის შემორტყმა; ეს სამხედრო ხელოვნება ჯერ კიდევ განუვითარებელი იყო; ამიტომაც ტროას ხშირად მოდიოდა გარედან დახმარება. ეს გაუთავებელი ბრძოლა მეტად მდიდარია ეპიზოდებით, რომლებშიაც შესანიშნავი მამაცობას იჩენდნენ რიგ-რიგზე ბერძნები და ტროანელები. ამ ეპიზოდებში ყველაზედ ცნობილი და სახელ-განთქმულია ის ეპიზოდი, რომელიც ილიადის სიუჟეტი შეიქნა აქილესი, განრისხებული აგამემნონზე, რომელმაც მას ტყვე ქალი ბრიზეიდა წაართვა, ბრძოლას თავს ანებებს და მეთაურების უთანხმოების მსხვერპლნი ბერძნები სწყდებიან. ჰექტორი სარგებლობს თავის საშინელ მოწინააღმდეგის ბერძენთა ჯარში არ ყოფნით და იერიშით მიდის მტრის ბანაკზე: ვერც ტელამონის შეილმა აიაქსმა, რომლის კოშკის ძხვავსი ფარი შეიღის ხარის ტყავით იყო გადაკრული, ვერც ღვთაებრივმა დიომედოსმა, ვერც ცბიერმა ულისმა და ვერც თვითონ აგამემნონმა, მდიდარ მიკენის მეფემ, ვერ შეაჩერეს ეს ბერძენთა მომსერელი ღვთის რისხვა. ტროანელები შეცვივნდნენ თვით ბანაკში და ეს დღე ცუდად დაუღამდებოდა ბერძნებს, რომ აქილესს თავის აბჯრით გამოწყობილი პატროკლესი არ გამოეგზავნა მათ და საშველად. პატროკლესმა ისახელა თავი, მაგრამ იგი შეიქნა მსხვერპლი პრიამოსის სახელოვან შვილისა. ამ ამბის გაგონებაზედ მეგობრის დაკარგვით გულმოკლული აქილესი საშინლად კვნესის; დედა-მისი ვერცხლ-ფეხებიანი ღვთაებრივითეტიდა ტყვილა სცდილობს მის ნუგეშს: პასუხად გმირის მწარე ჩივილისა და მრისხანე შურის ძიების სიტყვები გაისმის. აქაც გმირის ცხოვრების სრული მეუფე შეუბრალებელი ბედის-წერაა. „წავიდეთ, ამბობს გმირი, მოვსძებნოთ ჰექტორი, მკვლელი ძვრფასის მეგობრისა. შემდეგ ჩვენც მოვკვდებით, როცა ეს ძევს და სხვა უკვდავ ღმერთებს ენებებათ. განა მამაცმა ჰერკულესმა, რომელიც ძვირფასი იყო თვით უკვდავთა მეფისათვის, მოიშორა თავიდან ბედის-წერა? არა, პარკამ და ჰერას სიძულილმა აჯობეს მას. მეც ეგრე მომივიდეს, თუ ეგეთია ჩემი ბედი. თუ უნდა დავიღუპო; ბარემც მალე მომეღოს ბოლო.“

ეხლა ვიფიქროთ მხოლოდ დიდებულ სახელის მოხვეჭაზედ. ტროანელი ქალნი, დარდანის ტან-წერწეტა ქალიშვილები მზად იყვნენ მოსაწმენდად ცრემლებისა, რომელნიც მალე დაიწყებენ დენას მათ თვალთაგან; მე მათ მალე ავაკვნესებ. გაიგონ, რომ ჩემი მკლავი დიდიხანია დასვენებულია. და შენ, ჩემო დედავ, ტყვილა ნუ სცდილობ ბრძოლას მომაშორო, ვერ დამიყოლიებ.“ აქილესი, ჰეფესტოსის მიერ გაკეთებულ იარაღში ჩასმული, მიისწრაფის ომის ველისაკენ; ვინც კი შეხვდება, ყველა გარბის. მხოლოდ ჰეკტორი სცდილობს მის შეჩერებას, მაგრამ აქილესი ჰკლავს მას. იგი შეურაცხყოფს მტრის გვამს და მხოლოდ ღმერთების ბრძანებით უბრუნებს მას მოხუც პრიამს. ამითი თავდება ილიადა. მაგრამ ბერძენთა მგოსნებმა (რაფსოდებმა), რომელნიც სოფლიდან სოფელს დადიოდნენ და ადიდებდნენ სახელოვან გმირების სახელებს, ბევრი საკვირველი ამბები იცოდნენ ამ გმირებზედ. აქილესი, როგორც თვითონვე წინად-იგრძნო, კვდება პარისის ხელით; ომიანობის მეთავე წელს ბერძენები, ცბიერ ულისის რჩევით, აკეთებენ ხის დიდ ცხენს, სტოვებენ მას ნაპირზე და თვითონ, ვითომდა თავი დაანებეს ტროას, ნავებში ჩასხდნენ. ლაოკოონის რჩევის წინააღმდეგ, ტროანელებს მიჰყავთ ხის ცხენი შიგ ქალაქში. ცხენის მუცელში დამალული მეომრები გამოდიან ღამე და ადებენ ქალაქის კარებს. ქალაქი მალე აიღეს ბერძენებმა, პრიამოსი და თითქმის ყველა მისი შვილები დახოცეს, ჰეკტორის შვილი ასტიანაქსიც მოჰკლეს; გმირის ქვრივი ანდრომახა აქილესის შვილის ნეოპტოლემის (იგივე პიროსი) მონა გახდა. მარტო ანტენორი და ენეასი გადურჩნენ სიკვდილსა და მონობას. ისინი იტალიაში წავიდნენ და იქ დასახლდნენ, ანტენორი პადუაში და ენეასი ლაციუმში; ენეასის ჩამომავლობა ერთ დროს რომის მეფენი შეიქმნენ.

ტროას დანგრევა არ არის უკანასკნელი ეპიზოდი ამ ომიანობისა. ბერძენთა ეპოპეები მოგვითხრობენ სამშობლოში მიმავალ გმირების თავ-გადასავალს. ყველაზედ ცნობილია ულისის დაბრუნების ისტორია, რომელიც იმავე ჰომიროსმა

შოგვეითხრო თავის „ოდისეაში“. ბევრი განსაცდელი გამოიარა
 მგზავრობაში ცბიერმა ულისმა, რადგანაც მასაც ღმერთების
 რისხვა სდევნის. ბოლოს მაინც მშვიდობით ბრუნდება იტაკა-
 ში. აქ იგი დაჰხოცს ყველა იმათ, რომელნიც მის მეუღლეს
 სათნო პენელოპას ძალით შერთვას უპირებდნენ. ამითი თავდე-
 ბა ოდისეა. თითვეულ გმირს ჰქონდა თავისი თავ-გადასავა-
 ლი, თავისი ოდისეა, ხშირად ბევრად უფრო დრამატიული და
 უბედური. ნესტორი, იდომენეოსი და ფილოკტეტესი იტალიაში
 წავიდნენ. ოილეოსის შვილს აიაქსს მეხი დაეცა; მენელაოსი,
 ხანგრძლივ ხეტიალის შემდეგ, სახლში დაბრუნდა. მეფეთ-
 მეფე აგამენონი სახლში მშვიდობით დაბრუნდა, მაგრამ ეგის-
 თოსმა და აგამემნონის ცოლმა კლიტემნესტრამ დაჰკლეს იგი,
 როგორც ხარი ბავაში. მისმა შვილმა ორესტოსმა ასაკში
 მოსვლისათანავე მოჰკლა სამაგიეროთ ეგისთოსი და დედა
 კლიტემნესტრა, რისთვისაც მას არ ასვენებდნენ შურის მაძიე-
 ზელი ფურიები, სანამ ათინა არ დაეხმარა და არ დააწყნარა
 ეს საშინელი ღმერთები. ბოლოს, როგორც იქნა, ღმერთების
 შურისძიება დაკმაყოფილებულ იქმნა.

თ ა ვ ი V

ჰომიროსის დროის საბერძნეთი.

სარჩევი: — 1. პირვანდელ საბერძნეთის მდგომარეობა. — 2. ჰომიროსის დროის მართებლობის ფორმა. — 3. მეფე და მეფის უფლებანი. — 4. ქურუმი. — 5. თივისუფალი და მონა. — 6. პირვანდელ ზნე-ჩვეულებათა სიტლანქე და სიმკაცრე. — 7. სასოფლო მეურნეობის მნიშვნელობა ამ ხანაში. — 8. ზღვაოსნობისა და ვაჭრობის მდგომარეობა. — 9. ბერძენთა პირვანდელი ხელოვნება: პელაზგიური და ციკლოპიური ნაშთები.

1. პირვანდელ ბერძენთა მდგომარეობა. — ჰომიროსის წინა დროების ბერძენებს ჩვენ სრულებით არ ვიცნობთ. თვითონ ჰომიროსის ხანის შესახებ ერთი კითხვა. ჯერაც გადაუწყვეტელია; სახელდობრ — არ ვიცით რომელ საუკუნეს ვაკუთვნოთ იგი — მე-XI-ს, მე-X-ეს თუ მე-IX-ეს ქრისტეს დაბადებამდე. ამ ხანაში ბერძენებს ჯერ საერთო სახელი არა აქვთ. ჰომიროსი იხსენიებს უმთავრეს თემების სახელებს და როდესაც საზოგადოთ ბერძენებზე ლაპარაკობს, იგი ხმარობს სახელს — „აქეელნი“ — სახელწოდება „ჰელინი“ ჯერ კიდევ თესალიის ერთის პატარა თემის საკუთრებაა. მიუხედავად ამისა ბერძნულ თემთა შორის არსებობს ერთგვარი ერთობა: ამას ამტკიცებს უმთავრეს მეფეთა კოალიცია ტროანელთა წინააღმდეგ. მაგრამ ეს მეფენი დამოუკიდებელი არიან ერთიერთმანერთისაგან; თუ აგამემნონს, ილიადაში, მეტი გავლენა აქვს, ეს აიხსნება მის სიმდიდრით, ვაჟკაცობით და იმ გარემოებით, რომ იგი იყო თჯით საქმის დამწყები, ინიციატორი. თვით პოემის სიუჟეტი, აქილესის მრისხანება, იმის დამამტკიცებელია, რომ ბერძენთა მხედართ-მთავარნი დამოუკიდებელი იყვნენ აგამემნონისაგან.

შეურაცხყოფილი აქილესი თავის ჯარით თავს ანებებს ბერძნებს და შორიდან უცქერის ბერძენთა დამარცხებას. ცული საქმე მოუვიდოდათ ჩვენ დროის სარდლებს, რომ აქილესისათვის მიბაძვა დაეწყოთ!

2. ჰომეროსის დროის ბერძენთა მართკვლეობა. პირვანდელ ხანაში საბერძნეთის მართებლობის ფორმა—მონარქიულია. მეფობა—ლეთაებრივია ჰომეროსის წარმოდგენით. მეფეები ყოველთვის ძვესის მოწაფენი არიან; გარდა ამისა ისინი ხშირად ან თვითონ ძვესის ან სხვა ღმერთების ჩამომავალი არიან: აქილესი ვერცხლის ფეხებიან თეტიდის შვილია, ენეასი—მშვენიერ აფროდიტასი, მაქაონი—ესკულაპისა და სხვა. გარდა ნამდვილ მეფეებისა ბევრი კეთილშობილი (noble) ატარებდა მეფის ტიტულს. პენელოპას ქმრობის მსურველნი, რომელნიც მადიანად შეექცეოდნენ ულისის ღორებს და თხებს, ყველა მეფეები იყვნენ. მეფის უფლება შეზღუდული იყო. კეთილშობილ ოჯახთა მამასახლისები (მეორე ხარისხის მეფეები) ხშირად ეწინააღმდეგებიან მას; ისინი მეფის მრჩეველი არიან და არც ერთი საყურადღებო საქმე არ გადაწყდება მათდა დაუკითხავად და დაუთანხმებლად. ამ თანხმობის შოვნისათვის მეფენი ყოველთვის დიდ ნაღიმებს მართავდნენ: საქმე ირჩევა და სწყდება სუფრაზე; მაგრამ სუფრის წინ მსხვერპლი იყო საჭირო ღმერთებისათვის. ძველ საბერძნეთში საკურთხი და ღვინო განუმორებელი მხიარული თანამგზავრები იყვნენ. გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ მის შესატყობინებლად დანარჩენ ხალხს დაუძახებდნენ მაგრამ ლაპარაკის ნება მხოლოდ უფროსებს, მეფეებს, ჰქონდათ, ხალხი სჯაში მონაწილეობას არ იღებდა; იგი ბედავდა მხოლოდ სიამოვნების ან უსიამოვნების გამოხატვას,—თუმცა ხალხშიაც გამოჩენილან ამ ხანაში იმისთანა პირები, რომელნიც არ ეთანხმებიან უფროსების სურვილს და ბედავენ ამ არ-თანხმობის გამოთქმას სახალხო კრებაზედ. ამ გვარია თერსიტესი ილიადაში. მაგრამ ეს ოპოზიციის წარმომადგენელი ჯერ-ჯერობით

მახინჯი რამ არის: იგი ელამიც არის, კოქლიც, კუზიანიც და მელოტიც. ხალხთა მწყემსი ულისი ჯოხის ცემით აჩუმებს მას და იგი არავის ებრალება, მიუხედავად მისა, რომ სიმართლეს ამბობს. ჯერ კიდევ ის დროა; როცა ძლიერი ყოველთვის მართალია.

3. მეფე და მასა უფლებანა. მეფე გამგეობის თავი და ჯარის უფროსია; ამასთანავე იგი უმაღლესი მოსამართლეა; საქმეების გარჩევა მამასახლისების თანადასწრებით ხდება გაშლილ ჰაერზე. აგორაზედ (მოედანი) თავის-მომბეზრებელი და ენა-ქართალა ბრბოც არის და ხშირად თავის სიმპატია-ანტიპათიას აცხადებს. სხვა არა ვიცი რა ამ დროის სამართლის ფორმის შესახებ. გარდა ამისა მეფე თავმჯდომარეობდა მსხვერპლების შეწირვის ცერემონიებს; მაშასადამე მეფე ქურუმიც იყო. სხაფრივ ამ ხანის მეფეები არაფრით არ განირჩეოდნენ უბრალო მომაკვდაბებისაგან; არც განსაკუთრებული ტანისამოსი, არც დიადემა და არც გვირგვინი. ერთად-ერთი ნიშანი მეფობისა იყო ერთგვარი ჯოხი, რომელსაც სკიპტრას ეძახოდნენ. მეფეები სცხოვრებდნენ სოფლად ერთობ უბრალოდ და სრულებით არ უკადრისობდნენ თავიანთ მელორეებთან ბაასს. მათი ეზოები სავსე იყო ნეხვის გროვებით; ყველა თავისუფლად შედის და გამოდის მეფის სასახლეში, მათხოვარიც კი ხშირი სტუმარი იყო იქ, მაგ. იროსი ულისის სახლში. ღრმა მოხუცებულობაში მეფეები ხშირად ტახტს თავს ანებებდნენ და უთმობდნენ მას ახალგაზდა მემკვიდრეებს: ამ ხანაში ამ „ღმერთის შვილებს“ მანამდე პატივს სცემდნენ, სანამ მათ ძალ-ღონე ჰქონდათ. ულისის მამა ლაერთოსი თავს ანებებს მეფობას და სცხოვრობს თავის ბაღაში; ტანთ მას ძველი დაკერებულ ტანისამოსი აცვია, ფეხსაცმელი ტყავისა აქვს, თავზე თხის ტყავის ქუდი ხურავს, და ასე გამოწყობილი საწყლად ბარავს თავის ბაღს. აი რა ხდებიან ჰომიროსის მეფეები სიბერის დროს!

4. ქურუმი. ამ ხანაში თანამდებობის პირი მართლაც ქურუმი. პირვანდელი სამლოცველოები—ტაძრებია ან საკურთხევ-

ლები, რომელთაც ირგვლივ ღობე უვლის და რომელნიც ღმერთების საკუთრებად ითვლებოდნენ. ჰომიროსის პოემებში ნახსენებია მხოლოდ ორი ტაძარი-ათინისა ათინაში და აპოლონისა დელფში. ქურუმები მღვდელ-მსახურებდნენ ტაძრის ეზოში; ამ ეზოს გარეთ, იმათ არც საქმე, არც გავლენა არა ჰქონდათ. აგამემნონი საშინლად ემუქრება აპოლონის ქურუმს ქრიზესს, რომელიც მოვიდა ბერძენთა ბანაკში თავის ქალის სათხოვნელად; უფრო მოუბრძნებლად ეპყრობა იგივე აგამემნონი თესტორის შვილს კალხასს, შესანიშნავ ქურუმს, რომელმაც დიდი სამსახური გაუწია ბერძნებს; ამ ქურუმმა იცოდა წარსული, აწმყო და მომავალი და მან მიიყვანა ბერძენები მშვიდობით ილიონის ნაპირზე.

5. თავისუფალი და მონა. გარეშე მეფეებისა, მამასახლისებისა და ქურუმებისა, როგორი იყო დანარჩენების სოციალური მდგომარეობა, ნამდვილი არა ვიცით რა. ვიცით მხოლოდ, რომ იყვნენ თავისუფალნი და მონები. თავისუფლები გაყოფილი იყვნენ რამდენიმე მუხლად, ბერძნულად-ფილა, და თვითოეული მუხლი რამდენიმე „მობად“,—ბერძნულად ფრატრია. მონების მდგომარეობა ამ ხანაში არ იყო ისე ცუდი, როგორც შემდეგ. თავისუფალსა და მონას შუა არ უნდა ყოფილიყო დიდი მანძილი, რადგანაც დღეს თავისუფალი ხვალ ადვილად მონად იქცეოდა ომიანობის მიზეზით. ეგემოსი ოდისსეში მეფის შვილია, რომელიც ერთ მონას მოეტაცნა და ფინიკიელებისთვის მიეყიდნა. საკვირველია, მონებს ამუშავებენ, მაგრამ თვით ბატონებიც არ უკადრისობენ მათთან ერთად მუშაობას. ულისმა თვითონ გაიკეთა თავის საწოლი და მშვენიერი ნავზიკაა, ფეაკელ მეფის ალკინოოსის ქალი, თვითონვე რეცხს მდინარეზედ თავის სარეცხს.

6. ბერძენთა წინაპრული ოჯახი. რაც ჩვენ ბერძნებს ვიცნობთ, მათ ყოველთვის ჰქონიათ ოჯახი. ოჯახის წევრებს საერთო წინაპრები ჰყავთ და ამ წინაპრების საერთო კულტი აქვთ. ოჯახის უფროსი მამაა; მამა სწირავს წინაპრებს დაწესებულ მსხვერპლს „მე ვლერი. სამარხზე, ამბობს იფიგენია

ევრიპიდესის ტრაგედიაში, რძეს, თაფლს და ღვინოს, რადგანაც ამითი ხარობენ გადაცვლილნი“. ოჯახის უფროსი ინახავს კერაზე ცეცხლს, რომელიც არ უნდა ჩაქვრეს. ყოველ ოჯახს თავისი კერა აქვს; კერას ცეცხლი წმინდაა, იგი უწინარესი ღმერთია, რომელსაც თხოვნითა და მადლობით მიმართავენ; იგი მონაწილეობას იღებს ოჯახის ჭამა-სმაში; სანამ თვითონ შესჭამდნენ ან შესვამდნენ რასმე, ჯერ ცეცხლში ჩააგდებდნენ ან ჩაასხამდნენ პატარა რამეს. რადგანაც ძველად ჩვეულება იყო გადაცვლილების სახლში დამარხვა, წინაპრებისა და ცეცხლის კულტი შეირია და ბოლოს ერთი და იგივე შეიქნა: ერთის თაყვანისცემა იყო აგრეთვე მეორეს თაყვანისცემაც. ოჯახი ქორწინებაზედ იყო დამყარებული; მამა ამოურჩევდა საცოლეს თავის შვილს. „თუ ღმერთები სიცოცხლეს შემარჩენენ, ამბობს აქილესი ილიადაში, თუ სამშობლოში მშვიდობით დაებრუნდი, პელეოსი თვითონ ამომირჩევს საცოლოს.“ დანიშნულები ერთმანერთს საჩუქრებს აძლევენ; ქალს შეეძლო ქმრის სიკვდილის შემდეგ მზითვეი უკანვე მოეთხოვა. აქილესის ფარზე ამოეჭრა ჰეფესტოსს ქორწინების სცენა: ანთებულ ჭრაქების სინათლეზედ, დაჰყავთ დაქორწინებულნი ქალაქში, ხმა-მალლა მოუწოდებენ ჰიმენეს *); ახალგაზდანი ფერხულში ჩაბმულან; შუაში ფლეიტა და ციტრა უკრავს; თავმოყრილი დედა-კაცები ხარბად შეჰყურებენ ამ სცენას. ქალს ოჯახში პატივისცემით ეპყრობიან, მაგრამ მან თავისი ადგილი უნდა იკოდეს. „წადი შენს ოთახში, ეუბნება ტელემაკი თავის დედას პენელოპას, ართე დაქსოვე; დაასაქმე მოსამსახურე ქალები; იარაღი და მაზედ ზრუნვა მამა-კაცის საქმეა, და ყველაზედ უწინ ჩემი, როგორც ამ სასახლის ბატონის“. **) ბავშვების აღზრდა მეტად მარტივია, შესაძენი.

*) ქორწინების ღმერთი.

**) ქმრის სიკვდილის შემდეგ ქვრივი უფროსს შვილის უფლებაში გადადიოდა.

ცოდნა-ერთობ პატარა. სამხედრო ვარჯიშობა, დაკვრა და თამაში—აი მთელი მათი მეცნიერება.

7. **ზნე-ჩვეულებათა სატლანქე და სიმკაცრე.** ზნე-ჩვეულებები ჯერ კიდევ მუხეშავი და ველური; მძლავრი ყოველთვის მართალია. ომში დამარცხებულებს შეუბრალებლად ჟღერებენ. გამოყიდვის იმედმა გააჩეროს, შეიძლება, გამარჯვებული და არ მოაკვლევინოს ტყვე. მტრის მოკვლის შემდეგაც არ ცხრება სიმძულვარე და შურის ძიების სურვილი. ჰექტორი კვდება და ემუდარება თავის მკვლელ აქილესს, მისცეს მისი გვამი მშობლებს. „ძაღლო, შორს ჩემის მუხლებიდან, უპასუხებს გმირს აქილესი. აჰ! რატომ არ მაქვს ძალი და გაბედულება დავგლიჯო და ვსჯამო შენი უმი ხორცი! განა არ იცი, რა მიქენი! არა, ვერაფერი ვერ დაიფარავს შენს თავს გაუმადლარ ძაღლებისაგან. რამდენი სასყიდელიც არ მომიტანონ, თუნდ პრიამოსმა შენი წონა ოქრო შემომამძლიოს, მშობელი დედა ვერ დაგიტირებს; შენ შეიქნები ძაღლებისა და ორბების კერძი“. ადამიანის მსხვერპლად 'მეწირვა' ჯერ კიდევ არ გადავარდნილა. აქილესი თორმეტ ახალ-გაზნდა ტროანელს ჰკლავს პატროკლოსის სამარეზე. როცა აქილესი კვდება, ბერძნები სწირავენ მას მსხვერპლად პოლიქსენოსს. ამ ტლანქ პირვანდელ ხალხს ღირსებაც აქვს: იგი მეტად სტუმართ-მოყვარეა; უცხოელი და ღარიბი ყოველთვის იშოვის აქ მასპინძელს.

8. **სასოფლო მეურნეობას მნიშვნელობა ამ ხანაში.** ამ ხანის ცხოვრება ნამდვილი სოფლოურია. სიმდიდრე მიწის სივრცითა და საქონლის რიცხვით იზომება. ადგილის მიხედვით, აშენებენ ხარს, ცხენს, თხას. მენელაოსი, რომელიც გამოცდილი მეურნეა, ბატებს აშენებს. მოჰყავთ პური, ქერი, ღვინო. მოხუც ნესტორს თერთმეტი წლის ღვინო ჰქონდა თავის სარდაფში და როცა მას ტელემაკი ეწვია, უმასპინძლდება მას ამ ძვირფას ღვინით. ხილებში ბერძნები ხმარობდნენ ლელვს, ზეთის ხილს, მსხალს, ბროწეულს, ვაშლს; ზოგი ბოსტნეულობაც იცოდნენ ამ ხანაში, მაგ.—მუხუდო, ხახვი და ცერც-

ვთ. მაგრამ ამ დროის ბერძნების საქმელების რიცხვი ერთობ მცირეა: ჰური, ლინო და ცეცხლზე შემწვარი ხორცი. მაშინდელ ხალხს მადა დიდი ჰქონდა და ამიტომაც საქმელების სხვა და სხვაობას არ საჭიროებდა.

გარდა ნადიმისა, ბერძნები პოებდნენ სიამოვნებას ნადირობაში და უფრო იშვიათად თევზის ქერაში.

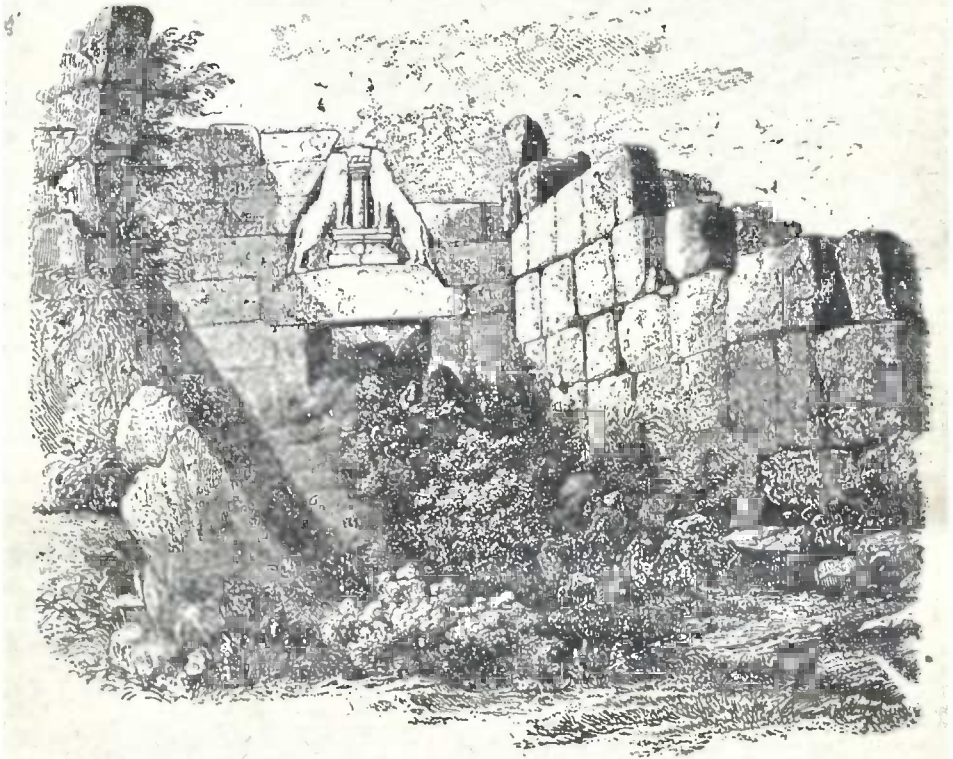
9. ზღვაოსნობისა და ვაჭრობის მდგომარეობა. ზღვაოსნობა და ვაჭრობა ერთობ განუვითარებელი იყო ამ ხანაში; ზღვით მგზავრობას მოკლე მანძილზე თუ ბედავდნენ. ტროაში წასვლა და იქედან დაბრუნება დიდ რამე საქმედ ითვლება. უფრო მოშორებულ ქვეყნებზე და ზღვევზედ რაღაც ზღაპრული წარმოდგენა აქვთ, ისე როგორც ვასკო-დე-გამასა და კოლუმბის წინ ატლანტიკის ოკეანზე. ნესტორი რაღაც ბოდვას მოჰყვება, როცა მენელაოსის შორ-მგზავრობაზედ ლაპარაკობს: „იგი დაბრუნდა ისეთ შორეულ ქვეყნიდან, საიდანაც დაბრუნებას უთუოდ არ ჰფიქრობდა, და ისეთის ზღვით, რომელსაც თვით ფრინველიც კი ვერ გადაივლის ერთის წლის განმავლობაში, ისე დიდი და საშიშია იგი“. ჩვენ ვიცით, ფინიკელების მაგალითით, რომ ამ ხანაში მეკობრეობა ვაჭრობაზე ნაკლებ სარგებლიანი არ ყოფილა მოხერხებულის კაცისათვის და ბერძნები ხომ ერთობ მოხერხებული ხალხი იყო. მეკობრეობას ამ დროს ცუდის თვალთ რადი უყურებდნენ. აი რას ეუბნება იგივე ნესტორი ტელემაკს და მის თანამხლებლებს: „ვინა ხართ თქვენ, ჩემო სტუმრებო! საიდან მოდიხართ ამ სველის გზით? ვაჭრობისათვის მოგზაურობთ, თუ დადიხართ, როგორც თავდაუზოგველი მეკობრენი, უცხოელებისათვის უბედურების მომტანნი?“

10. ბერძენთა შირგანდგლი ხელოვნება; პელაგოპური და ციკლოპური ნაშთება. საბერძენეთის ნიადაგზე ეხლაც პოპულობენ პირვანდელ ხელოვნების რამდენიმე ნაწარმოებს: უზარმაზარ შენობებს, რომლების ამშენებლები, შეიძლება, პელაგოპი იყვნენ, და ბერძნების აზრით კი ციკლოპები—ზღაპრული არსებანი. უძველესი ამ ნაშთებთაგან არის ეგრედ წოდებული

ციკლოპიური კედელი: იგი აშენებულია უშველებელ გაუთლელ კლდეებისაგან, რომელნიც უკიროდ არიან ერთი-მეორეზედ დაწყობილი, ცარიელი ადგილები ამოვსებულია უფრო პატარა ქვებით. ამისთანა კედლები უფრო ხშირია არგოლიდაში, მაგ. ტირინთში, ჰერკულესის სამშობლო ქალაქში. ტირინთის კედლები აქამდე სრულად შენახულან: სისქე ამ კედლისა რვა მეტრიდან თხუთმეტამდეა; ზოგი ქვა ამ კედლისა სიგრძით სამი მეტრია და სიგანით მეტრ ნახევარი. შემდეგ მოდის ეგრედ წოდებული პელაზგიური კედელი; ამას მეტი ხელოვნება ეტყობა: მრავალ კუთხიანი დიდრონი ქვები რიგ-რიგად არიან მიმდგარი ერთი-მეორეზე; ამისთანა კედელია მიკენაში, რომლის ციხე, მაღალ კლდეზედ აშენებული, დღემდე სავსებით შენახულა. აქვე არის მესამე ტიპის კედელი — მისი ქვები ოთხ-კუთხიანია.

მიკენაშივე, ხალხთა მწყემსის და მეფეთა-მეფის აგამემნონის სატახტო ქალაქში, არის კიდევ ერთი ნაშთი წინა-ისტორიულ დროის ხელოვნებისა; ეს არის მიკენის ციხის კარი — ეგრედ წოდებული „ლომების კარი“. კარის სიმაღლე ხუთ მეტრნახევარია, სიგანე — სამი მეტრი; კარის ნალი უშველებელი ქვაა, რომლის სიგრძე ხუთი მეტრია, ნალზე ორი ყალყზე შემდგარი ლომია გამოქანდაკებული. ეს ქანდაკება ეკუთვნის უფრო ახლო ხანას, ვიდრე ზემოდ აღწერილი კედელი და არის უძველესი ნიმუში ბერძნულ ქანდაკებისა. საუბედუროთ, ლომების თავები, რომელნიც შეიძლება ბრინჯაოსი იყვნენ, არ შენახულან. მთის ძირის ახლო, ოთხასი მეტრის მანძილზე კედლიდან, არის ეგრედ წოდებული „ატრეოსის საუნჯე“; ეს მიწის ქვეშ აშენებული სამარხია; ფორმა მისი — სიმრგვლეა, რომლის დიამეტრი თუთხმეტ მეტრს უდრის; სიმაღლე ამ სამარხისა — 14 მეტრია; მარჯვნივ პატარა ოთხ-კუთხი ოთახია, რომელიც კლდეში არის გამოჭრილი. ამ „საუნჯე“ში შესავალი კარი ლომის კარებზე უზარმაზარია. აქედან ცოტა მოშორებით ცნობილმა არქეოლოგმა შლიმანმა აღმოაჩინა 1876-ში მეორე საუნჯე ან სამარხი, სადაც მან

ნახა რამდენიმე საკვირველ სიდიდის ჩონჩხი; ერთი ჩონჩხი კარგათ იყო შენახული: ადგილი გასარჩევი იყო თვალების ადგილი და პირი თავის ოცდა თორმეტის კბილით; სახე დაფარული ჰქონდა მძიმე ოქროს ნიღაბით. ეს აღმოჩენა მეტად საინტერესოა, თუმცა ძნელი მისაღე'ია შლიმანის ის აზრი,

ფლომის კარი

ვითომც ეს საუნჯე იყოს აგამემნონისა და მის ოჯახის სამარხი. აქ ნაპოვნი ნივთები—ოქროს ბალთები, ოქროსავე გვირგვინი და სხვ. აზიურ ხელოვნების ნაშთები უნდა იყვნენ. ჰომიროსის დროებში ყველა ცოტად თუ ბევრად ხელოვნურად გაკეთებული ლითონის ნივთი უცხოეთიდან მოდის. იტალიაში და საბერძნეთში ნაპოვნი ვეცხლისა და ოქროს ნივთები თითქმის ყოველთვის ფინიკიელების ნაწარმოებია. რომ ოქრომკვდლის ხელობა ბერძნებმა აღმოსავლეთიდან ისწავლეს, ამას

მათი ლეგენდაც ამტკიცებს. ამ ლეგენდით ეს ხელობა აღმოაჩინეს უსხეულო არსებებმა—ტელხინებმა, რომელთა სამშობლო როდოსია. ატიკაში ნაპოვნი პირვანდელ ხანის ნახატი ქურჭლეულობა კი ბერძენთა ერის ნამდვილი ნაწარმოებია; მას არ ეტყობა უცხოეთის გავლენა. სამაგიეროთ ყველა ნახატებს ეტყობა, რომ ისინი სრულებით გამოუცდელის ხელის ნაკეთებია. უცხოეთის გავლენა ბერძნულ მექურჭლეობაში თავს იჩენს მე-VIII-ე და VII-ე საუკუნოებში.

თ ა შ ი VI-ე.

ბერძენთა გადასახლება და მათი ახალშენები.

სარჩევი:—1. ბერძენთა ოთხი უმთავრესი მუხლი; დორიელებისა და იონიელების ხასიათების სხვა და სხვაობა. 2. თესალიელების და ბეოტიელების გადმოსახლება. 3. დორიელების გადმოსახლება; პელოპონეზის დაპყრობა. 4. ზღვით გადასახლება. ბერძენთა პირვანდელი ახალ-შენები. 5. ეოლიელების, იონიელების და დორიელების ახალ-შენები თრაკიაში და მცირე აზიაში. 6. პოლიტიკური და რელიგიური ორგანიზაცია მცირე-აზიელ ბერძენთა თემებისა. 7. ბერძენთა, განსაკუთრებით მილეტელთა, ახალშენები შავის ზღვის ნაპირებზედ. 8. ბერძენები ეგვიპტეში. 9. ბერძენები მაკედონიაში და ხალკიდიკაში 10. ბერძენთა ახალშენები იტალიაში და სიცილიაში. 11. ბერძენები კორსიკაზე, სარდინიაზე და გალიისა და ესპანიის ნაპირებზედ: 12. ბერძენები აფრიკის ნაპირებზედ. 13. ბერძნულ კოლონიზაციის ხასიათი.

1. ბერძენთა ოთხი უმთავრესი მუხლი; დორიელები და იონიელები. ლეგენდის შემდეგ ისტორია იწყება. ბერძენთა ერთი მთავითვე ოთხ დიდ მუხლად იყოფოდა; პირველი ორი მუხლი—ეოლიელნი და აქეელნი—ისტორიულ ხანაში ბევრს არას წარმოადგენდნენ, ამათის დიდების დრო გმირული ხანა იყო: იაზონი ეოლიელია, აქილესი და აგამემნონი—აქეელები არიან.

ამათ შემდეგ ისტორიულ ასპარეზზედ გამოდის ორი დანარჩენი მუხლი—დორიელებისა და იონიელებისა. ეს ორი მუხლი—საბერძნეთის ის ორი ნაწილია, რომელნიც ბერძენთა ისტორიის მიმდინარეობაში ერთმანერთის მოპირდაპირე და მოქიშვე იყვნენ. დორიელი ყველაზედ უწინ მოუხეშავი და სასტიკი მეომარია, რომელიც მუდამ ომზედა ჰტიქრობს. სპარტა დორიელებისა არის. მარჯვე და მახვილ გონებიანი ათინელი ყველაზედ უწინ ვაჭარი და ზღვაოსანია. საბერძნეთის საუკეთესო მწერლები და ხელოვანები იონიელები იყვნენ. ქ. ათინა იონიელებისა იყო.

2. თესალიელების და ბეოტიელების გადმოსახლება. საბერძნეთის ისტორიის ისტორიული ხანა იწყება დორიელების გადმოსახლებით; ამ გადმოსახლებამ სრულებით შესცვალა საბერძნეთის რუქა და იგი შეიქნა საგრძნობელი თვით მცირე აზიის კუნძულებისთვისაც. თვითონ ეს გადმოსახლება იყო შედეგი იმ არეულობისა, რომელსაც ჩრდილოეთ საბერძნეთში ჰქონდა ადგილი. უხსოვრის დროიდან ებირის მთებში სცხოვრებდა რამდენიმე ხალხი, რომელნიც მწყემსობას და ხან-და-ხან მიწის-მუშაობასაც მისდევდნენ. ამათში ყველაზედ ძლიერი იყვნენ ქაონიელები, თესპროტები და მოლოსები; ამ ხალხებს ერთი საერთო სახელიც ერქვათ; ეს სახელი იყო გრეკი, რომელიც შემდეგ რომაელებმა ბერძნებზედაც გადაიტანეს. ამათი უმთავრესი რელიგიური სიწმინდე იყო დოდონის ტაძარი, სადაც ძვესის საკურთხეველის ირგვლივ დაწყობილი იყო სამფეხები ნიშნად იმისა, რომ პირველად ამ ღმერთმა მოუყარა თავი მოსახლეებს და შექმნა ფედერაციის დაგვარი კავშირი. ერთი ამ თემთაგანი იყო თესალიელებიც; ამათ მოსწყინდათ რკოებით თავის გამოკვება, გადმოლახეს პინდის მწვერვალები და ჩამოვიდნენ იარაღით ხელში მდ. პენეოსის ნაყოფიერ ქალებში. ეს მწყემსობის მიმდევარი ხალხი იყო, ველური, გულის თქმის ამყოლი და ისევ დაუმორჩილებელი, როგორც ის ხარები, რომელთა ქიდილით ის თავს იქცევდა. პენეოსის ქალის მცხოვრებლებმა ეოლიელებმა, რომელთაც

ბეოტიელებს ეძახდნენ (ამათი წინაპარი პოსეიდონის შვილი ბეოტოსი უნდა ყოფილიყო), ველარ. ვაუძღეს ამ ბარბაროსების შემოსევას; ბევრი მათგანი დაემორჩილა ახალ მოსულებს და შეურიგდა მონობას. ესენი წილის ყრით იქმნენ განაწილებული გამარჯვებულთა შორის და იძულებული იყვნენ დაემუშავნათ თავიანთ ბატონების სასარგებლოდ ის მიწები, რომელთა პატრონები ისინი წინეთ იყვნენ, მოკლებული იყვნენ ყოველ პოლიტიკურ უფლებას და აღკრძალული ჰქონდათ ფეხი დაეღათ იმ ადგილზე, სადაც კეთილშობილი თესალიელები იკრიბებოდნენ. ამ მონებს სახელად ერქვათ პრენესტები. მაგრამ ყველა ბეოტიელი როდი შერიგებია ასე ადვილად თავის ბედს. უფრო ამაყნი და მამაცნი თავს ანებებენ სამშობლოს და მშვენიერ ქ. არნეს, რომელიც სტირაზ და გლოვობს, როგორც დაქვრივებული ბეოტიელი ქალი, მიდიან სამხრეთისაკენ და ესახლებიან კოპაისის ტბის ნოყიერ ადგილებზე, რომლებსაც ამის შემდეგ ბეოტია ეწოდება სახელად. აქაური მკვიდრნი, რასაკვირველია, დაიმორჩილეს და მონებათ გახადეს, როგორც ეს წესი იყო იმ დროს, მხოლოდთა ორი ქალაქი დარჩა დაუმორჩილებელი—თესპისი და პლატეა: ამ ქალაქების მცხოვრებნი ყოველთვის განირჩეოდნენ დანარჩენ ბეოტიელთაგან.

მ. დონავეჯებას გადმოსახლება და ზელოზონეზის დაზედაბა. ზემოდ ნახსენებ ცვლილებებმა დიდი არეულობა მოახდინეს ჩრდილოეთ საბერძნეთში: ბევრი ხალხი შეეხეთქ-შემოეხეთქა ერთმანერთს და უმრავლესი მათგანი, ბეოტიელებსავით, იძულებული შეიქნა ახალი ადგილები და ახალი სამშობლო ეძებნა. განსაკუთრებით დიდ-მნიშვნელოვანი იყო დორიელების გადასახლება. ეს ხალხი წინედ ოლიმპის კალთებზე სცხოვრებდა. აქედან განდევნილი იგი მოემწყყდა ეტასა და პარნასს შუა (ამ ადგილს შემდეგ შიაც დორიდას ეძახდნენ), მაგრამ აქ მას სული ეხუთებოდა სივიწროისაგან და ამიტომ მან გასწია სამხრეთისაკენ ჰილოსიანთა მეთაურობით. ეს ჰილოსიელნი იყვნენ ჰერკულესის შვილის ჰილოსის ჩამომავალნი

და როგორც ეგეთნი ეძიებდნენ თავიანთ სამკვიდრო პელოპონესს, რომელიც უსამართლოდ წაართვა ჰერკულესს ევრისთეოსმა. სწორედ ამ გარემოების გამო ჰქვია დორიელების გადმოსახლებას „ჰერაკლიდების დაბრუნება“. დორიელების ოთხი გალაშქრება პელოპონესის წინააღმდეგ უნაყოფოდ ჩააბარა, მხოლოდ მეხუთე გალაშქრების დროს მიაღწიეს მათ თავიანთ მიზანს. დელფის მისანმა შემდეგი პასუხი მისცა ჰერაკლიდებს, როცა ისინი მას დაეკითხნენ: გაიმარჯვებთ, თუ სამთვალა კაცი გეყოლებათ ბელადადო. სად ეშოვათ ბუნებისაგან ეგრე დაჯილდოვებული კაცი? მაგრამ, როგორც ეს ხშირად მომხდარა, მისანი იოლად დააკმაყოფილეს: ეტოლიელი ოქსილოსი ცალთვალა იყო, მაგრამ იგი იჯდა ვირზე, რომელსაც ორი თვალის ჰქონდა, ერთათ ხომ სამი თვალის გამოდის და, რასაკვირველია, მისნის წინასწარმეტყველებაც უნდა ასრულებულიყო. ოქსილოსმა გვერდი აუხვია კორინთის ვიწრო ყელს, რომლის დაცვა ადვილი იყო, და ტივებით გადაიყვანა ჯარი პელოპონესში. შემდეგში სპარტა დიდი ხნის განმავლობაში დღესასწაულობდა ამ ტივების სამახსოვრო დღეობას. მოსულები მოედნენ მთელ ნახევარ-კუნძულს. ვერც მიკენა და ვერც ტირინთოსი ვერ დაიფარეს მათ უზარმაზარ ციკლოპიურმა კედლებმა. გამარჯვებულებმა დორიელებმა ვაინაწილეს პელოპონესი, კორინთის ყელი და მეგარაც, რომელიც აგრეთვე ვერ გადურჩა დაპყრობას: ოქსილოსს ელიდა ერგო, ტემენოსს არგოსი, კრესფონთესს—მესენია და არისტოდემის შვილებს—სპარტა. დამარცხებულნი ზოგი გამარჯვებულთა ქვეშევრდომი შეიქნა, როგორც მაგალითად ლაკონიის პერიეკები, ზოგი მონები, როგორც ჰილოტები, რომელთა საბრალოდ მდგომარეობა საანდაზო დარჩა. მარტო არკადია დარჩა ცოტად თუ ბევრად დამოუკიდებელი, მაგრამ რადგანაც იგი თან და თან ზღვას დააშორეს, მას მნიშვნელობა არა ჰქონია რა.

ძველ ისტორიკოსებს, განსაკუთრებით თუკიდიდესს, საესებით სარწმუნოდ მიაჩნიათ ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ფაქტები. არც ჩვენ გვაქვს საბუთი, ექვი შევიტანოთ მათზე.

თუმცა ეს ხანა ნაკლებად ცნობილია. დორიელების გადმოსახლების ამბავი ყოველთვის ახსოვდა პელოპონეზის ტრადიციას. სპარტიატებმა ბოლომდე შეირჩინეს დორიელების ორგანიზაციის ზოგი მხარეები. ტრადიციას ისიც კარგად ახსოვდა, რომ დორიელების შემოსევაში მონაწილეობა ჰქონდათ აქეელებსაც: სპარტას მეფეს კლეომენს უნდოდა მისნისათვის მიემართნა; ათინის ქურუმი ქალი ეუბნება მას: — შორს აქედან, ლაკედემონელო, აქ შემოსვლა დორიელებს აკრძალული აქვთ. „შენ სცდებიო, უპასუხა კლეომენმა, მე დორიელი როდი ვარ, არამედ აქეელი“. როგორც უნდა იყოს, პელოპონეზი დორიელების თემის სიმაგრე გახდა; იონიელთა ტერიტორიას უერთდებოდა იგი ვიწრო და ძნელად გასავალ ყელით. ამ ორ ტომთა განსხვავება და ანტაგონისმი, რომელსაც საბერძნეთის დამლუპველი ომები მოჰყვა, ძალიან კარგად იყო შემდეგში აღნიშნული ერთის სვეტით, რომელიც ამართული იყო კორინთის ყელის შუა ადგილას. სამხრეთ მხარეზე ეწერა: აქ დორიელები არიან; ჩრდილოეთ მხარეზე: აქ იონიელები არიან.

4. ზღვით გადასახლება, ბერძენთა პირველი ახალშენება. ის არეულობა და მოძრაობა, რომელიც შიდა საბერძნეთში მოხდა, საგრძნობელი შეიქმნა ზღვისპირებისა და კუნძულებისათვისაც. ბევრი გადასახლდა ზღვით სხვა ქვეყნებში და გაავრცელა ენა და გავლენა საბერძნეთისა. მაგრამ ეს პირველი როდი იყო ზღვით შორს ქვეყნებში გადასახლება. ქვეყნის მდებარეობა და ზღვის პირების ხასიათი ხელს უწყობდა ბერძენს, რომ იგი ადრე შეჩვეოდა ქაფიან ზღვას; მაგრამ მას დიდ ხანს გამბედაობა აკლდა, რადგანაც გეოგრაფია და ზღვაოსნობა ძალიან ნაკლებად იცოდა. დრომ ეს ცოდნაც მოიტანა და შიში თან-და-თან გაჰქრა; ბერძენმა ისწავლა მანძილისა და ნამდვილ საშიშროების დაფასება და ხმელთა შუა ზღვა გაეცნო ჰელადის ცნობის მოყვარე და მახვილ გონიერ შვილს. როგორც ფინიკიელები და კარიელები, ბერძენიც ერთ და იმავე დროს ვაჭრებიც იყვნენ და მეკობრენიც. ფინიკიელებსავე ბერძენებსაც მალე მოსწყინდათ სავაჭროების

ნაპირებზე გამოფენა და მკვიდრთან საქონლის გაცვლა-გამოცვლა. ამიტომაც ადრევე დაარსეს სხვა-და-სხვა ადგილას ფაქტორიები. ფაქტორიების დაარსებიდან ნამდვილ კოლონიზაციამდე დიდი მანძილი არ არის. საუბედუროდ ბერძენთა ამ ხანის ვაჭრობაზე დანამდვილებით ჩვენ არა ვიცით-რა; მე-XII საუკუნიდან და დორიელების გადმოსახლებიდან კი ჩვენი ცნობები უფრო ნამდვილია. შემოსევებისაგან შევიწროებული ნაპირების მცხოვრებნი იძულებული იყვნენ ზღვისთვის მიემართნათ. საბერძნეთის აღმოსავლეთ ნაპირიდან ემიგრანტების ნაგები გაემართნენ აზიისაკენ, რომელიც წინა დროებში თვითონ უგზავნიდა დასავლეთს ახალშენლებს.

5. ელდია, იონიელები და დორიელები ახალშენების დასახლებათაში და მცირე აზიაში. ახალშენლები შესდგებოდნენ სამის ჯგუფისაგან; პირველები იყვნენ ეოლიელები, რომელნიც ბეოტიის ავლიდიდან წავიდნენ ორესტისა და მის შვილების მეთაურობით; ამათი გზა იყო თრაკიის ზღვა; პროპონტიდა კიზიკის ნახევარ კუნძულით, ტროადა და ცოტა უფრო სამხრეთით, ლესბოსი ეოლიელებმა დაისაკუთრეს. მცირე აზიის მთელ ჩრდილოეთის ნაწილს ლამფსაკითა და კიმეთი ეოლიდა ერქვა. შემდეგ დაიძრნენ იონიელები ატიკიდან და არგოლიდიდან და დაიპყრეს ქიოსი, სამოსი, ეფესი, მილეტი; მცირე აზიის ნაპირები მდ. ჰერმოსიდან მენდრამდე იონია იყო. ამ ქვეყნების დაპყრობა უომრად არ მომხდარა; მაგალითად, ეფესში არტემიდის ქურუმები 22 წლის განმავლობაში ეწინააღმდეგებოდნენ ახალ მოსულებს. იონიელების გამარჯვებას აქ არა შეუცვლია-რა; წინანდელი მცხოვრებნიც ხომ ბერძენები იყვნენ და ახალ მოსულები ადვილად შეერივნენ მათ. აქეთა მხრის კოლონიზაციას ის მოჰყვა შედეგად, რომ მცირე აზია უფრო მჭიდროდ დაუკავშირდა საბერძნეთს, განსაკუთრებით ათინას, რომელიც იონიის მეტროპოლია იყო. ყველაზე გვიან დორიელები გადმოსახლდნენ; ამათ დაიპყრეს კიკლადების სამხრეთი ნაწილი, მელოსი, რომლის მცხოვრებლები უმტკიცებდნენ შემდეგში ათინელებს, რომ ისინი სპარტიატები იყვნენ, თესა

და ყველა კუნძულები კოსამდე, როდოსი და მის ახლო მდებარე ნაპირები, სადაც პალიკარნასი იყო უმთავრესი ქალაქი. ყველაზე ძნელი იყო დორიელებისათვის კრეტას დაპყრობა, მაგრამ ბოლოს მაინც მთელი კუნძული ჩაიგდეს გელში.

6. **მცირე აზიას ბერძენთა თემების (cité-polis) პოლიტიკური და საზღმუნებრანაო ორგანიზაცია.** მცირე აზიის ბერძენთა თემები არ იყვნენ განკერძოებული ერთმანეთისაგან. შეკავშირების საფუძველი ჩამომავლობა და საერთო კულტი იყო. მაგრამ აქაც ვპოვებთ იმ შურიანობასა და განკერძოებულებას, რომელიც შეადგენს მთელ საბერძნეთის ისტორიის ცუდ მხარეს. ეოლიდაში იყო თორმეტ თემთა კავშირი, იონიაშიაც ვავშირი შესდგებოდა ამდენივე თემისაგან და დორიდაში ექვსი თემის ფედერაცია იყო. იონიელ ა ფედერაციამ ააშენა მიკალეში ტაძარი—პანიონიონი; მაგრამ პოსეიდონის დღეობას, რომელსაც აქ დღესასწაულობდნენ, ვერ დაესწრებოდა ვერც ერთი კავშირის გარეშე მყოფი იონიელი. ასევე ექცეოდა დორიელთა ფედერაციაც: კნიდოსში აშენებულ აპოლონის ტაძარში არ უშვებდნენ დორიელსაც კი, თუ იგი ფედერაციას არ ეკუთვნოდა. ეს შური ბერძნისა ბერძნისადმი ყოველთვის უნდა ვიქონიოთ სახეში, რომ გავიგოთ, თუ რად მოანდომეს ბერძნებმა გონების და მკლავის ამდენი ძალა სრულებით უნაყოფო ომებს. ეგვეე შური ხსნის განსაკუთრებით იმ გარემოებას, თუ რად დაჰკარგეს მცირე აზიის ბერძნებმა ვერც ადვილად დამოუკიდებლობა.

7. **ბერძენებს, განსაკუთრებით ძილეულებს, ხხალშენების დასება შავა ზღვას ნაპირებზე.**—აქამდე ბერძენები არ გასცილებიან არხიპელაგს—თავის შინაგან ზღვას. მაგრამ ზღვაოსნობის განვითარებამ და ვაჭრობის საჭიროებამ მალე აიძულა ისინი გასცილებოდნენ ძველ საზღვრებს. ამ მოძრაობის სათავეში მცირე აზიის იონიელები იდგნენ. ეოლიელები არ დაძრულან თავიანთ ადგილებიდან. იონიელთა ახალ-შენები—ფოკეა და მილეტი, უძველესი ახალშენები მცირე-აზიის ნაპირზე; ეს ოთხკარებიანი კოსმოპოლიტური ქალაქი განთქმული იყო წმინდა

შალეულობისა და ხალიჩების ფაბრიკებით და მცხოვრებლების მეზღვეურობით. რამდენად შეჩვეული იყვნენ მილეტლები ზღვაზე ცხოვრებას, ეს იმ გარემოებიდან სჩანს, რომ ერთი აქაური კორპორაცია (ამხანაგობა) პოლიტიკურ კრებებსაც კი გემებზე მართავდა. მე-VIII საუკუნეში მილეტლებმა შავის ზღვის ნაპირები გახადეს ბერძნულ კულტურის მონაწილედ. მაგრამ სანამ ამ ნაპირებს მიატანდნენ, მათთვის საჭირო იყო ეტაპები (შესაჩერებელი ადგილი); ამიტომაც ჯერ ჰელესპონტზე აბილოსი დაიკავეს, შემდეგ კიზიკი და ვიწრო ბოსფორის გავლის შემდეგ მიაღწენ შავის ზღვის ბნელსა და დიდს წყალს. აქაუბი არც ჰავა, არც ნაპირების მოხაზულობა, არც თვით ზღვა და არც ცა საბერძნეთისას არ ჰგავდა, მაგრამ სამაგიეროდ, რა სიმდიდრე არ ნახეს აქ ბერძნის ვაჭრებმა! აუარებელი თევზი, მშვენიერი პური, სხვა-და-სხვა ტყავი, წებო, თაფლი, კანაფი, მინები და ოქროს მადანი. ამ სიმდიდრემ გამოიწვია მრავალ კოლონიების დაარსება ზღვის ნაპირებზე: ჯერ სინოპი, რომლის მეტროპოლია მილეტი იყო; ეს ქალაქი იყო უკანასკნელი პუნკტი ნინევიდან მომავალ სავაჭრო გზისა და ამიტომაც მოკლე ხანში ის იმდენად განვითარდა, რომ კიდევ მერვე საუკუნეში დაარსა თავისი საკუთარი კოლონია ტრაპეზონტი, კოლხიდის მადნეულობის გზაზე. მილეტლებმა ჩრდილოეთ ნაპირებზე გააშენეს კოლონიები უპირატესად დიდ მდინარეების შესართავთან. მეშვიდე საუკუნეში მიატანეს ტავრიდის (ყირიმი) ნაპირებსაც, რომლებსაც ეგრე უფრო ხელსდნენ მეზღვეურები ბრაგებისა (რიფებისა) და მკვიდრთა ველურობის მიზეზით. აქ გაშენდა ფეოდოსია და პანტიკაპეა (ეხლანდელი კერჩი), შემდეგ მეოტიდის ტბის (აზოვის ზღვა) ნაპირზე—ტანაისი, მდინარე ტანაისის (დონის) შესართავში. ამ მხარეზე მცხოვრებ ბოგანო სკითებს, რომელნიც ცხენიდან თითქმის არ ჩამოდიოდნენ, დიდი წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ ბერძნებისათვის; ბერძნების კულტურამ ცოტა გავლენაც კი იქონია მათზე; ერთი ამათ მთავართავანი ანახარზისი ათინაში მოკვდა სოლონის დროს. შავის ზღვის აღმოსავლეთ